

NÜFUS DEFTERLERİ'NE GÖRE BOYNUİNCELÜ AŞİRETİ (1830-1845)

NECMETTİN AYGÜN*

Giriş

Boynuinceli Aşireti¹, günümüzdeki idarî ayrıma göre Kızılırmak'ın her iki tarafında, Seyfe Gölü ile Tuz Gölü arasındaki sahada meskûn bir aşirettir. Bu araştırmada Boynuinceli Aşireti'nin tarihi süreçteki tekâmülü, aşiret yapısı ve idaresi, devlet ile olan ilişkileri, aşirete mensup olan halkın idarecileriyle olan münasebetleri üzerinde durulmuş, aşiretin kaza statüsünü alması ve devamında bu statünün lağvedilmesinin sebepleri ortaya konulmuştur. Bu araştırmanın kaynakları, Nüfus Defterleri başta olmak üzere muhtelif Osmanlı arşiv kayıtlarından oluşmaktadır.

1. Nüfus ve Konuya Esas Alınan Kaynaklar

Nüfusa ait bilgiler, sosyal ve ekonomik yapıyı belirleyen önemli göstergeler arasındadır. Nüfus Defterleri, bilhassa yerel tarih araştırmalarında eşsiz ve alternatif veriler içermeleriyle öne çıkmaktadır. Osmanlı Devleti, yeni fethettiği bir bölgeyi hemen tahrir e tâbi tutardı². Tahrir sayımları, içerdikleri demografik ve ekonomik veriler ile zamanına göre oldukça mühim ve alternatif olmayan kayıtlardır. Ancak bu kayıtlar bir bölgenin kesin nüfusunu veren sayımlar olarak değerlendirilmemektedir³. XV. ve XVI. yüzyılların genelinde, XVII. yüzyılın ise sadece

* Prof. Dr. Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Aksaray/TÜRKİYE, aygunnecmettin@gmail.com

¹ Arşiv kayıtlarında “Boynuinceli” imlasiyla kayda giren aşiret ismi bu çalışmada “Boynuinceli” imlasi ile kullanılacaktır.

² “Tahrir Sistemi” adıyla bilinen bu uygulama ile arazi ve nüfus miktarının belirlenmesi esasına dayalı gelir kaynaklarının ve bu kaynakların kimler tarafından idare edileceği/işletileceği belirlenirdi. Tahrirler sayesinde imparatorluk genelindeki yetişkin erkek nüfus ile vergiye tâbi hâne sayısının yanı sıra, ürün türleri ve miktarları, alınacak olan vergi miktarları ve türleri belirlenir; vakıf arazisi gibi özel konumu olan araziler de kayıt altına alınır. Bkz. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt I, Eren Yayınları, İstanbul 2004, s. 174-182.

³ Tahrirlerde vergiye esas olan hâne sayıları kayıtlı olmakla birlikte, bir hânedede gerçekte kaç kişinin

ilk yarısında gerçekleşen tahrir geleneğinden sonraki yıllarda vazgeçilmiş olması, XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki Osmanlı nüfusunun bütünüyle tespitini zorlaştıran önemli bir etkidir. Zira-istisnalar hariç-XVII. ve XVIII. yüzyıllar genelinde klasik arazi ve nüfus tahrirlerinden vazgeçilmiş, bunların yerlerini cizye ve avarız sayımları⁴ almış olmakla birlikte, cizye ve avarız sayımlarından hareket ederek sadece nüfusu tahmini seviyede kestirebilmek mümkün görünmektedir. Osmanlı nüfusu hakkında bilgi temin edilebilen diğer kaynaklar arasında temettuat⁵ defterleri ile salnâmeler⁶ yer almaktadır. 1844'te başlanılan temettuat sayımları⁷ ülke geneline teşmil edilemediğinden, bu kaynaklar sınırlı mahaller için önemli olmanın ötesine geçememiştir. Dolayısıyla, II. Mahmud'un hâkimiyetinde (1808-1839) başlatılan ve Abdülmecid zamanında devam ettirilen nüfus sayımları ve bu sayımları hâvî nüfus defterleri, Türk tarihinde hem ilk ve hem de en tutarlı kaynaklar olmalarıyla önem taşımaktadır⁸. II. Mahmud devrinde teşebbüs edilen nüfus sayımları yeni doğan çocuktan 100 yaşına erişmiş bir pir-i faniye, şehirliden köylüye, yönetenden yönetilene, talebeden zihinsel ve bedensel özürliye kadar-vergiye tâbi olup olmadığına bakılmaksızın-ayrıcalık gösterilmeden tüm erkek nüfusun sayımını esas almasıyla Türk tarihinde modern sayılabilecek ilk nüfus sayımıdır. Bu sayımın, günümüzdeki modern sayımlara göre en önemli eksikliği kadınların sayılmamış olmasındadır.

II. Mahmud zamanında başlanılan nüfus sayımlarının Osmanlı modernleşme hareketlerinin kaçınılmaz bir neticesi olduğu söylenebilir. 1570'lerden 1800'lere varan süreçte girişilen askerî seferlerin genelde başarısızlıkla neticelen-

---

yaşamakta olduğu bilinmemektedir. Muhtelif araştırmalara göre, vergiye tabi bir Osmanlı hânesinin 4 ile 10 arasında değişen gerçek kişiye karşılık geldiği tespit edilmiştir. Tahrir sayımları neticesinde ortaya çıkan vergiye tâbi hâne sayısının 5 ile çarpılıp, ortaya çıkan sayıya; bu sayımın yüzde onu (bazı hizmetleri yerine getirme karşılığında vergiden muaf tutulan askerî sınıf mensuplarının, vergi veren toplam nüfusun %10'u kadar olduğu hesap edilmektedir) alınıp eklenmesiyle yaklaşık bir nüfus miktarı tespit edilebilmektedir. Bkz. Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 22, Ankara 1991, s. 429-439.

⁴ Cizye ve Avarız sayımları için bkz. Oktay Özel, "Cizye ve Avarız Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000, s. 35-50.

⁵ Ayrıntısı için bkz. Nuri Adıyke, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", *OTAM* (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi), Sayı 11, Ankara 2000, s. 769-823.

⁶ Bilgin Aydın, "Salnâme", *DİA*, Cilt 36, İstanbul 2000, s. 51-54.

⁷ Ahmet Tabakoğlu, "Tekâlif", *DİA*, Cilt 40, İstanbul 2011, s. 336-37.

⁸ 1844'ten Osmanlı Devleti sona erene kadar birçok nüfus sayımı yapılmıştır. 1881'de sayımına başlanan ve sonuçları 1893'te açıklanan nüfus sayımının ise en güvenilir olduğu kabul edilmektedir.

mesi, asker kaçaklarının artışı⁹, iç isyanlar, bürokrasideki liyakatsizlik ve hantallık, mevcut arazi rejiminden artık verim alınamaması, kısacası bürokrasi ve ordudaki bozulma¹⁰ Osmanlı devlet adamlarını köklü tedbirler almaya, devlet sisteminde yeni düzenlemeler yapmaya itmişti. Bu münasebetle Ragıb Efendi tarafından hazırlanıp, Sultan II. Mahmud'a sunulan lâyiha/rapor önemlidir. Lâyihada, her sancak ve kazaya uygun şartları taşıyan dirayetli müdürler tayin edilerek, bu müdürlerin tapu, evkaf, saliyane ve cizye evrakını dağıtmaları, vergilerin âdil olarak tespiti ve toplanması, halkın sosyal ve malî durumunun saptanarak boş toprakların (hazine topraklarının) işletilmesi teklif edilmekteydi. Yine rapora göre, sahip oldukları üretim araçları (koyun, keçi, sığır, han, hamam, dükkân, tarla vb.) belirlenerek halk, isim ve şöhretleriyle deftere kayıt edilecekti. Lâyihada, sayım yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiği de ayrıntısıyla belirtilmişti¹¹.

Devam eden süreçte yeni adımlar atılmaya başlanmıştır. Nitekim yüzyıllarca Osmanlı fetihlerinin öncüleri olan ancak bir o kadar da grup kimliği ve mensubiyet duygusunun ağır bastığı, devlet otoritesi üzerindeki tehditkâr yapısını her dâim muhafaza eden¹² Yeniçeri Ocağı'nın¹³, 1600'lere doğru bozulmaya ve askerlik işlevini yitirmeye başlaması¹⁴ neticesinde zamanla devleti ve halkı baskı altında tutan bir mekanizmaya dönüşmesi¹⁵ ocağın kaldırılmasını gerekli kılmıştı. 1826'da Ye-

⁹ Örnekler için bkz. Mustafa Akdağ, *Celali İsyânları*, Cem Yayınları, İstanbul 1995, s. 308-316, 369-376; Halil İnalcık, "Centralization and Decentralization in the Ottoman Administration", *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, (Ed. T. Naff and R. Owen), London-Amsterdam 1977, pp. 27-52 ve William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân 1591-1611*, (Çev. Ü. Tansel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 12.

¹⁰ Osmanlı devlet sisteminin çözülmeye başlaması karşısında devlet adamları ve aydınların tepkilerini içeren bir çalışma için bkz. Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadîm'in Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010. Bürokrasideki bozukluklara dair örnekler için bkz. Cornel H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli*, (Çev. A. Ortaç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

¹¹ Mahir Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri* (28-30 Haziran 1989), İstanbul 1990, s. 81-83.

¹² Yeniçerilerin Çaldıran Savaşı (1514) sürecinde Üsküdar'dan Tebriz'e ve buradan Amasya'ya dönüşleri sırasında çıkardıkları sıkıntılar için bkz. Feridun Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010, s. 113-155.

¹³ İsmail H. Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 477-565.

¹⁴ Talimli askere olan ihtiyaç ortadaydı. 1791 Maçın muharebesindeki hezimet akabinde yeniçeri ağası ile ocak ağaları ve sair kumandanlar tarafından Sadrazam Koca Yusuf Paşa'ya sunulan bir raporda, "gâvurun nizamlı askerine bizim nizamsız askerimizle" mukavemet edilemeyeceği, "kıyamete kadar zafer yüzü görülemeyeceği" ifadeleri yer almaktadır. Vaziyet bu iken, İstanbul'da 1791-93 yıllarında kayda girmiş 1110 iş yeri ve dükkânın %40'ı, bir şekilde yeniçeriler ile irtibatlıydı ve onlar mafyavarı usullerle piyasada hâkimiyet tesis etmişlerdi. Bkz. Kemal Beydilli, "Yeniçeri", *DİA*, Cilt 43, İstanbul 2013, s. 450-462.

¹⁵ Bir örnek için bkz. Jane Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları*, (Çev. N. Özsoy), Tarih Vakfı

niçeri Ocağı'nın kaldırılıp, Asakir-i Mansûre-i Muhammediyye¹⁶ adı verilen ordunun kurulması akabinde, askerlik çağında olanlar ile vergi mükelleflerinin tespiti için nüfus sayımı yapılmasına karar verilmişti. İlk İstanbul'da teşebbüs edilen bu sayımlar 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlaması nedeniyle diğer bölgelere teşmil edilememiştir. Savaşın sona ermesiyle Balkanlar'da yeniden sayıma başlanmış, bir yaşından yüz yaşına kadar olan bütün Müslüman erkeklerin sayımı emredilmiş olmakla birlikte, çeşitli sebeplerle, nüfusun lâyıkıyla tespit edilerek kayıt altına alınması mümkün olmamıştır. Daha sonra ise imparatorlukta Müslim-Gayrimüslim bütün erkeklerin genel bir sayımının yapılması kararlaştırılmıştır. II. Mahmud devrindeki bu nüfus sayımları esasen asker ihtiyacını tespit etmenin yanında emlak ve araziye dayalı vergi adaletsizliğini gidermeyi de amaçlamaktaydı¹⁷.

II. Mahmud devrinde imparatorluğun genelini kapsayan nüfus sayımına ilk olarak Karaman Eyaleti'nden başlandığı, Temmuz 1830 tarihinde başkent İstanbul'dan Karaman Eyaleti'ne gönderilen bir fermanla sabittir¹⁸. Fermana (geçmiş dönemlere atf yapılarak) zengin ve fakir, Müslim ve Gayrimüslim arasında vergilerin âdilâne tahsil edilmediği, ahalinin bazıları himaye edilerek bunlardan hiçbir şekilde vergi alınmazken, diğer bazılarından ise tahsil edilmesi gerekenden çok azı tahsil edildiği, bu durumda vergi vermeyenlere ait vergilerin vergi veren diğerlerinden tahsil edilmeye teşebbüs edilmesiyle ahalinin tahammüllerinden fazla bir yükün altında kaldıkları ifade edilmekteydi. Yine fermana, "*vergi tahsilinden kaynaklanan bu zulmün bertaraf edilmesi, vatandaşın huzur ve âsâyişi için nüfus tahriri yapılmalıdır*" denilerek tahrirden pek çok fayda sağlanacağına dikkat çekilmekteydi. Karaman Eyaleti'nin nüfus tahriri için Erzurum Valisi Nazif Bey (Koca Yusuf Paşazâde Nazif Bey) adında bir bürokrat görevlendirilmişti. Kendisine 30.000 kuruş harcırah verilmiş ve 7500 kuruş da maaş tahsisi yapılmıştı. Tahrir memurlarına bu şekilde önemli miktarlarda tahsisat yapılması onların mahalline vardıklarında ahaliye yük olmamaları ve işlerini adalet üzere gerçekleştirmeleri hedefine matuftu. 1844'te gerçekleştirilen yeni bir nüfus sayımına ise Aksaray Sancağı için Asakir-i Nizamiyye-i Şahane miralaylarından Osman Bey görevlendirilmişti¹⁹. Mahalline varan tahrir memurları yerel idarecilerle şehir veya kasabaya girmeden

Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 13, 39, 45.

¹⁶ Abdülkadir Özcan, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye", *DİA*, Cilt 3, İstanbul 1991, s. 457-458.

¹⁷ Dündar Ali Kılıç, *Sürmene Nüfus Defteri*, Alioğlu Yayınevi, İstanbul 2013, s. 24-32.

¹⁸ *BOA. Mühimme Defteri, Nr. 246, hüküm 1231*'den naklen Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", s. 81-83.

¹⁹ *BOA. NFS.d 3499*, s. 159.

karşılınıp münasip konaklarda istirahat ettirildikten sonra mahallin (sancağın) ileri gelenlerinden bir meclis tertip edilerek, nüfus tahriri emri ile ilgili ferman huzurlarında okunur, tahrirde uyulacak kurallar ve yapılacak sair işler kendilerine izah edilirdi²⁰. Tahrir yapılırken bir yaşından yüz yaşına kadar olan Müslim ve Gayrimüslim erkek nüfusun memurlar tarafından bizzat görülerek yazılması, Müslim ve Gayrimüslim nüfus kayıtlarının ayrı ayrı defterlere kaydedilmesi, gerek Müslim ve gerekse Gayrimüslimlerin hâl, eşkâl ve keyfiyetlerinin tek tek belirtilmesi, Müslim nüfusun 14 yaşından 40 yaşına kadar olup, askerliğe elverişli bulunanların kaydına, ilave olarak mim harfiyle işaret konulması gibi hususlara dikkat edilmesi önemle istenmiştir. II. Mahmud döneminde gerçekleştirilen bu ilk genel nüfus sayımı, 2-12 Temmuz 1830 (evasıt-ı Muharrem 1246) tarihinde Karaman Eyaleti'ne gönderilen ferman ile 1830 yılının ikinci altı ayında başlamıştır. Sayımın 1831 yılının ilk altı ayında tamamlanmış olduğu ifade edilmektedir²¹. Osmanlı Devleti'nin muhtelif coğrafyalarında ise bu ilk nüfus sayımının ancak 1835'te tamamlanabildiği anlaşılmaktadır²². Bahsi geçen ilk genel nüfus sayımının 1830'da başladığı tespiti ise doğrudur²³. Neticede 1830/31 nüfus sayımı, kısmî eksikliklerine rağmen, imparatorluktaki erkek nüfusu-gerçeğe yakın oranda-ilk kez ortaya koymasıyla önem ve farklılık taşımaktadır.

2. Konar-Göçerlerin Orta Anadolu'ya Gelip Yerleşmeleri

Anadolu coğrafyası, bilindiği üzere 1000-1300 yılları arasındaki üç yüz yılda Türkistan, Horasan ve Azerbaycan'dan gelen büyük kitleler hâlindeki göçler ile yurt edinmeye başlanmış²⁴ ve böylelikle Anadolu'nun etnik siması hızlı bir değişim

²⁰ Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", s. 85.

²¹ Memur olduğu saha dâhilindeki bütün kaza, kasaba, nahiye ve köylerin nüfus tahririni tamamlayan bir memur, kaleme aldığı defteri mahallinde tebyiz ettikten (düzeltiltikten, temize çektikten) sonra bir suretini (kopyasını) sicill-i mahfuza (sicil defterine, kadı defterine) kayıt için mahallin kadısına teslim ederdi. Asıl olan diğer defter ise mahallin kadısı ve tahrir memuru tarafından mühürlenerek İstanbul'a gönderilirdi. Bkz. Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", s. 88-93.

²² Doğu Karadeniz örneği için bkz. A. M. Birinci-M. Çakıcı-Z. Topal, *Akçaabat Vakfikebir Nüfus Kütüğü (1835-1845)*, İstanbul Vakfikebir Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, İstanbul 2012 ve F. Emecen-A. Yüksel, *Giresun Kazası Nüfus Defteri (1835-1845)*, Serander Yayınları, Trabzon 2016.

²³ Tarafımızdan çevrim yazısı ve değerlendirilmesi gerçekleştirilen 3489 numaralı Aksaray Nüfus Defteri bu tespiti doğrulayan veriler içermektedir. Bkz. Necmettin Aygün, *Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal Ve Ekonomik Tarihi*, Cilt I, Aksaray Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016, s. 1-258.

²⁴ Anadolu'da Türk varlığı, Alpaslan'dan neredeyse beş buçuk asır evveline dayanan bir gerçekliktir. Hazar'ın kuzeyinden Deşt-i Kıpçak sahasına ve buradan da Balkanlar'a kadar inen Bulgar, Hazar, Peçenek, Kuman gibi Asya menşeli toplulukların Bizans'ın talepleri neticesinde hudut veya kolluk kuvveti olarak Anadolu'ya yerleştirildikleri malumdur. Makedonyalı İskender'in doğu seferleri esnasında, Çoruh Nehri

sürecine girmiştir. Durum karşısında topraklarını savunmakta aciz kalan Bizans idaresi, Anadolu'da kalan Rum ahaliyi Balkanlar'a taşımak mecburiyetinde kalmış, boşalan sahalara Türkmenlerce iskân edilmiştir²⁵. Zamanla Adalar Denizi'ne kadar olan coğrafyaya Türkmenler başta olmak üzere çeşitli etnik ve mezhebî âdiyetlere sahip ahali ile dolmuştur.

Horosan ve Azerbaycan bölgelerinde ikamet etmekte olan Türkmenlerin, 1220'lerden itibaren batıya doğru genişlemeye başlayan Moğol saldırıları karşısında yerlerini terk etmeleri, Anadolu'ya doğru ikinci bir göç dalgasına yol açmıştır²⁶. Moğol baskısı karşısında, mesela Eleşkirt çevresinde bulunan altmış bin hânelik bir grup Ahlat ve çevresine İspir, Bayburt ve Pasinler'de yaşamakta olan başka bir Türkmen grubu da buraları terk ederek Erzincan, Sinop ve Ayntap'a kadar yayılmıştı. Çağdaş bir müellif, Moğol önünden kaçan konar-göçerlerin kalabalıktan Aras Köprüsü'nü geçememiş olduğunu, "*Türkmenlerin Erran (Karabağ)'da karıncalar ve çekirgeler gibi kitleler teşkil*" ettiğini ifade etmektedir²⁷. Türkmen grupları, Selçuklu sultanları tarafından Bizans uçlarına yerleştirilmekteydi. Bu süreçte, Türkmenler Moğolların önünden kaçtığı gibi²⁸, Bizans Rumları da Türkmenlerin önünden kaçarak daha batıya doğru çekilmekteydiler. Menderes Havzası'nın sadece halkları değil, hücrelerine çekilmiş rahipleri tarafından dahi terk edilerek ıssızlaştığı²⁹ bu süreçte, Türkmenlerin Doğu, Güneydoğu ve Orta Anadolu'dan Batı Anadolu'ya kadar yayılmalarını mümkün kılan ikinci bir göç hareketi başlamıştı. Bu son süreç, Anadolu açısından Türkmenlerin 1100'lerdeki ilk yer değiştirme hareketlerine nazaran çok daha kalıcı olmasıyla önem taşımaktadır³⁰. Bilhassa Anadolu'nun güney

---

boylarında Kıpçaklar ile karşılaştığı ifade edilmektedir. Ayrıntısı için bkz. İbrahim Tellioglu, *Osmanlı Hakimiyetine Kadar Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon 2004, s. 30.

²⁵ Bu durum bir anonim Bizans kroniğinde şöyle geçer; "kara ve deniz sanki bütün dünya kâfir barbarlar (Türkler) tarafından işgal edildi ve ıssızlaştırıldı...". Bkz. Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009, s. 277.

²⁶ Moğolların Anadolu'yu henüz istila etmeden önce, Maverahünnehr, Kafkasya ve İran havzasında gerçekleşen siyasi ve askerî faaliyetler için bkz. Muammer Gül, *Orta Çağlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s. 85-103.

²⁷ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, s. 303.

²⁸ Moğol baskısının etkisiyle Anadolu'da yaşanan göç olayına dair örnekler için bkz. Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Doğuşu Meselesi", *Söğüt'ten İstanbul'a* (Der. O. Özel-M. Öz), Ankara 2000, s. 227-232.

²⁹ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, s. 300.

³⁰ Nitekim 1300'lere gelindiğinde Denizli civarında iki yüz bin, Kastamonu havalisinde yüz bin, Kütahya-Karahisar arasında ise otuz bin çadır kadar konar-göçer Türkmen yaşamaktaydı. Köyceğiz-Uşak-Denizli sahasındaki Türkmenlerin sayısı iki yüz bin çadırı bulmuştu. Ermenek-Mut ve Anamur bölgesinde ikamet etmekte olan Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Germiyanogulları Moğol güçlerine

kısımlarında ve Suriye'de Türkmen varlığı o derecede yoğunlaşmıştı ki, Memlûk-lü Devleti'nin kuzey sınırları (Malatya'dan Gazze'ye kadar olan saha) neredeyse Türkmenlerden sorulur olmuştu³¹.

Aksaray ve Kırşehir merkezli Orta Anadolu kırsalındaki yerleşimlerde günümüzde yaşamakta olan ahalinin buralara gelerek yerleşme serüvenleri yukarıda anlatılanlar ile birebir ilişkili olmakla beraber, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da egemenlik sürmekte olan Akkoyunlu Devleti'nin zamanla ortadan kalkması nedeniyle bu devletin hâkimiyetinde bulunan konar-göçer teşekküllerin ilkin Antep-Halep taraflarına, devam eden süreçte ise Dulkadirli toprakları ile Sivas-Malatya-Kayseri sahalarına yayılmaları/gelmeleri süreci ile daha çok ilişkili görünmektedir³². Orta Anadolu kırsalının günümüzdeki toplumsal örgütlenmesinin daha ziyade bu son süreçle ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir ifade ile 1500'lere kadar Sivas-Kayseri-Maraş-Halep-Musul sahaları ve bu hattın ötesinde kalan coğrafyada çoktandır yerleşik olan ahali, günümüzde Orta Anadolu'da yaşamakta olan nüfusun ilk yaşam alanlarından. Şöyle ki:

Akkoyunlu Devleti, Oğuzların Üçok koluna bağlı Bayındır boyu Türkmenlerince kurulmuştu³³. Devletin hâkimiyet alanlarında yaylakları Erzurum-Erzincan-Kemah ve Kars'a kadar uzanan ve Karakoyunlu Ulusu'nu meydana getiren daha başka konar-göçer tayfalar da bulunmaktaydı. Bu tayfalar, güz mevsiminin gelmesiyle birlikte Memlûk sınırında bulunan Urfa, Birecik, Mardin ve Rakka gibi yerleşimlere giderek kışlamaktaydılar. Yani güney-kuzey eksenli bir kışlak-yaylak hayatı söz konusuydu. Moğolların, Anadolu'da yaklaşık 80 yıl hâkimiyet sürdükten ve son Moğol-İlhanlı hükümdarı Said Bahadır Han'ın 1335'te, geride evlat bırak-

---

karşı koyabilecek idari-toplumsal güçlere/yapılara dönüşmüşlerdi. 1300'lere doğru, başka bir Türkmen boyu olan Çepnilerin, Trabzon Rum İmparatorluğu üzerinde kurmuş olduğu askerî baskılar, Rumların kırsaldaki hâkimiyetlerini yitirmelerine ve şehirleri çekilmelerine yol açmıştı. Bkz. İbrahim Tellioglu, "Doğu Karadeniz Bölgesinde Komnenos Hâkimiyeti ve Türkler", *Pontus Sorunu*, Ankara 2007, s. 115.

³¹ Bu Türkmenler, Memlûklü Devleti adına, Çukurova'daki Ermeni Krallığı üzerine seferlere teşebbüs etmişler; ele geçirdikleri yerleri yurt tutarak küçük beylikler kurmuşlardı. Bölgeye uğrayan seyyah Broquiere, mesela Tarsus'u, Türkmenler ile dolu olarak tasvir etmektedir. 1275'te Kilikya Seferine çıkan Memlûklü Sultanı Baybars'ın çevresinde "memleketi ve geçitleri çok iyi bilen bu aşiretler sultanla birleştiler" şeklinde tavsif olunan Türkmenler bulunmaktaydı. Vahram Vekayinamesi'ne göre Türkmenler, Memlûk ordusuna 180.000 atlı çıkarabilmekteydiler. Bkz. Altan Çetin, "Memlûklar Devrinde Türkmenlere Dair", *Ortaçağ Anadolu'sunda Bir Türkmen Şeyhi Dede Garkın* (Ed. A. Taşkın ve diğerleri), İstanbul 2014, s. 222-227.

³² İlhan Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, Eren Yayınları, İstanbul 2006, s. 55-83.

³³ Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, Cilt 2, İstanbul 1989, s. 270-274.

madan vefatından³⁴ sonra Anadolu'dan çekilmeye başlamaları ile zamanla, meselâ 1380'lere gelindiğinde, Musul'dan Erzurum'a kadar olan genişçe bir saha Akkoyunlu Devleti hâkimiyetine girmiş durumdaydı. Aynı süreçte Maraş-Elbistan-Hatay sahasında hâkimiyet sürmekte olan Dulkadirli Türkmenleri (1337-1522) de fırsatı değerlendirerek Sivas-Bozok-Kırşehir havzasına doğru genişlemişlerdi³⁵. Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'in Karakoyunlu Devleti'ne son vermesi, Akkoyunlu sınırlarının Halep'e kadar uzanan koridora sahip olmasını mümkün kılmıştı. Böylece Doğu ve Güneydoğu Anadolu sahasında yaşamakta olan *Musullu, Pürnek, Hamza Hacılı, Avşar, Bayat, İnallı, Tabanlı, Danişmendli ve Bicanlı* gibi aşiret (boy) ve cemaatler (oymaklar), devletin kurucu boyu olan Bayındır boyunun etrafında toplanarak Akkoyunlu Devleti'ni meydana getirmişlerdi. Karakoyunluların ortadan kalkması ile Alpavut, Çakırlı, Karamanlı, Sa'dlı gibi cemaatler Akkoyunlu boylar birliğine dâhil olmuşlardı. Bunlara Dulkadir, Halep ve İsfendiyar bölgesindeki bazı Türkmen boyları da katılmışlardı³⁶. Otlukbeli Savaşı'nda (1473) Akkoyunluların Osmanlılara yenilmesinin yanı sıra, Sufi-Şii propagandasının konar-göçer topluluklar arasında yaygınlaşmaya başlaması, Sünnî devlet yapısına sahip Akkoyunlu devlet teşkilatının bozulup dağılmasına yol açmıştı. Varisler arasındaki taht mücadeleleri, konar-göçer tayfaların devletten bağımsız hareket etmeye meyilli oluşları gibi nedenler Akkoyunlu Devleti'nin yıkılış sürecini hızlandırmış ve devlet, Şah İsmail'in darbeleriyle 1510'lara doğru tarih sahnesinden silinmişti. Akkoyunlu Devleti'nin Anadolu'da etkisini kaybetmeye başlaması, Dulkadiroğullarının kısmen Memlûklüler kısmen de Safevî ve Osmanlıların destekleriyle, Harput'tan Kırşehir'e, Yozgat ve Sivas'ın güneyindeki Gürün'den Hatay'a kadar olan sahada daha da etkin olmalarına yol açmıştı. Oğuzların Bozok kolundan oldukları bilinen Dulkadirli³⁷, Maraş-Bozok sahasında hâkimiyet sürmeleri sayesinde, pek çok Türkmen konar-göçerin de buraları vatan tutması mümkün olmuştur. Ayrıca, Dulkadirli³⁸lerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerden birinin Yozgat sahası olması, buranın Osmanlı idarî yapısında Bozok olarak adlandırılmasına imkân vermiştir³⁸.

Yavuz Sultan Selim zamanında Doğu (1514) ve Güneydoğu (1516-18) Anadolu'nun Osmanlı idaresine girmesi neticesinde bu coğrafyada Akkoyunlu ve

³⁴ Gül, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, s. 105-121.

³⁵ Refet Yınanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, Cilt 9, İstanbul 1994, s. 553-557.

³⁶ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 28.

³⁷ Orhan Sakin, *Bozok Sancağı ve Yozgat*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 47.

³⁸ Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 77.

Memlûk teşekküllerinden miras kalan konar-göçer tayfalar şüphesiz Bozok ve Üçok Türkmenleri ile bazı Kürt cemaatlerinden oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti ise bu konar-göçer gruplara, yeknesak bir grupmuş gibi *Bozulus* adını verip onları bir idarî-malî ünite altında toplayarak yönetmeye/vergilendirmeye başlamıştı³⁹. Bozulus Türkmenlerini meydana getiren aşiretler arasına zamanla, Anadolu'nun güneyinde en yoğun konar-göçer grupların yaşadığı yerlerden olan Dulkadirli ve Halep Türkmenlerine mensup aşiretler de katılmışlardı. Bu bağlamda, Bozulus Türkmenleri içinde Dulkadirli Türkmenlerinden olan 40 kadar aşiret bulunmaktaydı. *Avşar, Çağrganlı, Cerid, Karacaaraph, Gündeşli, Çimeli, Dodurga ve Mihmadlı* bunlardan bazılarıdır. Bahsi geçen cemaat adlarına, 1830'lara tarihli muhtelif nüfus defterlerinde, daha ziyade *Boynuinceli Aşireti* adıyla anılan cemaatler veya bu cemaatlere ait köy isimleri olarak sıklıkla rastlamak mümkündür. Halep Türkmenlerinden olduğu bilinen ve daha Akkoyunlular zamanından beri Halep ve civar yerleşimlerde ikamet etmekte olan *Harbendeli, Beğdili, Eymür, Döğer, Acurlu, Avşar ve Alpli* gibi bazı cemaatler de Bozulus teşekkülünün içinde yer almaktaydı⁴⁰.

Yaylak ve kışlak alanları arasında yer değiştirirlerken topraklarından geçtikleri sancak idarecilerinin konar-göçerlerden kanuna aykırı vergi talep etmeleri, yaylamak için Osmanlı-Safevî sınır boylarına kadar açılan konar-göçerlerin Kızılbaş eşkıyasının saldırılarına uğramaları gibi etkenler, Anadolu'nun doğusunda yaylak-kışlak hayatı süren konar-göçer tayfaları, Orta Anadolu'ya doğru göçe sevk etmiştir⁴¹. Bu şekilde Türkmenlerin 1600'lere doğru yurtlarını terk etmeye

³⁹ Osmanlı devlet adamlarının şüphesiz malî (daha ziyade vergi toplama) beklentiler temelinde gerçekleştirdiği bu idarî yapılanmaya niçin "Bozulus" adını vermiş oldukları tam olarak açığa kavuşturulamamıştır. Kaynaklara göre, Akkoyunlular zamanında idaresi altındaki konar-göçer tayfalara "Bozulus" adının verilmesi vaki değildir. Bununla beraber, bölgede daha Akkoyunlular devrinden kalma olan "Karaulus" adındaki aşiretlerden müteşekkil bir konar-göçer adını mevcudiyeti söz konusudur. Bu nedenle, Karaulus'a nispete "Bozulus" adının tercih edildiği akla uygun düşmektedir. Akkoyunlular zamanından kalma Karaulus denilen teşekkül ise Türk, Moğol ve Kürtlerden oluşmaktaydı. Ayrıntısı için bkz. Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 40.

⁴⁰ Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 42.

⁴¹ Halep, Dulkadirli ve Bozulus Türkmenlerinin yaylak arama bahanesi ile Orta Anadolu'ya gelmesinden sonra, ziraat alanlarını hayvanlarına yedirmeleri veya çığnetmeleri köylülerin kesintisiz şikâyetlerine yol açmıştı. Yine bazı aşiret mensuplarının köylere saldırarak eşkıyalığa tevessül etmeleri, Orta Anadolu'daki yerleşik düzeni bozmuştu. Devlet, Orta Anadolu'ya dolmaya başlayan göçerleri 1600'lerin ilk 50 yılında Orta Anadolu'ya kabul etmeyerek geriye göndermek için emirler çıkartmış ise de, bu çabalar ile bir sonuç alınmamıştır. Geline aşamada devlet; konar-göçer grupları eski vatanlarına göndermeye çabalamak yerine; onları 1600'lerin ikinci yarısında yeniden sayıma tutarak Orta Anadolu'da kalmalarına müsaade etmişti. Bkz. *Ankara Şer'iyye Sicilleri, Defter Nr. 18*, s. 270; *BOA. Kâmil Kepeci Tasnifi, Defter Nr. 2638*, s. 5-57 ve *BOA. Maliyeden Müdever Defterler, Defter Nr. 3739*, s. 4-33'ten naklen Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 86. Ayrıca bkz. *Küçük Asya'nın Bin Yüzü Ankara* (Haz. S. Aydın-K. Emiroğlu-Ö. Türkoğlu-E. D.

başlayıp, Orta Anadolu'ya gelerek yerleşmeye başlamalarının arkasında, Bozulus Türkmenleri özelinde, pek çok etken bulunmaktadır:

“Gerek sınır ötesinden (Safevî Devleti'nden) gelen taarruzlar ve büyük sayılara ulaşan hayvan kayıpları, gerekse yaylak ve kışlak güzergâhı boyunca mahallî idarecilerin aşırı vergi talepleri ve bunların merkezî hükümet tarafından bir türlü önüne geçilememesi, Bozulus'un Berrîye⁴²-Erzurum koridorundaki hayatını iyice çekilmez hale getirmişti. Öte yandan, Osmanlı-Safevî savaşlarının yeniden başlaması (1578) sebebiyle aşiretlerin yaylalara çıkması engellenmiş, çıkabilenler de eşkiya saldırısına maruz kalmıştı. Bu durum büyük koyun sürülerine sahip olan ve mevsimleri takip eden Bozulus'un otlak sıkıntısı çekeceğinin ve yavaş yavaş çatışmalardan etkilenen bölgeleri terk ederek ülkenin iç kesimlerine doğru kaymaya başlayacağını işareti gibi görünmektedir. Diğer taraftan, XVI. yüzyıl sonlarında (mesela 1578-1639 yılları arasında fasılalarla devam eden Osmanlı-İran savaşları vb. etkisiyle) ortaya çıkan büyük malî güçlüklerin ve bunu takip eden Celalî buhranının Bozulus'un hayatını da yakından etkilemiş olabileceğini akla getirmektedir. Çünkü malî sarsıntı ve Celalî Fetretî'nin Anadolu'da kır hayatının geniş ölçüde şehirlere çekilmesine ve yer yer boşluklar doğmasına yol açtığı bilinmektedir. Bu boşlukların zirai faaliyetlere eğilimli olmayan Bozulus, Dulkadir ve Halep Türkmenleri gibi konar-göçerler tarafından tabii bir şekilde doldurulmaya çalışıldığı öne sürülebilir. Çünkü yeni yaylak ve kışlak alanlarının aşiretler için cazip olabileceği akla gelmektedir. Bunların yanı sıra aşiretler açısından XVIII. yüzyılda Orta ve Batı Anadolu'daki ekonomik şartlar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya göre daha elverişli hale gelmiş olabilir. Öte yandan aşiretlerin, kendilerine önceden tayin edilmiş bölgelerin dışına çıkarak dağılmaları, Ulus'un sancak statüsünü kaybetmesine sebep olmuştur. Bu gelişmeler aşiretlerin ödemeleri gereken vergilerinden kaçmaları için imkân hazırlamış gibi görünse de kısa sürede disiplin altına alınmaları yüzünden bu hususun kendilerine fazla bir menfaat sağlayamadığı savunulabilir. Bu cümleden olarak onların, Orta Anadolu'ya gelişlerinde vergi hususunun müessir bir rol oynadığını söylemek zordur. Öte yandan, II. Selim döneminde (1566-1574) yapılan tahrirde, Bozulus'un nüfusunda

Özsoy), Dost Kitabevi, Ankara 2005, s. 156-160.

⁴² Berrîyecik, 1518'de Diyarbekir Eyaleti'ne bağlı bir sancak idi. Sancağın sınırları şimdiki Suriye'nin kuzeyine kadar inmekteydi. Bölgeden geçen bir yabancı seyyahın anlatısına göre, “Türkmen erkeklerin yüzleri kısa, geniş ve düzdü. Kısa boylu, düz burunlu, geniş ağızlı ve sakallı idiler. Türkmen kadınları ve erkekleri Araplara nazaran oldukça iyi ve temiz giyimliydi. Erkekler umumiyetle sarık kullanıyorlardı. Kadınlar ise peçe takıyorlardı”. J. S. Buchingham, *Travels in Mesopotamia*'dan naklen Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 77-78.

görülen fevkalâde artışın aşiretlerin yeni otlak ve yaylak alanları aramak mecburiyetinde kaldığını akla getiriyorsa da Bozulus'un Berriye-Erzurum koridorunu boşaltmasının, bir nüfus ihracı şeklinde değil, topluluğun ezici çoğunluğunun göç etmesi tarzında olması ve geride dikkate değer oranda ahali kalmaması sebebiyle bu hususun da mutlak amiller sayılması müşkil gözükmemektedir"⁴³.

Konar-göçer aşiretlerin Anadolu'nun doğusundan gelerek Orta Anadolu'yu yurt tutmalarının⁴⁴ arkasında yatan etkenlere, Aksaray coğrafyasında; Aksaray-Nevşehir karayolu üzerinde bulunan ve 1530'larda Eyyubili Nahiyesi'ne bağlı olan Alayî veya bilinen adıyla Alayhanı Köyü örneğinde cevap bulmak mümkündür. Merhum Konyalı'nın, 1970'lerde Alayhan Köyü ahali ile gerçekleştirdiği sözlü mülakatlara kaynaklık teşkil eden rivayetler arşiv vesikası hükmünde olup, belirtilmeye değerdir:

"Dedelerimiz vaktiyle Van'ın Tatvan İlçesi'nden Diyarbakir'e gelmişler. Diyarbakir Kalesi tamir ediliyormuş. Dedelerimizden kıl ve süt vergisi istemişler. Bu pek ağır bir vergi imiş. Dayanamamışlar. Hayvanlarına, davarlarına Rum'da (Orta Anadolu'da) daha iyi ve rahat otlaklar bulacakları ümidiyle Anadolu'ya gelmişler. Aksaray çok ıssız ve harap bir halde imiş, burada bir sene kadar kalmışlar. Bataklıklarda üreyen sinekler onları rahatsız etmiş. Kendilerine yaylak ve yurt aramışlar. Büyükekecikdağı'ndaki Çavdarlılar, Sınandı Gökkaya köyleri çevrelerine yerleşmişler (...) Doğu'dan gelenlerin bir kısmı Alayhanı Köyü'ne yerleşmişler. Beyler bilhassa Alayhan Köyü'nü tercih etmişler. Aşiretlerin beyleri Alayhanı'nı uzun yıllar yönetmişler. Hana inenlerden para alırlarmış"⁴⁵.

Alayhanı ahali örneği, doğudan gelip Orta Anadolu'yu yurt tutan bütün konar-göçerlerin göç hikâyelerinin esaslı bir örneğidir. Anadolu'nun doğu kısmında-

⁴³ Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 84.

⁴⁴ 1530'larda Adalı, Cüneydli ve Erdevan cemaatleri Karaman'dan, adları belirtilmeyen perakende bazı cemaatler Antep, Adana ve Karaman'dan gelerek Haymana Ovası'na yerleşmişlerdi. Orta Anadolu'ya doluşan konar-göçerlerin daha ziyade şarktan (doğudan) veya güneyden gelmiş olmaları ile ilgili örnekler için bkz. Emine Erdoğan, "Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)", *OTAM*, Sayı 18, Ankara 2005, s. 119-135. Bahsi geçen "Adalı" konar-göçerleri, 1830'larda Boynuinçeli Aşireti Cemaatler Birliği içinde yer almakta olan bir cemaat olup, Koçhisar sahasında meskûn idiler.

⁴⁵ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Nîğde Aksaray Tarihi*, Cilt II, Fatih Yayınevi, İstanbul 1974, s. 1818. Bozulus'a mensup bazı grupların, XVI. yüzyıl sonlarında ve XVII. yüzyılda Orta ve Batı Anadolu'da görülmeleri, buldukları eski memleketlerinde nüfuslarının artması ve yaylak-kışlak mahallerinin yeterli gelmemesi yanında, göç ettikleri yeni memleketlerin kendilerine daha fazla ekonomik avantaj sunmasıyla bağlantılıdır. Bkz. Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 79.

ki konar-göçer aşiretlerin Orta Anadolu'ya gelip yerleşmelerinin arkasında yatan sebepler için yukarıda belirtilen etkenler dışında⁴⁶ Çaldıran, Mercidabık ve Ridaniye zaferleri ile başlayan ve Irakeyn Seferi (1533-1536) başarısı ile devam eden siyasal ortamın etkisi de kanaatimizce önemli olmalıdır. Bu zaferler ile Osmanlı sınırlarının Bağdat ve Basra'dan Adalar Denizi'ne kadar uzanır hale gelmesi, doğal olarak geçim kaynakları hayvan beslemek olan konar-göçer aşiretlerin daha iyi şartlara sahip ve daha güvenli alanlara doğru yaylak arama merkezli göçlerinin önünü açmış, onlara daha geniş sahalara doğru yelken açma fırsatı vermişti. 1530'larda başlayan bu yer değiştirme hareketlerinin 200-250 yılı aşkın bir süreçte tamamlanmış olduğu dikkate alındığında, konar-göçerlerin doğudan batıya doğru yer değiştirmelerinde daha farklı etkenler aramanın gereği yoktur. Tüm bu gelişmeler neticesinde, bir zamanlar Anadolu'nun doğu ve güneydoğu kısımlarında yaşamakta olan aşiretler ve bu aşiretlere mensup cemaatlerin her biri, 1700'lerin ortalarına gelindiğinde Orta Anadolu'yu vatan edinmiş durumda idi.

3. Boynuinceli Aşireti: Teşekkülü, Sosyal ve İdarî Yapısı

Aksaray ve Kırşehir sahasında birçok konar-göçer menşeli aşiret/cemaat mevcuttu. Bunlardan Aksaray ve onunla komşu sahalarda yaşamakta olup, varlıkları 1830'lara kadar süregelenleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Boynuinceli Aşireti (ve ona mensup 18 cemaat), Şerefli Aşireti, Çemeli Aşireti, Harbendeli Cemaati, Ekecik Kürtleri, Karkın Aşireti, Muhacirin (Acem) Cemaati, Kırkl Cema-

⁴⁶ Aksaray, konar-göçerlerin meskün olduğu bir sahadır. 1500'de Aksaray nüfusunun yaklaşık %30'u; 1522'de yaklaşık %44'ü ve 1584'te ise yaklaşık %9'u konar-göçer cemaatlerden oluşmaktaydı. Tahrir Defterlerine dahi yansıyan bu duruma göre, mesela 1584 tahririnde Aksaray'daki 13 kadar köyün Yüzdeciler, Atçeken Cemaatleri, Adana Perakendeleri (veya Dulkadiyriye Perakendes) ile Ankara Haymanaları'nın yerleşmeleriyle köy halini aldığı belirtilmiştir. 1571'de Koçhisar Kazası'ndan 50 cemaat, Aksaray Kazası'ndan ise 45 cemaat Haymana Tayfası arasına; Ankara Sancağı'na nakledilmişti. Bu devirde Aksaray'daki en büyük cemaat "Yüzdeciler" olarak kayıtlara giren cemaatti. Yüzdeciler Cemaati mensupları Aksaray, Koçhisar, Eskiil, Ereğli, Niğde, Anduğu ve Ürgüp kazalarına yayılmış durumdaydı. Bkz. Doğan Yörük, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı*, Tablet Kitabevi, Konya 2005, s. 67-89. Ancak bu cemaatin adına 1830'lara tarihli nüfus defterlerinde rast gelinmemektedir. Muhtemel bunlar, zamanla yerleşik hayata geçirilerek tumar sistemine alınmışlar ve böylece yek-vücut (müstakil) olma durumları zamanla kaybolup gitmiştir. Yüzdeciler, Haymana Kabilesi, Tataran-ı Şeyullah Kabilesi ve Bektaşlılar 1500'lerin ikinci yarısında Aksaray'daki en önemli konar-göçer menşeli cemaatlerdi. Bkz. Yörük, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı*, s.81-87. 1530'larda Yörük Dünderli, Sarkız, Elagöz, Baymış, Mundi veya Mondi Hasan Dağı'nda yaylayan cemaatlerdendi. Bektaşlı cemaatleri ise bir hayli genişçe bir sahada yaylak-kişlak hayatı sürmekteydi. Bkz. Konyalı, *Niğde-Aksaray Tarihi*, Cilt I, s. 336. Bektaşlı veya Bektaşoğlu, kişi adı olarak olmasa da "sülale" adı olarak 1830'lara tarihli nüfus defterlerinde Aksaray'ın hem şehir merkezinde, hem de kırsalında bir hayli yaygındır.

ati, Esbkeşan Tayfası, Cihanşahlı Aşireti ve Bozulus Türkmeni⁴⁷. Bu aşiretlerden/ cemaatlerden pek çoğu⁴⁸, sâkin oldukları kaza veya sancaklardan devlet tarafından alınarak/ayrılarak, 1700'lerden beri mukataaya verilmekte, iltizam veya malikâne sistemi dâhilinde işletilmekteydi.

Aksaray ve Kırşehir sahasında meskûn nüfusça en büyük aşiret, konumuzu olan Boynuinceli Aşireti'dir. Boynuinceli Aşireti, irili ufaklı on sekiz cemaatten oluşmaktaydı. Bu 18 cemaat 1830'larda *Küçükdanışmendli Kazası* adı verilen bir idarî yapıda temsil edilmekteydi. Küçükdanışmendli Kazası Orta Anadolu'da, günümüzdeki Seyfe Gölü'nden Tuz Gölü'ne kadar olan genişçe bir alanda; Kızılırmak'ın her iki tarafında konumlu idi. Büyük konar-göçer teşekküllerden (Bozulus, Dulkadirli vb.) bir şekilde kopan aşiretlerin 1580'lerde Danişmendli adı altında birleştirilmesiyle Danişmendli Kazası'nın ortaya çıktığı ifade edilmektedir⁴⁹.

Aşirete adını verdiği düşünülen Danişmendli Beyliği, 1071-1178 yılları arasında Sivas-Tokat-Kayseri-Malatya sahasında hüküm sürmüş bir Türkmen hânedanıdır.⁵⁰ Beyliğin çökmesi neticesinde, beylikten arda kalan bazı komutan-

⁴⁷ Aygün, *Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal Ve Ekonomik Tarihi*, Cilt I, s. 1-258.

⁴⁸ Bu aşiretler veya cemaatler, 1830'lardan neredeyse bir yüzyıl önceye ait ve vergi tahsilinde yaşanan bir sıkıntıdan dolayı kaleme alınan arşiv kaydına şu şekilde yansımıştır: "Karaman valisine ve Konya Kazası nâibine hüküm ki, Aksaray Kazası Nâibi Mevlânâ Şeyh Mustafa zide ilmehu mektûb gönderüb Aksaray Kazası ahalisi meclis-i şer'a varub Karaman valilerine ta'yin olunan imdâd-ı seferiyyeden Aksaray Sancağına iki bin üç yüz (2300) guruş isabet itmekle meblağ-ı mezkûrun bin yüz elli (1150) guruşu Aksaray Kazası ahalisiyle kaza-i mezbûrda sâkin tekâlif alınmak icâb eder emlak ve arzâ tasarruf iden Hacıahmedlü ve Şark Ekrâdı ve Muhacîrin ve Danişmendlü ve Akkaşbekdiği'ne ve Mamalu Cemaati'ne ve baki bin yüz elli (1150) guruş dahi liva-yı mezbûrda vaki' Eyyubili ve Koçhisar kazaları ahalileriyle kazâ-i mezbûranda sâkin Türkman cema'atlerine (Şerefi Aşireti ile 1830'larda Hacıahmedlü'ye bağlı olan ancak bu belgenin tarihinde bağlılıkları söz konusu olmayan cemaatler kast ediliyor...) isabet idüb beş altı sene bu vech üzere edâ iderler iken zikr olunan cema'atler malikâne olmağla seferiyyeleri tenzil ve ahardan taleb olmak (?) üzere emr-i âli sâdir olmuşken mezkûr Hacıahmedlü cema'atinin yüz guruş ve Mamalu cema'atinin yirmi guruş ve Akkaşbeğdiği cema'atinin elli guruş ve Danişmendlü cema'atinin elli guruş cem'an iki yüz yirmi (220) guruş hisselerine isâbet eden seferiyyeleri tahsil ve şurût-ı hatt-ı hümâyûn muccebince mübaşiriyye ve ve harç-ı bâb ve hüddâmiyye ve kâtibiyeye vesâir bahane ile nesne taleb olunmamak bâbında sen ki vezir-i müşârun ileyh ve mevlânâ-yı mûmâ-ileyşin size hitaben fermân-ı âlişân sudûrunu iltimaslarıyla mevlânâ-yı mûmâ-ileyh arz itmekle kuyûd-ı ahkâm görüldükde Şeyhlü maa Hacıahmedlü mukata'ası olub Karaman valileri ve Aksaray mutasarrıflarının imdâd-ı hazeriyyelerinden mu'âf olmak üzere otuzbeş (h.1135: m.1722) tarihinde emr-i şerif virildiği mukayyed bulunmağın bu takdirce seferiyyeden mu'âfları için emr-i şerif virilmekle ancak hazariyyeden mu'âf olmaları iktizâ idüb seferiyyeden tahammüllerine göre hisselerine düşeni bulundukları kazâ ahalileriyle ma'en virmek lâzım geldiğin bi'l-fi'il re'sü'l-küttâb olan Mehmed Ragıb dâme mecduhu i'lâm itmeğın i'lâmı muccebince amel olunmak için yazılmışdır fi evâsıtı Receb sene 1155" (11-20 Eylül 1742). Bkz. *BOA. Karaman Ahkâm Defterleri, Defter Nr. I, s. 27/3*.

⁴⁹ Tufan Gündüz, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 41-48.

⁵⁰ Malazgirt Savaşına da katılmış olan Danişmend Gazi, kendisine ikta olarak verilen Sivas'ı fethederek

lar ile önemli bir nüfus kitlesi Selçuklu hizmetine girmişti. Hatta Miryokefalon Savaşı'nın kazanılmasında bu Danişmendli kuvvetlerinin büyük etkisi olduğu kabul edilmektedir⁵¹. Siyasî varlığı sona eren Danişmendli Beyliği'nin bakiyeleri olan Danişmendli Aşireti mensupları, Anadolu'da birçok bölgeye dağılmışlardı. Anadolu'nun dört bir tarafında Danişmendli adındaki yerleşim ve mevki adlarına sıklıkla rast gelmek mümkündür. Nitekim Danişmendli konar-göçerlerinden bir kol 1548'de Yeniil Türkmenleri içinde, Sivas'ın güney kısmında, başka bir kol ise 1540'da yapılan Diyarbekir tahririnde Bozulus Türkmenleri içinde görülmektedir. Erken sayılabilecek bir zamanda, XVI. yüzyılın sonlarına doğru, Orta Anadolu'ya kaydıkları arşiv kayıtlarıyla sabittir. Onlar 1500'lerin sonlarında artık Bozok Sancağı'ndadırlar. Danişmendli Türkmenleri, 1582 tahririnde *Kayseri'de görülmektedirler. Kayseri'de görülen bu tayfa, buraya şark tarafından gelmiş olup, Suriye'de kışlamakta, Kayseri dolaylarında da yayılmaktaydı. Vergi veren 2673 kişi ile Danişmendli Cemaati önemli bir nüfus büyüklüğüne sahipti*⁵². 1582 tahririnde Bozulus, Dulkadirli, Yeniil ve Bozok Türkmenlerinden pek çok aşiretin kolları (üyeleri) Danişmendli Türkmenleri çatısı altına girmiş ve bu çatı örgütlenme *Danişmendli Kazası* olarak anılmaya başlanmış durumdaydı. Danişmendli teşekkülleri, 1600'lerin başlarında ise Suriye'de kışlamayı bırakarak Anadolu'da kışlamaya başlamışlardı: "*Danişmendli ve Boynuceli ve Kürd Mihmadlı ve Kulak nam cemaat ve sairleri kadimü'l-eyyamdan yazın Rum'da yaylayıp ve eyyam-ı şita irişdikde Şam Eyaletlerinde vâki olan mahallerde kışlayub reaya ve*

---

hanedanlığına oluşturmaya başlamıştır. Oğlu Gümüştekin döneminde hanedan daha da güçlenmiştir. Gümüştekin, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan ile birlikte Haçlı saldırılarına karşı koymuş, başarılar elde etmiştir. Beylik, II. Kılıçarslan tarafından 1175'de Malatya'nın alınmasıyla ortadan kalkmıştır. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler", *DA*, Cilt 8, İstanbul 1993, s. 469-474. Beyliğin kurucusu hakkında: "Melik Danişmend gündüz silahşorluk talimi, gece de ilim tahsili yaparak eğitimini tamamlar. Bu süreçte en yakın arkadaşlarından biri Sultan Turasan'dır". Bkz. *Danişmend Gazi Destanı*, (Haz. N. Demir), Hece Yayınları, Ankara 2006, s. 21.

⁵¹ Günümüzde Konya İline bağlı Kadınhanı İlçesi'ne adını veren Kadın Hanı, adını Selçuklu gelini I. İzzeddin Keykavus'un eşi Danişmendli Yağlıbasan Muzafferüddin Mahmud'un kızı olan Raziye Devlet Hatun'dan almıştır. Bu itibarla Danişmendliler ile Selçuklular arasındaki akrabalık ilişkileri bir hayli eski ve iki devlet arasındaki ilişkiler siyasî neticeleri itibarıyla de bir hayli etkilidir. Bu minvalde Muzafferüddin Mahmud, I. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde (1205-1211) Aksaray valisi olmuştu ve o, Aksaray'da birçok hayır-hasenat eseri inşa ettirmişti. Muzafferîye Medresesi, Melik Mahmud Gazi Hangâhi, Beramuniye Medresesi ve Bedriye Medresesi bunlardandır. Bkz. Mehmet Ali Hacıgökmen, "Selçuklu-Danişmendli İlişkileri Çerçevesinde Kadınhanı'na Adını Veren Raziye Devlet Hatun", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 44, Ankara 2015, s. 37-45.

⁵² Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s.97. Bu tarz göç hareketlerinin arkasındaki sebeplerden en önemlisinin 1578-1639 yılları arasındaki Osmanlı-İran harpleri olduğundan şüphe yoktur. Bkz. Emine Erdoğan, "Göç Olgusunun 16. Yüzyıl Osmanlı Kırsal Yaşamına Etkisi Üzerine Bazı Tespitler", *38. İCANAS*, Cilt 1, Ankara 2011, s. 348.

*berayaya ta'addi itmezler iken birkaç seneden berü olgelene muhalif ve eyalet-i Rum'da kışla-
yıp...*⁵³. Bu durum, onların 1600'ler ile birlikte Kayseri'den batıya; Orta Anadolu'ya doğru yayılmaya başladıklarının başka bir işaretidir. Danişmendilere tam olarak hangi tarihte *kaza* statüsü verildiği belli değilse de, Kayseri merkezli olmak üzere Kayseri ile Suriye arasında yaylak kışlak hayatı yaşadıkları bir zamanda, 1582 tahririnden/sayımından az bir zaman önce, kaza haline getirildiklerine dair işaretler mevcuttur⁵⁴. Bu tarihten sonra birçok cemaatin Danişmendli Kazası'na dâhil olması veya kaza idaresinden ayrılması söz konusudur. Halep, Dulkadirli ve Bozulus Türkmenlerinin yaylak bahanesi ve sair sebepler ile Anadolu'nun doğu ve güneydoğusundan Orta Anadolu'ya (Yozgat-Kırşehir-Ankara) gelerek yerleşmeye başladıkları 1500'lerin sonlarında veya 1600'lerin başlarında, onların yine çeşitli sebepler etkisinde bazı gayr-ı kanunî işlere bulaştıkları görülmektedir. Nitekim 1600'lerin ilk çeyreğinde Mihmadlı, Küçükü, Boynuinceli, Tece(i)rli, Avşar, Şeyhli, Tabanlı ve Harbendeli gibi aşiret veya cemaatlerden bazıları yanlarına eşkıya toplayarak köyler basmaya, yol kesmeye, ahalinin mal ve erzakını zorla ellerinden almaya başlamışlardır⁵⁵. Bu örnek, Boynuinceli Aşireti'nin ve 1830'larda Boynuinceli Aşireti'ne bağlı cemaatlerden biri olarak kayda giren Kürdmihmadlı Cemaati'nin-Aksaray olmasa da-Yozgat-Kırşehir-Ankara sahasında 1600'lerin ilk çeyreğinde var olduklarını göstermektedir. Yine, bu olayda yerleşik ahaliye verdikleri zararlar neticesinde eski yaylaklarına döndürülmelerine gayret edilmiş olmaları⁵⁶, onların Orta Anadolu'ya bu olaylardan ancak kısa bir süre önce (tahminen 1590'larda) gelmiş olabileceklerini düşündürmektedir.

1656 tahririne göre, Danişmendli Kazası teşekkülleri iki ana kola ayrılmış durumdaydı. Boynuinceli, Herikli, Salarlı, Danişmendli, Dumanlı, Deliler, Sıddıklı, Şerefli, Savcılı, Bekdikli, Karacakürd, Kurudlu, Turhasanlı, Küşne, Kütüklü, Kabaklı Ceridi ve muhtelif Avşar cemaatleri gibi pek çok aşiret veya cemaat *Rum Evi*;

⁵³ Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, s. 69'dan naklen Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 51.

⁵⁴ 1582'de aşiretlerin Kayseri'de iken tahrire tutulduğu esnada bazıları henüz kışlak sahalarında bulduklarından sayım dışı kalmışlardır. Bu şekilde 115 cemaatin 35'i sayılmamıştı. Vergi problemleri ortaya çıktığından sayılamayan bu 35 cemaat Danişmendli kadısına başvurarak sayıma alınmışlardır. Bu yıllarda Danişmendliler'in bir kadya sahip olmaları "kaza" statüsüne geçmiş olduklarına yorumlanmaktadır. Bkz. Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 50. Ayrıca bkz. Suraiya Faroqhi, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Devencilik ve Anadolu Göçebeleri (Danişmendli Mukataası)", *IX. Türk Tarih Kongresi* (21-25 Eylül 1981-Ankara), Cilt II, Ankara 1988, s. 925.

⁵⁵ 1600'lerin ilk çeyreğine tarihli olan bu vukuat için bkz. *Ankara Şer'iyye Sicilleri, Defter Nr. 17*, s. 168 ve *Defter Nr. 20*, s. 178'den naklen Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 92.

⁵⁶ Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, s. 92.

Cihanşahlı, Kürdmihmadlı ve Karamanlı gibi birçok aşiret veya cemaat ise *Aydın Evi* kolunu teşkil etmişti. Aydın Evi, Orta Anadolu'nun batısına, Konya ve Afyon'dan Aydın'a kadar olan sahaya göç etmişti⁵⁷. Bu ayrışma, muhtemel konar-göçer teşekküllerin Kayseri'de yaşamaya devam etmekle birlikte, Orta Anadolu'ya yayılmaya başladıkları bir zamanda gerçekleşmişti. Nüfus artışı ve yaylak-kışlak yetersizliği sebebiyle bir kolun, Orta Anadolu'dan Konya ve ötesine geçerek yerleşmiş olması mümkündür. Nihayetinde Danişmendli Kazası, aslında idarî anlamdaki bir yapılanma ihtiyacından dolayı ortaya çıkmış olan ve muhtelif aşiretlerin birleşmesinden doğan; homojen bir yapı özelliği göstermeyen bir aşiretler birliği idi.

Arşiv belgelerine dayalı yukarıdaki bilgilere göre, Danişmendli Kazası idarî sahasında bulunan aşiret veya cemaatler, 1650'lerde henüz Boynuinceli Aşireti çatısı altına girmiş ve *Boynuinceli* adıyla anılmaya başlamış değillerdi. Onlar bu yıllarda Danişmendli Kazası idarî sahasında Kayseri merkez olmak üzere genelde Kayseri ile Kırşehir arasındaki sahada yaşam sürmekteydi⁵⁸. Ancak Kürdmahmadlı⁵⁹ ve Salarlı⁶⁰ cemaatleri örneğinde olduğu gibi, içlerinden bazılarının 1600'lerin ortalarına doğru Kızılırmak'ın beri tarafına; yani Aksaray Sancağı sınırlarına girerek yurt tutmaları söz konusudur. 1830'larda Aksaray-Koçhisar sahasında 30 kadar

⁵⁷ Ayrıntısı için bkz. Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 31-51.

⁵⁸ Bu yaşam tarzına bağlı olarak Danişmendli Türkmenlerinden olan Boynuinceli Aşireti'nin, Develi ve Erciyes kazalarında yayladıkları, Aksaray ve Kırşehir sancaklarında ise kışladıkları ifade edilmektedir. Bkz. Cevdet Türkay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İşaret Yayınları, İstanbul 2012, s. 215.

⁵⁹ Kürdmihmadlı Cemaati, 1530'larda Maraş-Elbistan'da Bozulus Türkmenleri arasında, 1532'de Yeniil'de (Sivas Kazası'nda) Dulkadirli Türkmenleri arasında, 1580'lerde Yeniil'de görülmekteydiler. Orta Anadolu'ya doğru devam eden bu yürüyüşleri esnasında onlar bu sefer Eylül-Ekim 1656 tahririnde Aksaray Sancağı'na bağlı Aksaray Kazası'nda Danişmendli Türkmenleri arasında, 23 Nisan 1697 ve Nisan-Mayıs 1701'de yine Aksaray Sancağı'na bağlı Aksaray Kazası'nda Danişmendli Türkmenleri arasında görülmektedir. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar*, Cilt IV, Togan Yayınevi, İstanbul 2011, s. 1579-1581.

⁶⁰ Oğuzların Üçok Kolu'nun Salur Boyu'ndan oldukları kabul edilen Salarlı Cemaati, Diyarbekir merkezli Bozulus Türkmenleri teşekküllerinden biridir. Bir kısmı, 1540-41 tahririnde Diyarbekir Sancağı'nda Bozulus Türkmenleri arasında kayıtlıdır. Diğer bir kısmı, 1560'larda Malatya Sancağı-Kâhta Kazası-Samsad Nahiyesi'nde Ektrat Cemaati arasında kayıtlıdır. Onlar, 1568-89'da Urfa Sancağı'nda Karaulus Taifesi altındadır. Kayseri dolaylarında iken gerçekleşen 1582'deki ilk Danişmendli tahririnde Salarlı Cemaati'nin adı geçmemektedir. Muhtemel onlar, Danişmendli Türkmenleri Orta Anadolu'ya geldiklerinde bir şekilde Danişmendlilere dâhil olmuşlardı. *Salarlı Cemaati'ne, Aksaray Sancağı'na bağlı Aksaray Kazası'nda ilk kez 1656'daki sayımda Danişmendli Türkmenleri arasında rast gelinmektedir*. 1665'te ise Aydın Sancağı'nda görüldüklerine göre, Salarlıların batıya göçleri tamamlanmak üzeredir. 1700'lerin ilk yıllarına tarihli arşiv kayıtlarında onlar ikiye ayrılmış durumdadırlar. Bkz. Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar*, Cilt IV, s.1932-1934 ve Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 118.

köy ile en büyük aşiretlerden birini oluşturan Şerefli Aşireti mensuplarına, 1711'de hâlen Kayseri'de rast gelinmesi⁶¹, Danişmendli teşekküllerinin Aksaray sahasına doğru gerçekleştirdikleri yayılma ve yerleşme sürecini henüz tamamlamamış olmalarına, yaylak-kışlak ekseninde Kayseri'ye gidip geldiklerine yorumlanabilir⁶². En nihayetinde 1580'lerde Kayseri ve Bozok'ta, 1600'lerin ilk çeyreğinde Ankara sahasında görülen Danişmendli Kazası teşekküllerinin devam eden süreçte, bilhassa 1600'lerin ortalarından 1700'lerin ilk çeyreğine kadar, Kırşehir sahası üzerinden Aksaray'a kadar yayılma faaliyetini tamamlamış oldukları söylenebilir.

Danişmendli adının zamanla unutulmaya yüz tutması ve yerine *Boynuinceli* adının öne çıkması hususunu, Gündüz şu şekilde izah etmektedir: “*Rum Evi Danişmendlilerinin* (bu çalışmada Boynuinceli Aşireti Cemaatler Birliği adı ile sıkça anılan teşekkülün) *boybeyi Boynuinceli Aşiretinden çıktığı için tahrirlerde veya resmi yazışmalarda bölgedeki aşiretler, Boynuinceli'ye tâbi olarak kaydettirilmiştir. Bundan dolayı her ne kadar Danişmendli Türkmeni oldukları ve Boynuincelilerin de Danişmendlilere tâbiliği vurgulanmaya devam etse de, gerek mukata'a olarak ayrılmaları gerekse bölgede istikrarlı bir hayat sürmeleri sayesinde Danişmendli adı giderek yerini Boynuinceli adına bırakmıştır. Nitekim 1718 yılında yapılan tahrirde aşiretler Boynuinceli Mukata'ası adı altında kaydedilmiştir*”⁶³. Bu bilgi, Danişmendli Kazası'na mensup Danişmendli konar-göçer teşekküllerinin 1700'lerin ilk çeyreğinde *Boynuinceli Aşireti* adı ile anılmaya başladıklarını açığa kavuşturmaktadır. Yine bu bilgi, nüfus çokluğundan ziyade devlet veya diğer aşiretler ile olan ilişkilerde yetenek ve dirayet sahibi, sözü dinlenir kimselerin cemaatler birliğine boy beyi olduğu ve zamanla ilgili cemaatler/aşiretler birliğinin bu boy beyinin mensubu olduğu cemaatin/aşiretin adıyla anıldığına işaret olabilir. Bu minvalde, Boynuinceli Cemaatler Birliği'nden olan Kürdmahmadlı⁶⁴ ve Karacakürd⁶⁵ ce-

⁶¹ Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 124.

⁶² Benzer şekilde, 1740'larda Karacakürd Cemaati mensuplarına Kayseri'de rast gelinmektedir. Anlaşılan onlar Kayseri'de ikamet etmenin yanında Kayseri ile Orta Anadolu arasındaki sahada yaylak-kışlak hayatına devam etmektedirler. Karacakürd Aşireti, 1742 tarihli bir arşiv belgesine göre, Kayseri'de Sarımsaklı Köyü ahâlilerinin buğday ve arpa ekinliklerini hayvanlarına çığnetip mahvettiklerinden dolayı köylüler ile mahkemelik olmuşlardı. Bkz. BOA. *Karaman Ahkâm Defterleri, Defter.Nr. 1, s. 48/4*.

⁶³ Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 91.

⁶⁴ Sivas'ı yaylak, Şam ve çevresini kışlak olarak kullanan Dulkadirli Türkmenleri ile Diyarbakir merkezli Bozulus Türkmenleri teşekkülleri arasında görülen Kürdmahmadlı Cemaati zamanla Sivas üzerinden Orta Anadolu'ya vardıklarında, güneyden gelmiş olmalarına nispetle bu ad kendilerine verilmiş olabilir. Nitekim 1830'lara tarihli nüfus defterlerinde Kürdmahmadlı Cemaati adı altında kayda giren Balcı, Çatın, Ozancık, Cumalı, Gödele ve Pırlı köyleri ahâlileri, günümüzde Türkçe konuştukları gibi Türkmen olduklarını da belirtmektedirler.

⁶⁵ Cemaatin adına yanılmamak gerekir. Karacakürd Cemaati'nin adına 1540 Bozulus Türkmenleri

maatleri çatısı altında kayda giren köylerde meskûn ahalinin günümüzde Kürtçe konuşmamaları ve Türkmen olduklarını ifade etmeleri, benzer bir sürecin sonucu gibidir. Bununla birlikte, 1700'lerde Boynuinceli Aşireti'nin yukarıda bahsi geçen diğer cemaatler üzerinde çok da baskın olmadığı söylenebilir. Nitekim 1746 tarihli bir belgede yer alan ifadeler bu açıdan önemlidir. Nevşehir kadısının ifadelerine göre, “*Türkman taifesinden Danişmendlü ve Hacıahmedlü maa Şeyhlü ve Şerefli ve Boynuinceli cemaatleri reâyâsı öteden berü kışlaklarından yaylaklarına ve yaylaklarından kışlaklarına mürûr u ubûr andan Kesikköprü ve Acvöz ve Divleöyüğü ve Malyanlı mahallerinden mürûr u ubûr idegelmişler iken birkaç seneden berü Kesikköbrü harab bahanesiyle...*”⁶⁶ Nevşehir sahasından gidip-gelerek ahalinin ekinlerine, bağ ve bahçelerine zarar vermişlerdi. İlgili ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Kırşehir-Aksaray-Nevşehir sahasında hüküm süren Danişmendli, Hacıahmedli, Şerefli ve Boynuinceli cemaatleri birbirlerine sayıca müsavî nüfusa sahip büyük cemaatlerdi ve Şeyhli hariç, Boynuinceli Cemaati'nin diğerleri üzerinde bir üstünlüğü yoktu. Yine yukarıdaki belgede Hazine-i Âmire'de saklanan defterlere göre, “*Şeyhlü ve Hacıahmedlü ve Şerefli ve Boynuinceli mukataaları reâyâsı dahi Nevşehir ve Develü ve Kırşehri sancaklarında sâkinler olub...*”, ifadeleri geçmektedir. Anlaşılan Boynuinceli'ye tâbi cemaatlerin esas veya eski yaşam alanları Nevşehir, Kırşehir ve Develi sancaklarından müteşekkil sahaydı⁶⁷.

Nevşehir'in bir köyden kasabaya dönüşmesi sürecine Boynuinceli Aşireti'ne mensup cemaatlerin büyük katkısı vardır. Bilindiği üzere Nevşehir, Muşkara adındaki köyün yeni baştan imar ve inşasıyla köyden şehre dönüştürülmüş bir yerleşimdi. III. Ahmed devri sadrazamı Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, Ürgüp Kazası'nın Uçhisar Nahiyesi'ne bağlı Muşkara Köyü'nde doğmuştu. Muşkara, zamanla bölgedeki Likvanik eşkıyası başta olmak üzere eşkıya tehdidi altında kalmış olduğundan şenlendirilmesi gerekmektedir. İbrahim Paşa, ilk aşamada memleketi Muşkara'nın kendisine hibe ve temlik edilmiş olduğu ile ilgili kararı kayınpederi olan padişahтан çıkartarak işe koyulmuştur. Bu amaçla 1721 yılıyla birlikte Muş-

---

sayımında; ayrıca Maraş-Elbistan merkezli Dulkadirli Türkmenleri arasında rast gelinmemektedir. Karacakürd Cemaati, Kayseri-Kırşehir arasında yaylak-kışlak hayatı sürmekte iken, Danişmendli Türkmenleri içinden ortaya çıkmış Orta Anadolu menşeli bir cemaattir. Anadolu'da Karacakürd adına ilk kez Kırşehir Sancağı-Kırşehir Kazası'nda Danişmendli Türkmenlerine mensup Boynuinceli Aşireti teşekkülleri arasında, 1656 sayımında 68 hâne olarak rast gelinmiştir. Bkz. Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar*, Cilt III, s. 1262 ve Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 105.

⁶⁶ BOA. C.DH, 84/4154.

⁶⁷ BOA. C.DH, 84/4154. 1746 yılına tarihli bu belgedeki bilginin, çok eskilere, 1600'lere işaret ettiği unutulmamalıdır ve bu tür atıflar veya göndermeler Osmanlı kayıt sisteminin bir özelliğidir. Bu ifadelerden 1746'da Boynuinceli'ye tâbi cemaatlerin Aksaray'da meskûn olmadıkları anlamı çıkarılmamalıdır.

kara ve Ürgüp'te çeşme, cami, medrese, mektep, imaret, kitaplık, han, hamam, dükkân gibi pek çok dinî ve sosyal tesis bina edilmişti⁶⁸. Genellikle kesme taştan inşa edilen bu binalar için İbrahim Paşa, devrin ünlü şairlerinden Nedim, Dürri, Vehbi ve Asım'a kitabeler yazdırtmıştı. Binalar için gerekli olan kesme taşın taşınması işine de Boynuinceli, Mamalı, Pehlivanlı ve Kocabeyoğlu Türkmenleri gibi konar-göçer gruplar memur edilmişti⁶⁹. Böylelikle İbrahim Paşa Muşkara'yı bir kasaba olarak yeniden inşa ettirmiş ve kasabanın adını da 1726'da *Nevşehir* olarak değiştirtmişti. Paşa, Ürgüp'te oturan ve haftada iki gün Muşkara'ya gelen Ürgüp kadısının sürekli olarak Nevşehir'de oturması, Pazartesi ve Perşembe günleri kasabada pazar kurulması kararlarını aldirtmişti⁷⁰. Böylece İbrahim Paşa'nın adını taşıyan bir vakıf toprağı olan Nevşehir, Ürgüp'ten daha önemli bir yerleşim olmaya başlamıştı.

Kasabada imar faaliyetlerinin devam etmekte ve nüfusun da artmakta olması nedeniyle günden güne mâmur ve âbadan olan ahalinin odun ve kereste ihtiyacı için yakınlardaki Ertaşdağı, İstanbul'dan gönderilen bir emirle tahsis edilmişti⁷¹. Yine İbrahim Paşa'nın kararıyla vakfa tahvil olunan kasabanın şenlendirilmesi için bu sefer nüfus nakline başlanılmıştı. Örfi vergilerden muaf tutma, vakıf toprağında ev yapma, bağ-bahçe olarak kullanma ve ekin ekme imkânı verme gibi kolaylaştırıcı etkenler neticesinde bir kısım halk kendi istekleriyle Nevşehir'e gelip yerleşmeye başlamıştı. Vakfa dönüştürülen Nevşehir, doğal olarak vakıf imkânlarından yararlanmak isteyen ahalinin teveccühüne mazhar olmaktaydı. 1727'de Avanos ve Meliköy gibi birkaç yerleşim de Nevşehir'e bağlanmıştı⁷². Öte yandan bölgedeki konar-göçer menşeli cemaatlerden bazıları da zorunlu iskâna tâbi tutulmuşlardı. 1727 yılıyla birlikte Nevşehir ve köylerine yerleştirilen cemaatler şunlardı: Çayan/Çapan (120 hâne), Karahacılı (18 hâne), İnallı (43 hâne), Eskil

⁶⁸ Paşa, sadece Nevşehir'i değil, Ürgüp'ü de yeniden inşa etmişti. Bu itibarla Aşıklı Dağ'dan su getirtmiş; kaleyi de onartmıştı. Bu sayede kasaba susuzluktan kurtulmuştu. Devlet ayrıca, Nevşehir'de ticaretin artması için İstanbul'daki 20-30 odalı hanlar gibi han yapılmasına gerek olup olmadığı hususunda Nevşehir kadısına ve Nevşehir'de bina emini olan Mustafa'ya 1727'de yazı göndermişti. Bkz. Mustafa F. Gül, "Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın İskân Faaliyetleri: Lâle Devri'nin Şanslı Şehri Nevşehir", *Tarihin Peşinde*, Sayı 10, Konya 2010, s. 244, 248.

⁶⁹ Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 250-52.

⁷⁰ Zeynep Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağzları*, I. Cilt, Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, Ankara 1977, s. 9.

⁷¹ BOA. *Mühimme Defterleri, Defter Nr. 134*, s. 213'ten naklen Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s. 74.

⁷² Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağzları*, s. 10-11.

Türkmenleri (65 hâne), Karacaaraplı (6 hâne), Dumanlı (138 hâne), Kızılkoyunlu (65 hâne), Danişmendli (25 hâne), Musahacılı (35 hâne), Şerefli (85 hâne), Boynuinceli (800 hâne; bunların 79 hânesi Bekdik, 59 hânesi Karacakürt ve 107 hânesi ise Herikli cemaatindendi), Tohtimürlü (6 hâne), Saman, Eymür, Abdallar, Yabancı ve Mamalı⁷³.

İbrahim Paşa'nın İstanbul'dan çıkarttığı/yayımlattığı fermanlar ile 1727 ve sonrasında Nevşehir'e yerleştirilmeleri emredilen konar-göçer teşekküllerden biri de Boynuinceli Aşireti'ne bağlı muhtelif cemaatlerdi. Boynuinceli mensupları genelde Aksaray'a bağlı Eyyubili Kazası'nda oturmakta olup, resmî muamelât bakımından Danişmendli kadılığına bağlı idiler⁷⁴. Nevşehir'in nüfusça desteklenmesi amacıyla, Boynuinceli Türkmenlerine bağlı konar-göçer teşekküllerden 800 hânenin veya 1486 kişinin yazılarak/seçilerek kasabaya iskânına karar verilmiş, konu ile ilgili 17 Ağustos 1729 tarihli emir İstanbul'dan Kayseri mollasına ve mahallin sair idarecilerine gönderilmişti. Uzun bir süreden beri Nevşehir'e çok yakın bir yer olan Eyyubili Kazası'nda yaşıyor olmalarının yanı sıra, bunlar arasında okur-yazar, hac görevini yapmış, kudretli (servet sahibi) kimselerin bulunması Boynuinceli Türkmenlerinin tercih edilmesinde etkili olmuştur⁷⁵. Nitekim yukarıda belirtildiği üzere, Nevşehir'e zorunlu iskâna tâbi tutulan konar-göçer tayfalar içerisinde en kalabalık kısmı Boynuinceli'ye bağlı muhtelif cemaatlere mensup olanlar oluşturmaktaydı. Nevşehir'e yerleştirilen Boynuinceli Aşireti Birliği'ne bağlı cemaatlerin adları ve hâne sayıları şu şekildeydi: (birliğe adını veren) Boynuinceli 98 hâne (ev), Büyüksalarlı 102 hâne, Hacıahmedli 60 hâne, Küçüksalarlı 106⁷⁶ hâne, Karacakürdlü 59 hâne, Danişmendli, Dumanlı 127 hâne, Sıdıklı⁷⁷, Herikli 107 hâne, Bekdik 79 hâne, Çeçeli, Turasanlı, Kütüklü 35 hâne, Deliler 29 hâne, Savcılı 174 hâne, Kurtulu 43 hâne, Kürdmihmadlı 72 hâne, Horasanlı (Turasanlı) 22 hâne, Kursulu 40 hâne, Kurutlu 40 hâne ve Adakurutlusu 65 hâne⁷⁸.

⁷³ Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, s. 11-27. Bunlar haricinde daha küçük nüfuslu bazı cemaatlerin (Bügdüz, Mudanlı ve Burhan) de Nevşehir'e yerleşmeleri söz konusudur. Bkz. Gül, "Lâle Devri'nin Şanlı Şehri Nevşehir", s. 245.

⁷⁴ Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, s. 20.

⁷⁵ BOA, MAD, Defter Nr. 2135, s. 8-11 ve 45-69'dan naklen Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 253.

⁷⁶ Bu tarihte Salarlı Cemaati'nden ayrıca 30 hâne Gülşehir'e iskân edilmişti, bkz. Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 115.

⁷⁷ Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 254.

⁷⁸ Bilgiler, Z. Korkmaz ve İ. Şahin'in ilgili çalışmalarından derlemedir. Her iki araştırmacı Kuyud-ı Kadime'de mevcut 2135 numaralı Nevşehir Evkaf Defteri'nden istifade etmiş olmakla birlikte, iskâna esas olan cemaat adları ile bu cemaatlerin nüfusları hususunda verilen bilgilerde farklılıklar bulunmaktadır.

Bunlardan hâli-vakti yerinde olanlar, taştan evler yapmak şartıyla kasaba merkezinde iskân edilmişlerdi⁷⁹. Bu iskân esnasında Boynuinceli cemaatlerinden olup kasabada taş evler yapıp oturmaya kudreti yetmeyenler ise, kasaba dışında kalan otlu ve sulu olan harap köylere yerleştirilmişlerdi. Gerek kasaba içerisine ve gerekse köylere yerleştirilenlere, Nevşehir'in ekime müsait arazisi sınırlı olduğundan, Eyyubili Kazası'nda bulunan mümbit ve sulak, fakat harap durumda bulunan köyler ile Kırşehir Sancağı'na bağlı İbrahim Paşa Vakfı'ndan olan Süleymanlu'daki boş ve harap köyler ekinlik veya otlak sahası olarak tayin edilmişti. Eyyubili'nden gelenlere, geldikleri yerdeki toprakları yeniden tahsis edilmişti⁸⁰. Kasabada yerleştirilmek amacıyla 800 kişinin iskânı emredilmiş ve bu doğrultuda 1729'da kasabada 400 ev inşa edilmişti⁸¹. Arşiv belgelerine dayalı olarak izah edilen bu iskân olayı, 1830'larda genelde Aksaray Sancağı'na bağlı Eyyubili Kazası'nı yurt tutan Boynuinceli Aşireti cemaatlerinin bu sahayı 1700'lerin başlarından beri yurt tutmuş olduğuna, 1830'lardaki Boynuinceli cemaatlerinin yapısal olarak, 1730'larda Boynuinceli adı altında çoktandır bir teşekkül oluşturduklarına delil teşkil etmesiyle önem taşımaktadır.

a. Nüfus Defterleri'nde Boynuinceli Aşireti

1830'larda Aksaray, Konya merkezli Karaman Eyaleti'ne bağlı bir liva (sancağ) idi. Aksaray, Koçhisar ve Eyyubili ise sancağa bağlı kazalardı⁸². Bu tarihler-

⁷⁹ Aşiretlerin adları ve iskâna tâbi tutulan hâne sayıları hususunda bkz. Halaçoğlu, *İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 76 ve Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yayınları, İstanbul 1987, s. 111. Bu cemaatlerden başka Piriöğlü Cemaati'nin de kasabada taştan evler yaparak yerleşmeye başladığı bilinmektedir. Bkz. Halaçoğlu, *İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 76. 1830'lara tarihli nüfus defterlerine göre Piriöğlü, Sarıkaraman Köyü'nde oturmaktadır ve Boynuinceli Aşireti'ni vergilendiren voyvoda konumundadır. Bkz. *BOA. NFS.d 3520*, vrk.3.

⁸⁰ Ertaş Yaylası, tahsis edilen diğer bir sahaydı. Nevşehir'e iskâna tâbi tutulan Boynuinceli ahali "şehir evi" olarak kaydedilmiş ve bunların işlerine Boynuinceli Türkmen ağaları ile cemaat kethüdalarının yanı sıra Danişmendli kadıların her türden müdahaleleri yasaklanmıştı. Bkz. Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağzları*, s. 20-21. Devlet, onların yaylağa dahi çıkmayarak böylece şehirleşmeleri yönünde karar almış ise de, bir müddet sonra bu kararı yumuşatarak Üçkapılı Yaylağı'na çıkmalarına müsaade etmiş, ancak yaylak zamanı şehirdeki evlerde hâne halkından birilerinin mutlaka kalması emredilmişti. Bkz. Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 255 ve Gül, "Lâle Devri'nin Şanlı Şehri Nevşehir", s. 246.

⁸¹ Mühimme Defterlerindeki muhtelif hükümlerden naklen Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, s. 111. Nevşehir böylelikle bir köyden kasabaya dönüştürülmüştü. Aradan geçen 90 yılda, mesela 1820'de Nevşehir ve Ürgüp nüfusu 15.000 evi (hâneyi) aşar hâle gelmişti. Niğde Mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği bir şikâyete göre, her türlü tekâliften (örfi vergilerden) muaf tutulmaları nedeniyle nüfusun bu derecede arttığı, ancak ahalinin hiçbir iş yapmaması nedeniyle bu nüfusun Niğde Sancağı için taşınmaz bir yük olduğundan şikâyet edilmekteydi. Bkz. Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağzları*, s. 26.

⁸² Aygün, *Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal Ve Ekonomik Tarihi*, Cilt I, s. 1-258.

de Kırşehir, Aksaray gibi Karaman Eyaleti'ne bağlı bir sancaktı⁸³. XIX. yüzyılda hemen her alanda başlayan yeniden yapılanma, idarî/mülkî taksimat alanında da gerçekleşmiş ve yeni bir merkezî yönetim ağı oluşturmak amacıyla mülkî taksimat yeni baştan örgütlenmişti. Osmanlı Devleti'nde klasik *eyalet* sisteminin yapısı değişmeye, idarî yapı yeni baştan örgütlenmeye başlamıştı⁸⁴. Bu süreçte sancaklar yeni baştan bölünmüş; bazı sancaklar kazaya, bazı kazalar nahiyeye, bazı nahiyeler de kazaya dönüştürülmüştü. 1840'larda Aksaray'ın *sancak* statüsü lağvedilmiş, Aksaray *kazaya* dönüştürülerek Niğde Sancağı'na bağlanmıştır. Niğde ise *sancak* statüsüyle Konya merkezli Karaman Eyaleti'ne bağlı kalmaya devam etmiştir. Aksaray'ın tam olarak hangi tarihte kaza statüsüne indirildiği bilinmiyorsa da, 1844'deki nüfus sayımında sancak statüsü ile kayıtlı olduğu açıktır⁸⁵. Bununla beraber 1845 tarihli bir nüfus icmali defterinde Aksaray'ın kaza olarak Niğde Sancağı'na bağlı olduğu kayıtlıdır⁸⁶. Dolayısıyla Aksaray ve aynı şekilde Kırşehir'in, Niğde'ye bağlanma işleminin 1845'te gerçekleştiği muhtemeldir. Bu münasebet neticesinde Aksaray ve Kırşehir, mesela 1854'te Niğde Sancağı'na bağlı kazalar olup⁸⁷, bu idarî yapı uzun süre değişmeden kalmıştır.

⁸³ İlhan Şahin, *Tarih İçinde Kırşehir*, Eren Yayınları, İstanbul 2011, s. 55, 168.

⁸⁴ Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri" *Tanzimat*, (Ed. H. İnalçık-M. Seyitdanlıoğlu), Ankara 2006, s. 110-124 ve İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

⁸⁵ BOA. NFS.d 3499, s. 159.

⁸⁶ BOA. NFS.d 3691. Niğde Kaymakamlığı tarafından nüfus sayımı tamamlanan kazalar (1845): Niğde, Nevşehir maa Ürgüp, Bor maa Kayı, Aksaray, Koçhisar, Eyyübili, Kırşehri, Hacibektaş, Mucur, Arabsun, Bereketli nam-ı diğer Çamardı, Anduğu nam-ı diğer Urumkaya, Yahyalı, Şücaeddin, Büyüksüleymanlı, Cerid maa Küçükülü. Bkz. BOA. NFS.d 3691. Bu değişiklik ile Aksaray'ın Koçhisar ve Eyyübili üzerindeki baskın olma konumları sona ermiş, Aksaray, Koçhisar ve Eyyübili "kaza" statüsüyle birbirlerine eşitlenerek Niğde Sancağı'nı oluşturan alt birimlere dönüştürülmüştü.

⁸⁷ Kırşehir, Aksaray, Nevşehir, Ürgüp, Bor maa Kayı, Bereketli (Çamardı), Şücaeddin, Arabsun (Gülşehri), Koçhisar, Eyübabad, Anduğu, Yahyalı, Hacibektaş, Sultanhisar, Salmanlı-i Kebir ve Mucur "kaza" statüsüyle Niğde Sancağı'na bağlıdır. Bkz. Gülin Erdem Öztürk, "19 ve 20. Yüzyıllarda Niğde Sancağının İdarî Taksimatı", *Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine*, İstanbul 2008, s. 71.

Tablo 1: Aksaray Sancağı ve Aksaray Sancağı ile İrtibatı Bulunan Konar-Göçerlerin Nüfusları (1830-1835)

Kaza/Mahalle/Köy	1830 Nüfusu		1834 Nüfusu	
	Erkek	Toplam	Erkek	Toplam
Aksaray Kazası	7894	15.788	9180	18.360
Eyyubili Kazası	220	440	210	420
Koçhisar Kazası	834	1668	922	1844
Aksaray Sancağı Geneli	8948⁸⁸	17.896	10.312	20.624
Esbkeşan'dan Eskiil Kazası	757	1514	883 ⁸⁹	1766
Yeniil Kazası'na bağlı Harbendeli Cemaati	293 ⁹⁰	586	279	558
Yeniil Kazası'na bağlı Çemeli Aşireti	305 ⁹¹	610	336	672
Küçükdanışmendli Kazası'na bağlı Boynuinceli cemaatleri	-	-	5242 ⁹² +4889 ⁹³	20262
Darphâne-i Âmire'ye bağlı Şerefli Aşireti cemaatleri	1440 ⁹⁴	2880	1653 ⁹⁵	3306
Konar-Göçer Aşiretler	-	-	13.282	26.564
Toplam	-	-	23.594	47.188

Nüfus defterlerine göre, 1830'larda Boynuinceli Aşireti bir cemaatler birliği özelliği göstermektedir. Birliğin 1830'larda sâkinleri büyük oranda Aksaray ve Kırşehir sahasında ikamet etmekte olmasına rağmen, onlar idarî anlamda Aksaray ve Kırşehir sancaklarına bağlı değillerdi. Boynuinceli Türkmenleri Kızılırmak'ın ya-

⁸⁸ BOA. NFS.d 3489 ve 3490.

⁸⁹ Bu sayım defteri 1833 tarihlidir. Bkz. BOA. NFS.d 3392, vrk.3-27.

⁹⁰ Harbendeli Cemaati ilk kez 1831'de sayılmıştır. Bkz. BOA. NFS.d 3518, vrk.63-65.

⁹¹ Çemeli Cemaati ilk kez 1831'de sayılmıştır. Bkz. BOA. NFS.d 3518, vrk.59-63.

⁹² Kızılırmak'ın Aksaray tarafındaki erkek nüfus.

⁹³ Kızılırmak'ın Kırşehir tarafındaki erkek nüfus.

⁹⁴ Şerefli Aşireti ilk kez 1831'de sayılmıştır. Bkz. BOA. NFS.d 3518, vrk.67-88.

⁹⁵ Şerefli Aşireti ile ilgili bu sayım 13 Mayıs 1835 tarihlidir. Burada verilen toplam erkek nüfus 1834 yılının değil; 1835 yılının kayıtlarıdır.

kın ve uzak çevresinde; çoğunlukla Aksaray-Kırşehir-Koçhisar üçgeninde meskûn olan bir konar-göçer teşekkülüdür. 1830'lara tarihli nüfus defterlerine göre, Aksaray-Kırşehir-Koçhisar sahasında meskûn olan konar-göçer menşeli teşekküllerin en fazla köye ve dolayısıyla en fazla nüfusa sahip olan kısmını Boynuinceli Aşireti'ne bağlı cemaatler oluşturmaktaydı. Boynuinceli Aşireti cemaatleri, 1831 yılına ait olan ve Aksaray sahasındaki aşiretleri gösteren ilk nüfus sayım defterinde, *Pîrzâde Aşireti* imlâsı ile kayda alınmıştır: “*Darbhâne-i Âmire merbûtâtından Aksaray Sancağında kâin Karye-i Sarıkaraman ve mülhakatına merbut on sekiz cemâ’at itibarıyla mutavattın Pîrzâde Aşiretinin sinn ve eşkâl ve esâmilerini mübeyyin tertib olunan defterdir*”⁹⁶. Kayıt, Sarıkaraman Köyü⁹⁷ merkezli olarak Aksaray Sancağı'nda yaşamakta olan Pîrzâde Aşireti'ni gösterirken, aşiret ahalisinden tahsil edilen yıllık vergilerin Darphâne tarafından vergilendirilmekte olduğunu da ortaya koymaktadır. 1831 yılına ait aynı nüfus defterinin başka bir kısmında ise, Pîrzâde Aşireti kaydı ile gerçekte *Boynuinceli Aşireti'nin* ifade edildiği görülmektedir: “*Boynuinceli Mukata’ası on sekiz cemâ’at olmak üzere mukatâ’a-i mezbur cemâ’atlarından Kırşehri Sancağında mutavattın ve zirâ’at ile me’luf olmakda olan Pîrzâde Aşiretinden Savcılı Karyesinde mutavattın Savcılı Cemâ’aitinin...*”⁹⁸. 1834 yılına ait Boynuinceli Aşireti nüfus sayım defterinde ise Pîrzâde Aşireti'nden bahis yoktur. Defterin ana başlığında, *Boynuinceli Mukataasına*⁹⁹ bağlı olan *Boynuinceli Aşireti ahalileri* mealinde bir kayıt mevcut olup¹⁰⁰, bu ana başlığın devamında ise 1834'te Boynuinceli Aşireti'nin Küçükdanışmendli (Danışmendli-yi Sağır) Kazası'na bağlı olduğu kayıtlıdır. “*Pehlivanlı Aşireti*” örneğinde olduğu gibi, konar-göçer teşekkülleri devlet adına vergilendiren¹⁰¹ ve gerçekte aynı aşiretten veya cemaatten

⁹⁶ BOA. NFS.d 3518, vrk.2.

⁹⁷ Günümüzde Aksaray İli, Ortaköy İlçesi'ne bağlı, Kızılırmak'a yakın bir köydür.

⁹⁸ BOA. NFS.d 3518, vrk.89.

⁹⁹ Nüfusları büyük olan konar-göçer teşekküllerin vergilerinin yerelde sağa sola dağılarak tarumar olmaması, daha rahat toplanması ve yaylak-kışlak olarak buldukları sahanın sancakbeyleri ve sair ehl-i örf taifesi tarafından vergi bahanesi ile rahatsız edilmemeleri için padişah haslarına dâhil edilmeleri, valide sultan haslarına dâhil edilmeleri veya İstanbul merkezli Darphâne ve Tersane gibi devletin herhangi bir kurumu tarafından idare edilmeleri geleneği mevcuttu. Sair sebeplerle Aksaray sahasında meskûn olan Boynuinceli, Şereflî ve Çimeli gibi aşiretler de mukataaya verilerek idare edilmekteydiler. Aşiretlerin hukuki örgütlenme biçimleri için bkz. Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 185-200.

¹⁰⁰ BOA. NFS.d 3520, vrk.3.

¹⁰¹ Pîrzâde sülalesi gerçekte Boynuinceli Aşireti cemaatlerinin devletle olan ilişkilerini sağlayan “Ağa” konumundaki sülaledir. Boynuinceli Aşireti cemaatleri gerçekte bir “mukataa” olarak müstakil bir vergi birimi olarak teşkilatlandırılmakta ve ihaleye sunulularak işletilmekteydi. Buradaki “işletmekten” kasıt, aşiretin vergilerini toplama hakkını devletten ihale ile üzerine alan müteşebbisin faaliyetlerini ifade etmektedir. Bu münasebetle, mesela 1821-22 yılları arasında Abdülfettah Bey, Ahmed Bey, Hamza Bey ve Selim Bey Boynuinceli Mukataası'nı işletmek (vergilendirmek; vergilerini toplamak) üzere devletten ihale ile almışlardı.

olan bu kimselerin kendi adları veya tâbi oldukları sülale adları sıklıkla konar-göçer aşiretlerin adı olarak da kayıtlarda yerini alabiliyordu. Ayrıca, Danişmendli Kazası'nın bölünerek Küçükdanışmendli adının ne zaman ortaya çıktığı şimdilik bilinmiyor ise de, bu gelişmenin 1700'lerin ortalarında gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Kısmen tarihî geçmiş birlikteliğine ve kısmen de kullanılan ortak yaylak-kışlak alanları merkezindeki coğrafi birlikteliğe göre vücut bulmuş olduğu açık olan Küçükdanışmendli Kazası'nda yurt tutan Boynuinceli Aşireti, ifade edildiği üzere irili ufaklı on sekiz cemaatin birleşmesinden meydana geliyordu. 1834 yılına ait olan 3520 numaralı nüfus defterindeki sıralamaya göre bunlar şunlardı: Büyüksalaları, Hacıahmedli, Karacakürd, Kurutlu, Herikli, Boynuinceli, Savcılı, Sıdıklı, Kürdmahmadlı, Küçüksalaları, Harbendeli, Kütüklü, Danişmendli, Camili, Bekdik, Dumanlı, Durmuşlu ve Delüler. Görüldüğü üzere Boynuinceli Aşireti teşekkülleri, 1729'da Muşkara'ya yerleştirilen Boynuinceli cemaatleri esas alındığında, aradan bir yüzyıl geçmesine rağmen çok büyük oranda yapısını korumuş bir teşekküldür. Boynuinceli Aşireti'ni oluşturan cemaatlerin 1834 yılına ait nüfus defterine yansıyan insan-mekân merkezli hususiyetlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Büyüksalaları Cemaati: 1656'da Aksaray sahasını yurt tutmuş olan konar-göçer teşekküllerden biridir. Büyüksalaları Cemaati, Boynuinceli Aşireti Cemaatler Birliği'nin idare merkezi olan Sarıkaraman Köyü başta olmak üzere toplam 12 köy ve bu köylerde meskûn olan 623 erkek (toplam 1246 kişilik¹⁰²) nüfusa sahipti¹⁰³. Cemaatin sahip olduğu köyler Aksaray Sancağı'na bağlı olan Eyyubili Kazası sahasındaydı. Bu köyler günümüzdeki idarî ayrıma göre Aksaray İli-Ortaköy İlçesi'nin kuzeydoğusunda kalan Saları Alaca'yı, ilçenin kuzeydoğusundaki Sarıkaraman ile doğusunda kalan Bozkır Kasabası'nı ve Nevşehir il sınırında

Bu kimseler, genelde İstanbul'da yaşamakta olan emekli veya emekliliği gelmiş olan Saray'ın deneyimli bürokratları ile diğer memurlar idi. Bkz. Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 57-77. İlgili ihalede ortaklar mukataanın sadece dörtte üçünü alabilmişler, dörtte birlik kısmı ise Darphâne'nin hissesinde kalmıştı. Boynuinceli Mukataası'nın bir yıllık hazine geliri 16.061 kuruş idi. Bkz. *BOA. D. BŞM, 9113*. Anlaşılacağı üzere, Boynuinceli Mukataası'm ihale ile alanlar devlete karşı sorumlu iken, aşiretin ağası konumundaki Pirizâde de mukataayı vergilendiren bu dört kişiye karşı sorumlu idi. Boynuinceli kethüdası veya kâhyaları ile halk da Pirizâde'ye karşı sorumluydu. Böylelikle devlet, içi içe geçmiş bu himaye sistemi ile vergisini toplayabilmekteydi. Mukataa sisteminin işleyişine örnekler için bkz. Necmettin Aygün, *Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisine Bakış*, Cilt I, Trabzon Ticaret Ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara 2016, s. 301-342.

¹⁰² Erkek sayısı kadar kadın sayısı da mevcut olduğu hesaba katıldığında ortaya çıkan toplam sayıdır.

¹⁰³ *BOA. NFS.d 3520, Vrk.3-19.*

konumlanmış olan Satansarı Köyü'nü içine alan sahayı kapsamaktaydı. Cemaatin köylerinden biri olan Abuuşağı Köyü ise daha uzak ve kuzeyde kalan bir sahada, Kızılırmak'ın Aksaray yakasında, günümüzde Gülşehir İlçesi'ne bağlı bir köy olarak Nevşehir, Kırşehir ve Aksaray il sınırlarının kesiştiği bir noktadaydı.

Hacıahmedli Cemaati: Cemaat 46 köy ve 2226 erkek (toplam 4452 kişilik) nüfus ile Boynuinceli Aşireti'nin nüfusça en büyük ikinci kısmını oluşturmaktaydı¹⁰⁴. Cemaate bağlı köyler, Aksaray-Ankara karayolu üzerinde yer alan Ulukışla ve Çardak'ı (Altınkaya) içine alarak kuzeye doğru devam etmekteydi. Koçhisar Kazası sınırlarına yakın olan Avşar, Demircili ve Abalı köyleri Hacıahmedli Cemaati'nin en batıdaki köylerini; Panlı Köyü (Ağaçören İlçe merkezi) ise en kuzeydeki köyü; Hacıahmedlitepeköy, Hocabeyli, Hacıibrahimuşağı, Boyalı ve Nurgöz köyleri de en doğudaki köylerini oluşturmaktaydı.

Karacakürd Cemaati: Cemaat 44 köy ve 2878 erkek (toplam 5756 kişilik) nüfus ile Boynuinceli Mukataası'nın en büyük nüfusa sahip kısmını oluşturmaktaydı¹⁰⁵. Cemaate bağlı köyler Kızılırmak'ın kuzeydoğusunda, Kırşehir tarafında kalmaktadır. Günümüzdeki idarî ayrıma göre, Kırşehir şehir merkezinden başlayarak Seyfe Gölü nihayetine kadar olan yerleşimler ile buradan güneye, Hacıbektaş ilçe merkezine gelene kadar mevcut olan köyler (Başköy, Küçükburunağıl, Çiğdem ve Mikâil'i kapsayan hat) Karacakürd Cemaati'ne mensuptu. Karacakürd Cemaati'ne bağlı olan bu 44 köy, günümüzde çoğunlukla Kırşehir İli Mucur İlçesi'ne; daha az sayıda olmak üzere Kırşehir merkez ile Kaman ve Hacıbektaş ilçelerine bağlıdır. Karacakürd Cemaati kendi içinde Hacıvelli, Maksudlu, Harablı, Kürdaliuşağı, Nefesli, Hayvan (veya Hivan) Yağmurlu ve Çadırılı adlarındaki mahallelere (obalara) ayrılmıştı. Bu bağlılıktan dolayı, mesela Çadırılıobası "Çadırılıkürd" imla-sıyla da kayıtlarda yerini almaktaydı.

Kurutlu Cemaati: Koçhisar Kazası havzasında meskûn olan bu cemaat, 17 köy ve 993 erkek (toplam 1986 kişilik) nüfusa sahipti¹⁰⁶. Cemaate ait köyler, günümüzde Koçhisar ilçe merkezinde, Ankara yolunun solunda; Tuz Gölü kenarında kalan Karamolluşağı ve Hamzalı'yı, kuzeyde ise Acıkuyu Köyü'nü içine alacak şekilde Hirfanlı baraj gölüne kadar uzanmaktaydı. Cemaatin meskûn olduğu saha kuzeydoğudaki Güllüyük, Parlasan, Musular ve Seymenli köylerini de kap-

¹⁰⁴ BOA. NFS.d 3520, Vrk.19-63.

¹⁰⁵ BOA. NFS.d 3520, vrk.63-115.

¹⁰⁶ BOA. NFS.d 3520, vrk.167-185.

samaktaydı. Kurutlu Cemaati'ne bağlı olan Poyrazlı Köyü ise, diğerlerinin aksine Kızılırmak'ın karşı yakasında; Kırşehir'de kalan bir yerleşimdi¹⁰⁷. Cemaatin doğudaki sınırlarını Hacıahmedli Cemaati köyleri, kuzeydeki sınırlarını Şerefli Aşireti köyleri ile Kızılırmak, batıdaki sınırlarını da Tuz Gölü oluşturmaktaydı. Kurutlu Cemaati kendi içinde Ada, Süleymankethüda ve Kırıkali adlarında üç mahalleye (obaya) ayrılmıştı. Bu ayrım kayıtlara, "Adakurutlusu" imlasıyla da yansımıştır. Mesela Hamzalı Köyü, 1831'deki nüfus sayımına *Adakurutlusu Mahallesi* başlığı adı altında girmişti. 1830'lara tarihli Aksaray nüfus defterlerindeki kayıtlara göre, bu yıllarda Koçhisar Kazası'na sadece dört yerleşim (Koçhisar'ın kaza merkezi olan Koçhisar Köyü, Boğazköy, Sarıyahşi ve Çakınağlı) bağlıydı¹⁰⁸. Görüldüğü üzere, 1830'larda Koçhisar sahası neredeyse bütünüyle menşei konar-göçer olan teşekküllerin yaşam alanıdır.

Herekli Cemaati: *Herikli* adıyla da meşhur bu cemaat 16 köy ve bu köylerde sâkin 731 erkek (toplam 1462 kişilik) nüfusa sahipti¹⁰⁹. Cemaate ait köyler günümüzdeki idarî ayrıma göre Nevşehir İli'ne bağlı Kozaklı, Hacıbektaş ve Gülşehir ilçeleri sahasında meskûndü. Cemaatin yaşam sahası şu şekildeydi: Seyfe Gölü'nün doğusundaki Kozaklı İlçesi'ne bağlı Kalacık Kasabası ile Gerce ve Abdi köyleri, Hacıbektaş İlçesi'ne bağlı Kayaaltı, Kızılağlı ve Köşektaş köyleri; Hacıbektaş İlçesi merkezi hariç, Hacıbektaş'a bağlı Karaburna Köyü ve Kızılırmak kenarında konumlanmış olan (Gülşehir İlçesi'ne bağlı) Şahinler, Yeşilli ve Hacılar köyleridir.

Boynuinceli Cemaati: Altı köy ve bu köylerde sâkin 434 erkek (868 kişilik) nüfusa sahipti¹¹⁰. Cemaate ait köyler Kızılırmak'ın Kırşehir tarafındadır. Bunlar, kuzeyden güneye olacak şekilde Kırşehir İli'ne bağlı Kaman İlçesi idarî sahasında bulunan Karahabalı ve Meşeköy'ü, Kırşehir İli merkeze bağlı olan Kızılırmak kenarındaki Karaduraklı Köyü olarak sıralanmaktaydı.

Savcılı Cemaati: Üç köy ve bu köylerde meskûn 512 erkek (1024 kişilik) nüfusa sahipti¹¹¹. Cemaatin yerleşkesi Kızılırmak'ın Kırşehir tarafındadır. Bunlar, Keban baraj gölüne bakan Savcılıbüyükoba ve Savcılıbeyit köyleri sahasını içine alan dar bir sahada konumlanmışlardır.

¹⁰⁷ BOA. NFS.d 3520, vrk.139.

¹⁰⁸ BOA. NFS.d 3489, vrk.100-113.

¹⁰⁹ BOA. NFS.d 3489, vrk.115-129.

¹¹⁰ BOA. NFS.d 3489, vrk.129-136.

¹¹¹ BOA. NFS.d 3489, vrk.137-145.

Sıdıklı Cemaati: Üç köy ve bu köylerdeki 490 erkek (toplam 980 kişilik) nüfusa sahiptir¹¹². Cemaatin yerleşkesi Kızılırmak'ın Kırşehir tarafındadır. Sıdıklı Cemaati'ne ait köyler, Boynuceli Cemaati sahasının doğusunda, Keban baraj gölünün başlangıcında aynı addaki köylerin bulunduğu sahadadır.

Kürdmahmadlı Cemaati: Altı köy ve bu köylerde meskûn olan 495 erkek (toplam 990 kişilik) nüfusa sahiptir¹¹³. Cemaatin köyleri Kızılırmak'ın Aksaray tarafındadır. Bu köyler, Ortaköy İlçesi'nin doğusunda kalan Balcı Köyü merkez olmak üzere Nevşehir İli sınırındaki Ozancık Köyü'nü içine alacak şekilde uzanan sahada yer almaktadır. Cemaatin merkezi olması nedeniyle Balcı Köyü, halk arasında aynı zamanda Kürdmahmadlı Köyü olarak da anılmaktadır.

Küçüksaları Cemaati: Dört köy ve bu köylerde sâkin 146 erkek (toplam 292 kişilik) nüfusa sahiptir¹¹⁴. Cemaatin yerleşkesi Nevşehir İli Gülşehir İlçesi'ne bağlı olan Fakuşağı-Emmiler-Kızılkaya köylerini ve bu köyler arasındaki sahayı kapsamaktadır.

Harbendeli Cemaati: Harbendeli adındaki bir köy ve bu köyde sâkin olan 92 erkek (toplam 184 kişilik) nüfusa sahiptir¹¹⁵. Günümüzde Harmandalı adıyla bilinen bu köy Kızılırmak'ın Aksaray tarafında yer almakta olup, Ortaköy İlçesi'ne bağlıdır.

Kütüklü Cemaati: Kütüklü adındaki bir köy ve bu köyde sâkin 35 erkek (toplam 70 kişilik) nüfusa sahiptir¹¹⁶. Ağaçoören İlçesi'ne bağlı olup, Harmandalı Köyü'nün bir miktar güneyinde konumludur.

Danışmendli Cemaati: Toplam iki köy (Devedamı ile Çiftevi) ve bu köylerde meskûn olan 99 erkek (198 kişilik) nüfusa sahiptir¹¹⁷. Cemaate ait köyler günümüzde Ortaköy İlçesi'ne bağlı olup, Ortaköy İlçesi'nin kuzeyinden Kızılırmak'a doğru art arda sıralanmaktadır. Devedamı Köyü'nün doğu sınırlarını Kırşehir ili sınırı oluşturmaktadır.

¹¹² BOA. NFS.d 3489, vrk.145-155

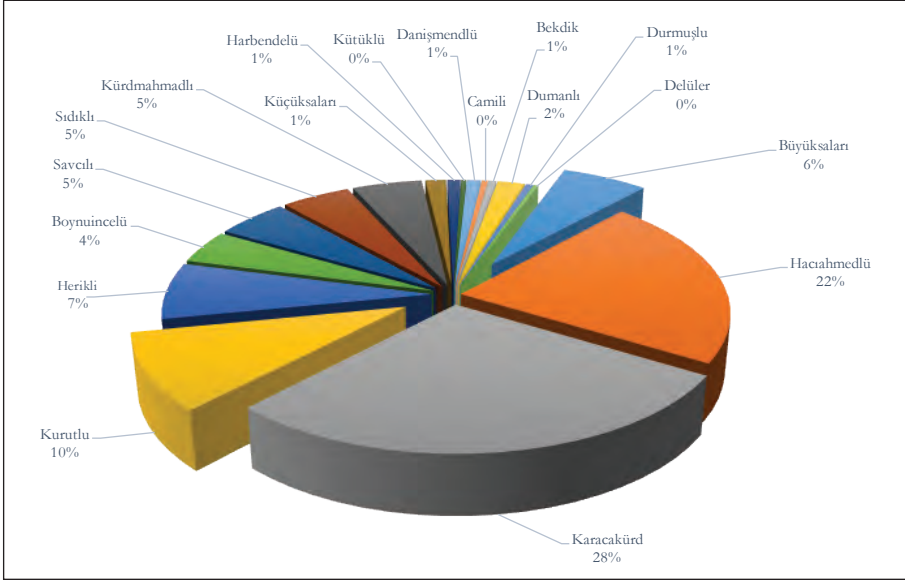
¹¹³ BOA. NFS.d 3520, vrk.157-165.

¹¹⁴ BOA. NFS.d 3520, vrk.165-167.

¹¹⁵ BOA. NFS.d 3520, vrk.185.

¹¹⁶ BOA. NFS.d 3520, vrk.187.

¹¹⁷ BOA. NFS.d 3520, vrk.187.

Grafik 1: Boynuincelü Aşiretine Bağlı Cemaatler ve Nüfusları (1834)

Camili Cemaati: Bir köy (Camili Köyü) ve bu köyde meskûn olan 43 erkek (toplam 86 kişilik) nüfusa sahiptir¹¹⁸. Köy, günümüzde Ağaçoören İlçesi'ne bağlı olup, ilçenin bir miktar doğusunda kalmaktadır.

Bekdik Cemaati: Bekdik adındaki köy ve bu köyde sâkin olan 56 erkek (112 kişilik) nüfustan ibarettir¹¹⁹. Köy, Sarıyahşi İlçesi'ne bağlı olup, ilçenin kuzeydoğusunda ve Harmandalı Köyü'nün ise kuzeyinde kalmaktadır. Köyün kuzeydeki sınırları Keban barajı gölü ile sınırlıdır.

Dumanlı Cemaati: İki köy ve bu köylerde ikamet eden 193 erkek (toplam 386 kişilik) nüfusa sahiptir¹²⁰. Cemaate ait köylerin yerleşkesi Aksaray sahasında tespit edilememiştir. 1729'da Muşkara'ya iskân edilen Boynuincelü Aşireti teşekkülleri arasında Dumanlı Cemaati'ne mensup 127 hâne bulunmaktaydı¹²¹. Atçekenlere mensup olan başka bir Dumanlı tayfası da Ertaş Yaylası'nın kuzey tarafına

¹¹⁸ BOA. NFS.d 3520, vrk.187.

¹¹⁹ BOA. NFS.d 3520, vrk.193.

¹²⁰ BOA. NFS.d 3520, vrk.193.

¹²¹ Halaçoğlu, *İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, s. 77.

yerleştirilmiş ve bugün Nevşehir İlinin Kozaklı İlçesi'ne bağlı bulunan Bağlıca Köyü'nü meydana getirmişlerdir¹²². Dolayısıyla, 1830'larda Dumanlı Cemaati'ne ait bu iki köyün (Alaca: Dumanlı ile Karataş: Taşdumanlı) Nevşehir ilinin sınırlarında kaldığı tahmin edilmektedir.

Durmuşlu Cemaati: Yaylalı adındaki bir köy ve bu köyde sâkin olan 51 erkek (102 kişilik) nüfusa sahiptir¹²³. Cemaatin meskûn olduğu Yaylalı Köyü'nün, Nevşehir İli Gülşehir İlçesi sınırlarında kaldığı tahmin edilmektedir.

Delüler Cemaati: İki köy ve bu köylerde meskûn olan 34 erkek (68 kişilik) nüfusa sahiptir¹²⁴. Cemaate ait köylerden Taşdeliler Köyü, günümüzde Yalıntaş Köyü adı ile bilinmekte olup, Gülşehir İlçesi'ne bağlıdır. Bu durumda diğer köyün de Gülşehir İlçesi idarî sahasında bulunması mümkündür.

Görüldüğü üzere, Boynuinceli cemaatlerinden 11'i Kızılırmak'ın beri tarafında, Aksaray coğrafyası dâhilinde kalmaktaydı. Diğerleri ise Kırşehir başta olmak üzere Nevşehir ile (1830'da Aksaray'a bağlı olan) Koçhisar Kazası taraflarında kalmaktaydı. Boynuinceli Aşireti adı altında kayda giren 18 cemaat, 1834'te toplam 10.131 erkek (toplam 20.262 kişilik) nüfusa sahipti. Bu nüfus, 1834'te Aksaray Sancağı'mı oluşturan Aksaray, Eyyubili ve Koçhisar kazalarının toplam nüfusuna hemen hemen denktir (Bkz. Tablo I). Boynuinceli Aşireti çatısı altında kayda giren 18 cemaatin, 1834'te sahip olduğu toplam 10.131 erkek (20.262 kişilik) nüfusun 4889'u Kızılırmak'ın karşı (Kırşehir ve Nevşehir) tarafında, geri kalan 5242 erkek (10.484 kişi) ise Kızılırmak'ın beri (Aksaray) tarafında meskûndü.

Boynuinceli Aşireti çatısı altında kayda giren 18 cemaatin idarî merkezi Eyyubili sahasında bulunan Sarıkaraman Köyü idi. Bu mekânsal bağlılıktan dolayı "*Boynuinceli nam-ı diğer Sarıkaraman Aşireti*" adlandırması ortaya çıkmıştır¹²⁵. 1830'larda Boynuinceli Aşireti'ne mensup cemaatlerin başında boy beyine karşılık gelen *mir-i aşiret* unvanıyla Pirizâde Bekir'in oğlu 50 yaşındaki Hacı Mehmed bulunmaktaydı¹²⁶. Hacı Mehmed, oğulları ve kardeşi Abdülfettah ve onun oğullarıyla Sarıkaraman Köyü'nde ikamet etmekteydi. Babaları Bekir'in kardeşi olduğu

¹²² Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağzları*, s.17.

¹²³ BOA. NFS.d 3520, vrk.197.

¹²⁴ BOA. NFS.d 3520, vrk.199.

¹²⁵ İsmail Uçakçı, *Bozoklar*, Cilt I, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2015, s. 323.

¹²⁶ BOA. NFS.d 3518, vrk.2.

anlaşılan 30 yaşındaki Osman da yine çocuklarıyla Sarıkaraman'da yaşamaktaydı¹²⁷. Sarıkaraman Köyü 76 erkek (152 erkek-bayan) nüfusu ile Saları-yı Kebir (Büyüksaları) Cemaati köylerinden olan Bozkır ve Solhanlı köyleri ile birlikte en büyük nüfuslu üç köyden biriydi. Bahsi geçen Pir(i)zâde sülalesinin varlığı nedeniyle, Boynuinceli Aşireti cemaatlerinin *Piroğlu* veya *Pirioğlu* Aşireti adıyla kayıtlara girmekte olduğundan bahsedilmişti. Boynuinceli Aşireti'ne adını veren Piroğlu veya Piroğulları aslen Büyüksalarlı Cemaati menşeli idi¹²⁸.

Aksaray sahasında meskûn konar-göçer tayfaların hususiyetleri yanında Boynuinceli Aşireti Cemaatler Birliği'nin idarî ve sosyal yapısına dair bazı bilgileri, bölgeyi 1837'de gezen Hamilton'dan edinmek mümkündür. Hamilton, 7 Temmuz 1837'de Aksaray şehir merkezine varmıştı. O, Hasandağı ve civar sahayı gezdikten sonra Aksaray kasaba merkezinden Acemköy'e hareket etmişti. Hamilton'un, Boynuinceli Aşireti ile ilgili bazı gözlemleri şu şekildeydi: “Şefleri, Koçhisar'dan Nevşehir'e giden yolun üzerinde kuzey yönünde yirmi veya otuz mil uzaklıktaki Sarıkaraman'da ikamet eder. Bunlar eskiden beyler tarafından yönetilirlerdi. Fakat şimdi Bab-ı Ali tarafından atanmış bir voyvodanın yönetimi altındadırlar. Başlıca görevleri veya meşguliyetleri Küçük Asya'nın doğu bölümündeki madenlerden İstanbul'a kurşun ve bakır taşımaktır”¹²⁹. Seyyah 15 Temmuz 1837'de Sarıkaraman Köyü'ne varmıştır. Bura hakkındaki diğer gözlemleri ise şöyledir: “...öğleden sonra 1'de voyvodanın konağı yanında yalnızca birkaç kulübeden oluşan Sarıkaraman'a ulaştık. Burada iki reisle karşılaştım. Bir tanesi aşiretin lideri olan, halkın çoğu gibi uzun ve yakışıklı ve yine onlar gibi kırmızının baskın renk olduğu parlak ve cırtlak renkli bir elbise tutkunu olan bir adamdı. Diğeri Konya paşası (Konya vilayeti valisi) tarafından atanmış olan ağa idi. Beni konağında ağırladı (...) Bu bölgenin Türkmenleri, eski Kapadokya selefleri gibi büyük at üreticileridir”¹³⁰. Hamilton'un gözlemleri doyurucu olmasa da, verdiği bilgiler 1830'lara tarihli nüfus kayıtlarıyla çağdaş olması nedeniyle önem taşımaktadır. Sarıkaraman'da iken Hamilton'un gördüğü aşiret reisi Piroğlu Mehmed Bey olmalıdır. 1834'te aşiretin miri olan Hacı Mehmed'in, 1814'te, yani 20 yıl önce yine aşiretin önderi olduğu ve Piroğlu Mehmed Bey adı ile (henüz *hacı*

¹²⁷ BOA. NFS.d 3520, vrk.3.

¹²⁸ 28 Haziran 1711 tarihli olan bu arşiv belgesine göre Büyüksalarlı Cemaati'nin aşiret miri Piroğlu Mustafa idi. Bu yılda Büyüksalarlı Cemaati “Danişmendli Türkmeni'nden” ibaresiyle kayda girmiş olup, bu durum Boynuinceli Aşireti adının bu yıllarda henüz üst çatı olacak derecede bağlayıcı olmadığını, Danişmendli adının halen kapsayıcı konumda olduğuna işaretir. Bkz. BOA. C. DH, 298/14854.

¹²⁹ Fahri Yıldırım, *Seyyahların Gözünden Aksaray Vê Çevresi*, Aksaray Valiliği Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Aksaray 2012, s.102.

¹³⁰ Yıldırım, *Seyyahların Gözünden Aksaray*, s. 115.

değildir) Aksaray-Kırşehir-Neveşehir sahasında kurşun taşıma işlerini yürüttüğü arşiv kayıtları ile sabittir¹³¹.

Boynuinceli Aşireti'ne mensup cemaatlerin aşiret miri, yani *boybeyi* Sarıkaraman'da ikamet etmekteyken, cemaatler birliği kethüdası da Çardak (Altunkaya)¹³² Köyü'nde ikamet etmekteydi. Zira Boynuinceli Aşireti cemaatleri ile ilgili olan 1831'deki ilk nüfus sayımına göre "*Koç Salih Ağa*", Hacıahmedli Cemaati'nin Kethüdası olarak kaydedilmişti¹³³. Geriye kalan 17 cemaat içerisinde kethüda olarak görevli resmiyette başka biri kayıtlı değildir. Bu durumda, Koç Salih Ağa'nın aynı zamanda Boynuinceli Aşireti'ne mensup cemaatlerin kethüdası olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle olsa gerek, 1834'teki nüfus yoklamasında Hacıahmedli Cemaati köyleri nüfus sayımına ilkin Çardak Köyü'nün nüfus sayımı ile başlamıştır¹³⁴. Boynuinceli Aşireti cemaatlerinin idaresinde aşiret miri ve kethüdanın haricinde *kâhya* unvanlı pek çok kimsenin varlığı söz konusudur. Kâhya unvanlı bu kimseler, muhtemelen birkaç köyden oluşan daha küçük üniteleri idare etmekteydiler. Bazı köylerde ise kâhya bulunmamaktaydı. Kâhya bulunmayan köylerin, en yakında kâhyası bulunan köydeki kâhya tarafından idare edildiği söylenebilir.

Bilindiği gibi *kethüdalık* görevi babadan oğula geçerdi¹³⁵. Aksaray-Kırşe-

¹³¹ Uçakçı, *Bozoklar*, s. 323.

¹³² Günümüzde Aksaray merkeze bağlı Altunkaya Beldesi.

¹³³ BOA. NFS.d 3518, vrk.38.

¹³⁴ BOA. NFS.d 3520, vrk.19.

¹³⁵ Aşiretin veya cemaatin ihtiyaçları ile sair ileri gelenleri bir aday belirlerlerdi. Aday belirlendikten sonra durum mahallin kadısına iletilirdi. Kadı da durumu İstanbul'a bir arz ile bildirerek onay isterdi. Kadı arzında kethüda adayı için, "yarar kimesnedür, mahaldür, maslahatgüzâr, kethüdalık uhdesinden gelür, kethüda oğlu kethüdadır" şeklinde övücü ifadelerde bulunurdu. İstanbul gerekli incelemeleri yaptıktan sonra ilgili kimseye berat verirdi. Bkz. Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s. 175. Kethüda, aşiretin iç düzeni ve idaresinden sorumluydu. Aşiret Miri'nden sonra gelirdi. Voyvoda ise, aşiretin vergilerini toplayarak devlete ulaşturan kimseydi (bu kimse 1830'larda yerini kethüdaya bırakmıştır). Onlar, devletin kendilerine yüklemiş olduğu bazı görevler karşılığında vergiden muaf tutulmaktaydılar. Ancak bu uygulama genellikle ifade etmemekteydi. Genelde onlar, idarecisi olduğu cemaatin halkı gibi birer vergi mükellefi olup, devlet onların vergi vermekten kaçınmalarına müsaade etmezdi. Bkz. Şahin, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, s.182. Bununla birlikte voyvoda ile kethüdalar çoğu zaman vergi vermemekte, kendi hisselerine düşen vergiyi ahalinin üstüne yıkmakta, yanlarında ikişer-beşer kişi istihdam ederek onları da vergi vermemeye sevk ederlerdi. Yani aşiretin üst seviyedeki idarecileri kendilerini bir tür "askeri" pozisyonunda görerek vergi vermeye yanaşmamaktaydılar. Ancak devlete göre, adı geçenler de vergilerini ödemeleri gerekiyordu: "Kırşehri ve Aksaray sancakları mutasarrıflarına ve (boşluk) ve kadılarına hüküm ki (...) Mehmed ve Ahmed ve Hacı Musa zide mecdühüm mukaddema Divan-ı Hümayun'a arzuhal idüb ber-vech-i malikâne uhdelinde olan Şerefli Türkmanı Mukataasının tahrir-i cedid defterinde mukayyed (...) reaya ve raiyyeti oğullarından Yunus veled-i Osman nam reaya ben mukaddema kethüda olmuş idim deyu ve Yusuf nam reaya ben dahi mukaddema voyvoda idüm deyu ve Deli Yahya nam reaya dahi ben pir u ihtiyarım deyu

hir-Neveşehir-Koçhisar sahasında toplamda 168 köyden müteşekkil Boynuinceli Aşireti cemaatlerinin kethüdası görevinde bulunan Koç Salih Ağa'nın varlığı, 1970'de köy ahalisinden derlenen anlatılara şu şekilde yansımıştır: “*Bu köyde, köylülerin yapılış tarihini bilmedikleri güzel ve tarihi bir konak varmış. Yıkılmış, yerine ev yapılmıştır. Eski köyün ağası burada oturur, köyü yönetirmiş. Rivayetlere göre köy halkının kendisine hürmetsizlik yaptığını görünce köyü terk edip gitmiştir. Çardak'ın bir aşiret kolu olduğunu söylediler*”¹³⁶.

Boynuinceli Aşireti'ne mensup cemaatlerin tümüne adını veren iki eski cemaatin: Danişmendli ile Boynuinceli cemaatlerinin, 1830'larda hem köy sayısı ve hem de nüfus açısından Boynuinceli Aşireti cemaatlerinin en zayıf halkaları haline gelmiş olmaları manidardır. Mesela Kayseri'yi yaylak, Kuzey Suriye sahasını kışlak olarak kullanan Danişmendli adı, 1582 tahririnde 40 cemaatten ve bu cemaate tâbi 1241 vergi nüfusundan oluşan teşekküle adını veren büyük bir üst çatı teşekkülü konumundaydı¹³⁷. Muhtemel aşiret üyeleri, aradan geçen birkaç yüzyılda bölüne bölüne farklı cemaatlere ayrılmışlar, her bir cemaatin başındaki beyin adı da bu cemaatler ile özdeşleştiğinden, ana çatı olan Danişmendli Aşireti gitgide küçülmüş olmalıdır. Ayrıca 1580'lerde Kayseri merkezli olarak yaşamakta olan Danişmendli Türkmenleri, Orta Anadolu'ya veya Anadolu'nun muhtelif sahalarına doğru yer değiştirirlerken veya 1700'lerde devlet tarafından zorunlu iskâna tabi tutulurlarken dağıtılmış ve böylelikle küçül(tül)müş de olabilirler. Nitekim 1530'larda Aydın'dan Kocaeli'ye, Menteşe'den Kırşehir'e, Saruhan'dan Maraş ve Adana'ya kadar Anadolu'nun dört bir tarafında görülen Danişmendli Türkmen-

muafiyet iddia ile mirilerin virmeyüb ve bundan başka her biri kendülere ikişer beşer reayayı hizmetkâr idüb bizlerin hizmetkârlarımız miri vermek iktiza eylemez deyu salyane itdirmeyüb mezburların rüsum-ı mirileri sairlerine tahmil ve tahsil olunmak elzem gelse mucib-i gadr bir halde olmakla hilaf-ı kanun iddialarına amel ve itibar olunmayub rüsum-ı mirileri tamamen tahsil etdirilüb kimesneye teallül ve muhalefet itdirilmemek için emr-i şerif verilmesini istüd'a eyledikleri ecilden Hazine-i Âmiremde mahfuz olan Başmuhasebe Defterlerine nazar olundukda Kırşehri ve Aksaray sakinleri Şerefli Cemaati Mukataası muma-ileyhimin ber-vech-i malikâne uhdelinde olduğu ve mukataa-i mezbura tabi Büyükkşerefli Cemaatinin Yunus veled-i Osman Kethüda ve Yusuf dahi mukaddema voyvoda ve Deli Yahya pir ü ihtiyar olmakla rüsumların hâli kayd olundukları ve rüsum-keş Türkman cemaatlerinin kadimi reaya ve raiyyeti oğullarından olub kal'a neferin ve derbend hidmeti mukabili yedlerinde berat ve emr-i şerif olmayanların sonradan muafiyetlerine amel ve itibar olunmayub rüsum-ı mirileri tahsil için evamir-i şerife viregeldiği derkenar olunduk da derkenarı mucebince 1153 senesi Muharremin guresi gününde (29 Mart 1743) Hüdavendigar-ı sabık merhum ve mağfurun-leh ( ) Sultan Mahmud Han zamanında emr-i şerif verilmele verilen emr-i şerifin teccidi rica etmekle 'hilaf-ı ferman yoğsa teccid ola' deyu ferman emr-i şerif yazılmak için tezkire... fi 8 Receb 1168" (20 Nisan 1755). Bkz. *BOA. C. ML, 621/25569*.

¹³⁶ Konyalı, *Niğde Aksaray Tarihi*, Cilt II, s. 1867. Köylülerin, üyesi oldukları aşiret veya cemaat hakkında daha fazla bilgiye sahip olmamaları “sözlü anlatıların” aradan geçen bir yüzyıl aşkın sürede (140 senede) unutulmaya yüz tutmakta olduğuna işaret etmektedir.

¹³⁷ Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 97.

lerinin¹³⁸, 1830'lara gelindiğinde buharlaşıp yok oldukları düşünülemez. Onlar, şüphesiz başlarındaki muhtelif beylerin adlarıyla Anadolu'da var olmaya devam etmekteydiler. Bu minvalde meselâ Boynuinceli, Karacakürd ve Hasanlı gibi aşiretlerin eski dönemlerde, meselâ 1500'lerde kendi adları ile mevcut olmadıkları, aksine Danişmendli Türkmenleri içerisinde çıktıkları kabul edilmektedir.¹³⁹ Bahsi geçen etkenler yanında Danişmendli Cemaati'ne mensup bazı hânelerin cemaatten ayrılarak başka mahallere çekip gitmeleri belirtilenler kadar etkili olmalıdır. Nitekim 1822 yılına tarihli arşiv belgelerinde yer alan bilgilere göre, aynı zamanda "Kaşıkçı Danişmendlisi" olarak da anılmakta olan Danişmendli Cemaati'nden 110 hâne, son sekiz on yılda (1812-1822) Danişmendli Cemaati'nden ayrılarak Karalı ve Sermayeli Aşireti'nin aşiret miri olan Gedeşoğlu Hacı Yusuf Bey tarafına geçip orada meskûn olmuşlardı. Durum üzerine Danişmendli Cemaati'nin bağlı olduğu üst çatı olan Boynuinceli Mukataası'nın kethüdası ve sair ileri gelenleri Küçük Danişmendli nâibine giderek durumu anlatmışlar ve gidenlerin geri getirilmesi için nâib vasıtasıyla, 15 Temmuz 1822 tarihli bir yazının (i'lâm'ın) devlet merkezine (İstanbul'a; Divan'a) ulaşmasını sağlamışlardı. Divan'a sunulan yazıda, gidenlerin geri gelmemesi durumunda devlete olan aynı ve nakdî sorumlulukların yerine getirilemeyeceği, cemaatin perişan olacağı vb. anlatılmakta, gidenlerin asıl aşiretlerine geri getirilmesi için devletten bir emir rica edilmektedir¹⁴⁰.

Yukarıdaki etkenlerin yanında, devlete ve ağalarına veya sancağın yıllık masraflarına verilmek üzere hisselerine düşen yıllık vergileri veremeyecek/ödeyemeyecek duruma düşenlerin bir çare olarak sağa-sola dağılmaları (memleketlerini terk ederek sancak veya kaza dışına çıkmaları) konar-göçer cemaatlerin sayıca azalmalarına yol açan önemli bir etken olmalıdır. Bu münasebetle Aksaray Sancağı sınırlarında meskûn olan Ekecik Aşireti ahalisinin durumu belirtilmelidir. Ekecik Aşireti her yıl İstanbul baruthânesine, barut yapımında kullanılan

¹³⁸ Halaçoğlu, *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar*, Cilt II, s. 582-590.

¹³⁹ Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 97.

¹⁴⁰ BOA. C.DH, 109/5402-1,2,3,4,5,6. Durum üzerine İstanbul'dan Kırşehir ve Aksaray havalileri nâibleri ile Darbhâne-i Âmiri'de bu işe görevli olan memurlara yazı yazılmıştır. 29 Eylül 1822 tarihli olan bu yazıya göre, Gedeşoğlu'na firar edenleri geri, asıl aşiretlerine getirtilerek iskân edilmeleri emredilirken, Ankara Sancağı'nda yaşamakta olan Tabanlı (Tabanlı nam-ı diğer Bozulus Türkmeni) Hassına bağlı Danişmendli nam-ı diğer Karamanlı adındaki cemaati ile (bu Danişmendli'ye bağlı olduğu anlaşılan) Veledüşakı Mahallesi'nin yanı sıra Karalı ve Sermayeli cemaatlerine müdahale olunmamasına dikkat edilmesi istenmekteydi. Yine aynı belgeden anlaşıldığı kadarıyla Gedeşoğlu tarafına firar edenler Boynuinceli Mukataası'na bağlı Kaşıkçı Danişmendlisi Oymağı'ndan Harbendeli, Arzumanoğlu ve Şehinzaroğlu (Şahnazaroğlu) mahalleleri (obaları) ahalipleri idi. Karalar ve Kaşıkçı cemaatleri için bkz. Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 104-109.

12.000 vukıyye (14.400 kg) âdi güherçile göndermenin yanında, bu güherçilenin İstanbul'a naklinden de sorumluydular. Bu yıllık vazife karşılığında onlar devlete başkaca vergi ödememekteydiler. Geriye sadece ağalarına vermekte oldukları çeşitli adlardaki ödemeler kalmaktaydı. Ancak hem devlete ve hem de ağalarına karşı her yıl yerine getirmek zorunda oldukları bu vazifeleri bazı yıllarda aksamaktaydı. Bu aksamanın arkasında, mesela 1833 yılına ait bir arşiv belgesine göre, aşiret ahalsinin üzerlerine binen ağır vergileri ödeyemeyecek hâle gelmeleri karşısında çoğu hânelerini terk ederek başka mahallere gidip yerleşmişler ve geride kalanlar gidenlerin vergilerini de vermek zorunda kaldıkları için ekonomik olarak perişan olmuşlardı¹⁴¹. Aksaray Sancağı'nda meskûn konar-göçer aşiretler gerek Baruthâne'ye ve gerekse mahallindeki idarecilerine olan yıllık ödemelerini/sorumluluklarını yerine getirmekte zorlandıklarından onlardan bazıları (yüzden fazla hâne: 100 x 5= yaklaşık 500 kişi) terk-i vatan ederek Ankara Sancağı'na bağlı Haymana'daki Cihanbeyli Aşireti içine girmiş, bazıları da Ilgın ve Bereketli Madeni'ne bağlı Develi Karahisar (Yeşilhisar/Kayseri) Kazası'na giderek orasını vatan tutmuşlardı¹⁴². Anlaşılabileceği üzere vergilerin ağırlaşmasından kaynaklanan geçim şartlarının zorlaşması vergilerin ödenememesine ve akabinde konar-göçer ahalinin memleketlerini terk etmelerine yol açıyordu. Benzer saikler altında gerçekleşen göçler ise şüphesiz konar-göçer cemaatlerin nüfusça küçülmelerine (ve dolayısıyla adlarının unutulmasına) veya (kaçak göç alan cemaatler açısından ise) nüfusça büyümelerine yol açmaktaydı.

1834'te Boynuinceli Aşireti çatısı altında kayda giren 18 cemaatin 7'si nüfusça büyük sayılabilecek yapıya sahip iken, geriye kalan 11 cemaat için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bu 11 cemaatten her birinin-1834 yılına göre-en az 200-300 yıllık bir tarihi vardır ve bunlar, bir zamanlar aşiret (boy) hüviyeti taşıyan nüfusça çok daha büyük teşekküllerdi. O halde, bu cemaatler bir veya birkaç köyden oluşan küçük ünitelere nasıl dönüşmüşlerdi? Şüphesiz bu cemaatlerin bazı tayfaları birkaç yüz yıl önce yerleşik hayata geçip konar-göçer olma hususiyetlerini kaybederek yerleşik ahaliye karışmış ve böylelikle aşiret tahrirlerinin (sayımlarının) dışında kalmış olabilirler. Ayrıca, Anadolu'da ilk yaşam alanları olan Doğu ve Güneydoğu'dan Orta Anadolu'ya girerlerken yaşanan yer değiştirme hareketi sürecinde cemaate bağlı bir kısım tayfalar eski memleketlerinde kalmış da olabilirler.

¹⁴¹ Durum üzerine Ekecik ahalsi ileri gelenleri devletten yıllık ödemelerinde indirim talep etmişlerdi. Bkz. *BOA. Cevdet-Askeriye, 346/14329*.

¹⁴² Devlet ise durum karşısında gidenlerin geri gönderilmesi için Ankara mütesellimine ve diğer ileri gelen vazifelilere emir yazmıştır, bkz. *BOA. Cevdet-Askeriye, 346/14329*.

Bu gelişmelerden öte, devletin boş ve harap haldeki köyleri veya ziraat alanlarını şenlendirme maksatlı olarak 1691'de uygulamaya koyduğu iskân politikasının çok daha etkili olduğu söylenebilir. Zira bu politika, Anadolu'nun dört bir tarafına yayılmış olan aynı menşeden cemaatlerin daha da parçalanmasının önünü açmıştır. Parçalanarak küçülme durumunu, Boynuinceli Aşireti çatısı altında bulunan her bir cemaat için tek tek ayrıntısıyla ele almak mümkün olmakla birlikte, bu şekildeki bir teşebbüs ayrıca bir araştırmayı gerekli kılmakta olduğundan, burada sadece Bekdik Cemaati'ni ele alarak soruya cevap bulmak, diğerleri için de yeterli açıklamayı sağlayacaktır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, 1469'da Aksaray'ın Osmanlı idaresine girmesinin akabinde yapılan tahrirleri gösteren *Tapu Tahrir Defterleri*'nde Danişmendli, Bayındır, Göktaş, Saları, Yağan, Yıva, Bektik, Avşar, Todurga, Uzartık, Musular vb. adındaki mezraa, köy, mevki ve kişi adlarına sıklıkla rast gelinmesi söz konusudur. Zira daha önce de ifade edildiği üzere Aksaray'ın içinde bulunduğu Orta Anadolu, Anadolu'daki ilk Türk yerleşim sahaları arasındadır. Bu nedenle, Boynuinceli Aşireti çatısı altında bulunan bahsi geçen aşiret veya cemaatler daha Aksaray'a henüz avdet etmedikleri zamanlarda, onlarla aynı adlardaki mezraa veya köy adları Aksaray sahasında çoktan mevcuttu. Bunlardan biri de Bekdik adıdır.

1530'da Aksaray Kazası'na bağlı Eyyubili Nahiyesi'nde Bekdik adında bir mezraa mevcuttu. Bu mezraa, Çatin (günümüzde Ortaköy İlçesi'ne bağlı Çatin Köyü) yanındaydı¹⁴³. Bugün de aynı sahada (Ortaköy İlçesi sahasında) Bekdik adında bir köy mevcuttur. Ancak bu köy, Çatin Köyü yakınlarında değil, daha kuzeyde Kızıllırmak kenarındadır. Her ne şekilde olursa olsun, 1530'larda adı mevcut olan Bekdik Mezraası ile günümüzde var olan (ve Boynuinceli Aşireti teşekküllerinin bakiyesi olduğu düşünülen) Bekdik Köyü, birbirleriyle aynı sahada, Eyyubili Nahiyesi'nde (şimdiki Ortaköy İlçesi'nde) bulunması söz konusudur. Bu durumda, *yer değiştiren cemaatler her hangi bir sahaya yerleşirlerken kendileriyle aynı menşeden gelen toplulukların sahalarını mı tercih etmekteydiler* sorusu akla gelmektedir. Zira benzer bir durum Salarlı Cemaati için de geçerlidir¹⁴⁴.

Danişmendli Türkmenlerinin Kayseri havalisinde buldukları sırada ger-

¹⁴³ Konyalı, *Niğde Aksaray Tarihi*, Cilt I, s. 615.

¹⁴⁴ 1530'da Eyyubili Nahiyesi'nde "Salur" adında bir mezraa mevcuttu. 1830'larda da Saları-yı Kebir ve Saları-yı Sağır adındaki iki büyük cemaatin yerleşim sahası yine Eyyubili Nahiyesi'dir. Günümüzde ise aynı sahada, Saları Alaca adında bir köy vardır. Ve bu köy, 1830'lardaki Saları Cemaati köylerinin bulunduğu saha içindedir.

çekleşen 1582'deki tahrirde Bekdik adında bir teşekküle rast gelinmemektedir. Ancak, daha 1530'da, Kırşehir sahasında Varsak Aşireti'ne bağlı olan bir Bekdik Aşireti mevcuttu¹⁴⁵. Bu durumda, 1530'da Aksaray'da, Eyyubili Nahiyesi'nde var olan Bekdik Mezraası'nın, Kırşehir'deki bu Bekdik Aşireti'nin yaylak alanı olması gerektiği akla gelmektedir. Zira Eyyubili Nahiyesi sahası ile Kırşehir sahası birbirleriyle sınır komşulukları olan aynı coğrafyadaki iki farklı sahadır. Günümüzdeki Bekdik Köyü de bir yönü ile Kırşehir idarî sahasına bakar şekilde konumludur. Dolayısıyla, Anadolu'da Bekdik adına en erken tarihten rast gelen yerlerden birinin Kırşehir-Aksaray sahası olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, Kayseri ve havalisinden geldiği açık olan Boynuinceli Aşireti adındaki cemaatler birliğinin, Kırşehir-Aksaray sahasına geldiklerinden bir müddet sonra, bu sahanın yerlilerinden olan Bekdik Aşireti'ni de bünyesine katmış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim onlar, yani Bekdik Aşireti, 1656'daki tahrirde 73 hâne vergi nüfusu ile Kırşehir-Nevşehir-Aksaray sahasında bulunan Rum Evi Danişmendlileri (bu teşekkül daha sonraları Boynuinceli Aşireti veya Boynuinceli Mukataası adını alacaktır) çatısı altındadırlar¹⁴⁶. Kısacası Bekdik Aşireti, 1656'da Boynuinceli Aşireti önderliğindeki aşiretler birliğine girmiş durumdadır.

1700'lere geldiğinde ise Bekdik Aşireti için zorunlu iskân günleri başlar. Bu minvalde, Bekdik Aşireti'nin 1713'ten biraz önce Maraş'a iskân edildikleri ve buradaki Bektutiye Medresesi'ne vakıf reayası yazıldıkları görülmektedir. Bunlar vergilerini Maraş'ta bulunan Bektutiye (Mektutiye) Câmii ve Medresesi'ne vermekteydiler. Maraş'ta bulunan (Kara) Bekdik ahalisinin vergilerini Bektutiye Vakfı'na vermeyi kendilerinin talep etmiş olmaları¹⁴⁷, onların vakıf statüsünden yararlanmak istemelerinin sonucu olmalıdır. Böylece onlar devlet memurlarının (ehl-i örfün vb.) kanuna aykırı vergi taleplerinden kurtulmuş olacaktı. Bu durum onların, ayrıca nüfuslarında ve dolayısıyla da iktisadî güçlerinde sıkıntılı bir hâlde bulunmakta olduklarına da işaret olmalıdır. Nitekim onlar 1714'te Maraş'taki iskân yerlerini terk edip Aksaray yakınlarına gelerek burada yerleşmişler; hudutlarında zabıt olmaması sebebiyle de yolları basarak, yolcuların mallarını yağmalamışlar, benzeri kötülüklerde bulunmuşlardı. Şekavetlerinin gittikçe artması ve devlete olan 5000 kuruş borçlarını da ödememeleri üzerine, vergilerine 5000

¹⁴⁵ Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 88.

¹⁴⁶ Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 88.

¹⁴⁷ Gündüz, *Danişmendli Türkmenleri*, s. 88.

kuruş daha zam yapılması istenmişti¹⁴⁸. Anlaşılan Bekdik ahalisi, Kırşehir-Aksaray sahasında yaşadıkları günlerde kendi hallerinde olmayıp, ahaliye zarar vermele-ri, şekavetle meşgul olmaları veya aynı sahadaki bir başka konar-göçer teşekkül ile problem yaşamaları nedeniyle olsa gerek devlet tarafından Maraş'a zorunlu iskâna tâbi tutulmuşlardı. Bu yıllarda, yani 1700'lerin ilk çeyreğinde, Aksaray Sancağı'nda sâkin Boynuinceli Mukataası cemaatleri 14 cemaatten oluşmakta olup, cemaatlerin her birinin içinde eşkıya ve sair iskândan kaçan grupların bulunması nedeniyle, bunların da devlete olan 15.000 kuruşluk borçları üzerine 5000 kuruş daha zam yapılması istenmişti. Ayrıca yine bu cemaatlerden biri olan Hacıahmedli Cemaati'ne de diğer cemaatlerden evlerin (hânelerin) gelip girmesi sebebiyle yıllık ödemelerine 1000 kuruş daha zam yapılması, Hacıahmedli Cemaati'nin bu yıllardaki malikâne mutasarrıfı-işletmecisi Baltacılar Kethüdası Ali Ağa tarafından, İstanbul'a bildirilerek talep edilmişti¹⁴⁹. Osmanlı arşiv kayıtlarına dayalı bu son bilgi, Hacıahmedli Cemaati'nin sonraları; 1830'larda kalabalık bir nüfusa sahip olmasının arkasında yatan etkenlere ışık tutuyor olmasıyla da önem taşımaktadır.

Görüldüğü gibi, 1700'lerin ilk çeyreği hem Bekdik ve hem de Boynuinceli Türkmenlerine mensup diğer cemaatler için sıkıntılı bir sürece karşılık gelmektedir. Ancak süreç devam etmekteydi. Maraş'tan ayrılan Karabekdik adındaki bu teşekkül, 1722'de, bu sefer Ereğli ile Karapınar arasında bulunan Hortu Hamı adındaki mahalle iskân edilmişti¹⁵⁰. Onlar devlet tarafından buraya iskân edildiğinde, aynı zamanda her bir hânesine de ziraat alanları verilmiş, boшта duran Yenice ve Ağaçalı köyleri de kendilerine tahsis edilmişti. Bununla birlikte Bekdik ahalisi, çeşitli bahaneler ileri sürerek iskân mahallerini terk etmeye ve konar-göçerliğe yeniden dönmek için devletten yeni taleplerde bulunmaya başlamışlardı. Devlet ise, bu talepleri kesinlikle reddetmişti¹⁵¹. 1729'da, yukarıda bahsi geçtiği üzere, Muş-

¹⁴⁸ Halaçoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 53 ve İlyas Gökhan-Kasım Bal, *Dulkadirli ve Bayezidli İdareciler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s. 43.

¹⁴⁹ Halaçoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti*, s. 53.

¹⁵⁰ 1757'ye tarihli bir arşiv kaydına göre burası Bekdik adıyla anılmaktaydı. Devlet, ana yollar üzerinde bulunan hanları aynı zamanda bir derbent noktası olarak görmekte olduğundan, çeşitli etkenlere bağlı olarak ısızlaşan bu sahaları şenlendirmeye gayret göstermiştir. Ayrıntısı için bkz. Doğan Yörük, "II. Mahmud Döneminde Konya Çevresindeki Derbendlerle İlgili Yapılan Düzenlemeler", *İkinci İktisat Tarihi Kongresi* (24-25 Haziran 2010, Elazığ), Elazığ 2013, s. 205.

¹⁵¹ Günümüzde Konya İli Ereğli İlçesi'ne bağlı olan ve genelde Ereğli İlçesi'nin kuzeyinden Aksaray sahasına doğru uzanmakta olan sahada yer alan Taurlı, Halaçlı, Adabağ, Taşağlı, Aşıklar, Tatlıkuyu, Acıkuyu, Sarıtopallı, Kargacı, Türkmen, Akhüyük, Bulgurlu, Çiller, Kamılıkuyu, Yeniköy, Aşağıgöndelen, Yukarıgöndelen, Zengen, Karaburun, Kuskuncuk, Sazgeçit (Hortu) ve Selvili adındaki 22 köy ile Niğde İli Bor İlçesi sahasında kalan Kızılcıca, Çukurkuyu, Badak, Emen, Nazaran ve Bereke köylerinin Bekdik Aşireti

kara'nın nüfusça takviye edilmesi sürecinde Bekdik Cemaati'nden de 79 evin (hânenin) Muşkara'ya iskâna tâbi tutulduğu ve böylece kasabada Bekdik adında bir mahallenin vücut bulduğu bilinmektedir¹⁵². Aslen Kırşehir-Aksaray coğrafyasında meskûn olan ve bu şekilde, iskâna tabi tutularak farklı coğrafyalara dağıtılan Bekdik Cemaati'nden bir kısım ahali, 1830'lara tarihli nüfus defterlerinde yer alan kayıtlara göre, eski yurtları olan Eyyubili Kazası sahasında Bekdik Cemaati'ne bağlı Bekdik adındaki köyde 18 hânede 56 erkek (toplamda 112 kişilik) nüfus ile ikamet ediyorlardı. Anlaşılan Bekdiklerden bir kısmı iskân esnasında, iskândan kaçarak veya iskân edildikleri yerlerden zamanla ayrılarak eski yurtlarında; Aksaray'da kalmayı/toplanmayı başaramışlardır.

b. Boynuinceli Türkmenlerinin “Kaza” Statüsünü Alması

Boynuinceli Türkmenlerine mensup boyların 1840'larda tıpkı Aksaray, Koçhisar ve Eyyubili gibi *kaza* statüsü elde ettiğini belirtmek gerekmektedir. Bu gelişmenin II. Mahmud zamanında başlayan ve Tanzimat-ı Hayriye'nin ilanı (1839) hızlanan modernleşme hareketleri ile rabitası söz konusudur. Tanzimat Fermanı'nın üç temel ilkesi olan askerlik, vergi ve asayiş konusu, her açıdan konar-göçer aşiretlerin klasik örgütlenmelerini derinden etkilemişti. Aşiretlerin Tanzimat-ı Hayriye'ye uygun olarak mal ve mülklerinin yazılıp bundan böyle *yerleşik ahali gibi* herkesin tahammülüne göre vergilendirilmesinin yeni usulün gereği olduğunun hicrî 1256/miladî 1840'da Meclis-i Vâlâ tarafından kabul edilmesiyle bilhassa aşiret idarecilerinin sıkıntılı bir sürece girmiş olduklarını tahmin etmek güç değildir¹⁵³. Zira eskiden aşiretler tek tek birey olarak vergilendirilmek yerine topluca vergilendirilmekte, kimden ne kadar vergi tahsil edileceği aşiret miri veya aşiret kethüdası tarafından belirlenmekte, bu sırada pek çok kişiden vergi alınmayarak onların vergileri de aşiretin fakir fukarasından tahsil edilmekte, aşiret üyelerinden bu şekilde toplanan vergiler bazı zamanlarda hazineye ulaşmadan aşiret beylerinin ellerinde kalarak tarumar olmakta, bu sefer ağalar veya beyler bir yıl içerisinde ikinci kez aşiret ahalisinden vergi toplamaya kalkışarak ahaliyi iyice perişan hâle getirmekteydiler. Dolayısıyla yeni düzenlemelere bağlı olarak, 1840'lardan

tarafından kurulduğu ifade edilmektedir. Günümüzde bu köylerdeki bazı aileler kendilerinin Maraş'tan geldiklerini söylemektedirler. Ayrıntısı için bkz. Gündüz, *Danışmendli Türkmenleri*, s. 89.

¹⁵² Bekdik ahali, Nevşehir Kalesi'nin ardına düşen Kahveci Dağı'nın batı yamacında kendilerine tahsis edilen arsalarla ev yaptırmak kaydıyla yerleştirilmişlerdi. Bkz. Korkmaz, *Nevşehir ve Yöresi Ağzları*, s. 23.

¹⁵³ Abdullah Saydam, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiretlerin İskânına Dair Gözlemler”, *Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler* (Sempozyumu Bildirileri, Tarsus, 14 Mayıs 2000), Ankara 2000, s. 221.

İtibaren aşiret reisleriyle devlet veya devletin taşradaki temsilcileri (kaza, sancak ve vilayet meclislerindeki idareciler) sıklıkla karşı karşıya gelmeye başlamışlardı.

Tanzimat'ın ilanından sonra vergilerin âdil şekilde toplanması amacıyla taşrada, her bir kazada tesis edilen muhassıllık meclisleri¹⁵⁴ kısa sürede olumlu etki göstermişti. Nitekim Aksaray sahasında meskûn Boynuinceli aşiretlerinden bazı cemaatler (başta Hacıahmedli Cemaati olmak üzere) ile Şerefli Aşireti, aşiret idarecilerin zulümlerinden kurtulmak ve normal halkın sahip olduğu haklara sahip olmak, Tanzimat-ı Hayriye şartlarında idare edilmek için devlete başvurarak Aksaray Kazası Muhassıllığı'na bağlanmayı talep etmişlerdi¹⁵⁵. Boynuinceli Aşireti'nin üst yönetimi ise bu sırada Aksaray Muhassılı Said Ağa'nın, Aksaray sahasındaki konar-göçer menşeli aşiretleri yerli ahali ile bir tutarak vergilendirmeye kalkması karşısında yaşanan sıkıntıları bertaraf etmekle meşguldü. Zira Boynuinceli Aşireti'ne bağlı cemaatlerin Aksaray sahasında kalanları yerli ahali gibi sayılıp vergilendirilirken, aynı aşiretin Kırşehir, Nevşehir, Arapsun ve Bozok sahasında kalan hâneleri (veya cemaatleri) olduğu gibi bırakılmış, bu durum vergi kaybına yol açtığı gibi çeşitli dedikodulara da mahal vermişti. Aşiret yönetimi ayrıca İstanbul'a giderek, buldukları kazaların ahaliyle irtibatları olmadığını, onlara pek de uyum sağlayamadıklarını, her tarafa muhassıl tayin edilerek ora ahaliyelerinin rahat kavuştuklarını belirterek, müstakil bir *kaza* olmayı devletten talep etmişlerdi¹⁵⁶. Durum Meclis-i Vâlâ'da enine boyuna görüşülmüş ve aşiretler üzerinde Tanzimat ilkelerinin şimdilik uygulanmayarak, ülke genelindeki aşiretlerin durumlarının yeniden düzenlenmesi için daha ayrıntılı çalışmaların yapılması kararına varılmıştı (1840). Ayrıca Meclis-i Vâlâ'da 5 Kasım 1840'da yapılan görüşmede Şerefli Aşireti'nin de Boynuinceli Aşireti'ne bağlanarak Konya Vilayet Meclisi tarafından gönderilecek bir muhassıl tarafından idare edilmesi; 1841 yılından itibaren ise bütün aşiretlerin Tanzimat usullerine göre yönetilmesi kararlaştırılmıştı. Bu karara

¹⁵⁴ Muhassıllık veya Memleket Meclisleri'nin işleyişi için bkz. Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, s. 32-45.

¹⁵⁵ BOA. *Cevdet-Dahiliye, 7620 ve BOA. İrade-Meclis-i Vâlâ, 178*'den naklen Abdullah Saydam, "Tanzimat İlkelerinin Aşiretlere Uygulanmasına Bir Örnek: Boynuincelü Aşireti", *Türk Kültürü*, Sayı 503-504, Ankara 2005, s. 17.

¹⁵⁶ Arazi tahriri, vergilerin tespiti ve tahsili gibi hususlarda Tanzimat-ı Hayriye şartlarına uygun olarak müstakil muhassıl ile müdürün yetkili olmasını, zabıta işlerinin de aralarından atanacak bir beye havale edilmesini talep etmişlerdi. Böyle olursa eğer idarî ve mali yükümlülüklerini en iyi şekilde yerine getirebileceklerini, Darphâne ve Baruthâne için tertip edilen kurşun ve güherçileyi nakletmeye devam edeceklerini taahhüt etmişlerdi. Bkz. Saydam, "Tanzimat İlkelerinin Aşiretlere Uygulanmasına Bir Örnek: Boynuincelü Aşireti", s. 18.

istinaden Boynuinceli Aşireti, 1841'de Konya Vilayeti'ne bağlı müstakil bir kaza hâline getirilmiş, kazaya kaymakam, nâib ve müdür atanmıştır¹⁵⁷.

Boynuinceli cemaatlerinin idarî anlamda *kaza* statüsüne kavuşmaları tabiidir ki, onların Aksaray ile Koçhisar kazalarından hiç de geri kalmayan sayıda bir nüfusa sahip olmalarının neticesidir. Daha önce ifade edildiği üzere 1830'larda Aksaray-Koçhisar-Kırşehir ve Nevşehir sahasında meskûn olan Boynuinceli cemaatlerinin toplam nüfusu, mesela 1834'te 5242 erkek (kadınlarla beraber 10.484 kişi) idi. Bu nüfus miktarı Aksaray Kazası'nın neredeyse yarısına, Koçhisar Kazasının ise neredeyse beş katına karşılık gelmekteydi¹⁵⁸. Yine ifade edildiği üzere Boynuinceli Aşireti 18 farklı cemaatten oluşmaktaydı ve Aksaray-Koçhisar-Kırşehir-Nevşehir coğrafyasında ikamet etmekte olan konar-göçer menşeli en büyük cemaatti. Dolayısıyla nüfus açısından bakıldığında Boynuinceli Aşireti'ne mensup cemaatlerin *kaza* olarak teşkilatlandırılması isabetlidir. Arşiv belgelerinde ifade edildiği üzere Boynuinceli Aşireti *kazaya* veya *kaymakamlığa* dönüştürüldüğünde, Şerefli Aşireti de bir *müdürlük* teşkil edilerek Boynuinceli Kazası'na bağlanmıştı¹⁵⁹. Zira Tanzimat'ın ilanı akabinde aşiret veya cemaat ağalarından vb. kaynaklanan problemlerin yoğun şekilde devlet merkezine intikal etmesiyle, devlet adamları aşiretlerin veya cemaatlerin yeni bir şekle sokulması hususunu ciddi şekilde ele almışlardı. 1843 yılı sonlarından itibaren aşiret beyliği uygulamasının tamamen ortadan kaldırılması konusu Bâb-ı Âlî tarafından değerlendirilmiş, ancak bu radikal değişimin yeni problemlere yol açacağı düşünülerek, konunun aşiretlerin iskânı tamamlandıktan sonra yeniden gündeme alınması kararlaştırılmıştı. Bu sırada hükûmetin kararı *aşiret beyliği* uygulamasını kaldırarak yerine *müdürlük* kurumunun tesis edilmesi olmuştur¹⁶⁰. Şerefli Aşireti'nin bir müdürlük etrafında yeniden örgütlenmesinin bu gelişmenin akabinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır¹⁶¹.

¹⁵⁷ Ayrıca, aşiret ileri gelenlerinin katılımı ile bir "kaza meclisi" oluşturulmuştu. Kazaya kaymakam olarak İstanbullu Salih Ağa, müdür olarak (Pirizâde) Hacı Hüseyin Bey ve nâib olarak da Alaiyeli Mehmed Sadık Efendi atanmıştı, bkz. Saydam, "Tanzimat İlkelerinin Aşiretlere Uygulanmasına Bir Örnek: Boynuinceli Aşireti", s. 20-24.

¹⁵⁸ Bkz. Tablo I.

¹⁵⁹ BOA. A. MKT. UM, 70/61.

¹⁶⁰ Saydam, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiretlerin İskânına Dair Gözlemler", s. 223.

¹⁶¹ Bu yıllar, Anadolu genelinde mevcut aşiretlerin müdürlük veya muhtarlık adı altında teşkilatlandırılarak devlet sistemine adapte edildiği yıllardır. Teke Yöresi'ndeki yörüklerin değişen idarî konumları için bkz. Mehmet Ak, *Teke Yörükleri 1800-1900*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 90-97.

Tablo 2: Pirizâde Sülalesinin Nüfus Kütüğü (1834)¹⁶²

Hâne	İsim	Fizikî Özellikler	Diğer Özellikler	Yaş
1	Pirizâde Hacı Mehmed bin Bekir	Sarı kır sakallı	¹⁶³ Vrk.3	50
	Oğlu Hüseyin ¹⁶⁴	Az kara bıyıklı		25
	Diğer oğlu Bekir	Şâbb-ı emred		13
2	Pirizâde Abdülfettah ¹⁶⁵ bin Bekir	Kara sakallı		40
	Oğlu Süleyman			7
	Diğer oğlu Mehmed			3
4	Pirizâde Osman ¹⁶⁶ bin Abdurrahman			30
	Oğlu Hanefi			1
	Abdurrahman bin Eyyub			13
	Ahmed bin Hüseyin	Ter bıyıklı		19

Boynuinceli Aşireti kazaya dönüştürülürken, eskiden aşiretin en saygın kişisine karşılık gelen aşiret miri (mir-i aşiret) unvanına sahip Pirizâde sülalesi, Boynuinceli Kazası'nın müdürlüğünü yürütmeye başlamıştı. Bu bağlamda 1845'lere doğru kazanın müdürü Pirizâdelerden Osman Bey'dir¹⁶⁷. Ancak o, yaşanan bazı olumsuz durumlar neticesinde birkaç muhtarıyla birlikte, sorgulanmak üzere 1845'te vilayet merkezi Konya'ya sevk edilmişti. Bu esnada Mehmed Ağa adında biri de Boynuinceli Kazası'na kaymakam tayin edilerek, kaymakamlık merkezi olan Sarıkaraman'a varmıştı. Sarıkaraman'a varan kaymakam, Piroğlu Osman ve sair muhtarların Konya'ya celbinden de yararlanarak halktan kanuna aykırı, çeşitli adlar altında para toplamıştı. Bu paranın toplanmasına olan tepkiden dolayı olsa

¹⁶² BOA. NFS.d 3520.

¹⁶³ Aşiretle ilgili olan 1831'deki ilk nüfus sayımında "aşiret miri" olarak kayıtlıdır. Bkz. BOA. NFS.d 3518, vrk.2.

¹⁶⁴ Boynuinceli Kazası'nın ilk müdürüdür.

¹⁶⁵ Hacı Mehmed'in kardeşi olan Abdülfettah'ın, 1831'deki nüfus sayımında Yusuf (12) ve Süleyman (D.T: 11 Muharrem 1247: 22 Haziran 1831) adlarında iki çocuğu vardır.

¹⁶⁶ Kazanın Hüseyin'den sonraki müdürüdür.

¹⁶⁷ 1831'de ise kardeşi (abisi) olan 50 yaşındaki Hacı Mehmed, aşiretin miri idi. Aynı tarihte Osman 30 yaşında olduğuna göre (Bkz. BOA. NFS.d 3518, vrk.2), 1845'te 44 yaşında olmalıdır.

gerek, idareciler ile ahali arasında huzursuzluk yaşanmış olduğundan bazı öldürme olayları da vuku bulmuştu. Durum üzerine Kaymakam Mehmed Ağa ile kaza müdürü ve sair ileri gelenler sorgulanmak üzere Nevşehir'e celb edilmişlerdi¹⁶⁸. Zira Tanzimat ilkelerine göre kaza idarecileri, kendilerine tahsis edilen maaşa kanaat edip, halktan bir "habbe" almayacakları hususunda taahhütte bulunarak devlete senet vermişlerdi¹⁶⁹. Ancak kaza idaresi, görüldüğü üzere daha farklı bir mecrada ilerlemekte, buna istinaden de aşiret ahhalilerinin devlete olan şikâyetleri eksik olmamaktaydı.

Boynuinceli Kazası'nın kötü idare edilmesi durumu sadece yukarıdaki menfur durumlardan ibaret değildir. Kazanın ilk müdürü ve yine Pirizâdelerden olan Hacı Hüseyin Bey'in de halktan toplamış olduğu devletin vergilerini vb. zimmetine geçirmekten dolayı Varna'ya sürgün edilmesi emredilmiş, öncelikle sorgulanmak ve muhasebesi görülmek üzere aşiretin bazı muhtarlarıyla birlikte Konya'ya getirilmişti (1842). Hacı Hüseyin Bey¹⁷⁰ ve aşiret muhtarları yaklaşık 104.000 kuruşu (olmayan masraf harcaması olarak göstererek) zimmetlerine geçirmekle itham edilmekteydiler¹⁷¹. Hâl böyle iken bu ihmalden sorumlu olanların üzerine gidilmemiş, zimmete geçirilen para o şekilde araya kaynarak gitmiş, yetmiyormuş gibi ahalden 132.000 kuruş daha toplanmış, akabinde yukarıda bahsi geçen Osman Bey Boynuinceli Kazası'na müdür olarak atanmıştı. Hem Hüseyin Bey ve hem de Osman Bey, hangisi müdür olur ise olsun ahalden az veya çok gayri kanunî olarak akçe almakta¹⁷², yine kaza sandığında toplanan akçe de benzer şekilde buradan yasal olmayan yollarla müdürler olan Pirizadelere geçmekteydi. Kaza sandığında olması gereken akçenin nerede olduğu sorulduğunda ise *ahalide olduğu*

¹⁶⁸ BOA. A. MKT, 30/60-1.

¹⁶⁹ Saydam, "Tanzimat İlkelerinin Aşiretlere Uygulanmasına Bir Örnek: Boynuinceli Aşireti", s. 22.

¹⁷⁰ Hacı Hüseyin Bey, 1831'de Boynuinceli Aşireti Cemaatleri'nin aşiret miri olan Pirizâdelere'den Hacı Mehmed'in oğludur. O, 1834'te 25 yaşında olarak kayda girmiştir (BOA. NFS.d 3520, vrk.3). Bu durumda, 1845'te 35 yaşında olmalıdır.

¹⁷¹ Oysa 1842'den itibaren kaza kaymakamına, aşiret müdürüne ve diğer görevlilere yeterince tahsisat ayrılmıştı. Bkz. Saydam, "Tanzimat İlkelerinin Aşiretlere Uygulanmasına Bir Örnek: Boynuinceli Aşireti", s. 20-21.

¹⁷² Cemaat mensupları istenilen akçeyi vermemeleri durumunda zorla hapsedilerek yanlarındaki koyun ve keçi gibi hayvanları satılarak bu akçe tahsil edilmekteydi. Emre itaat etmeyenler sorgusuz sualsiz zincirlenmekte, üstelik de kendilerinden bir de zincir akçesi tahsil edilmekteydi. Boynuinceli cemaatlerinden Hacıahmedli Cemaati öteden beri Bereketli Madeni'nden (Çamardı İlçesi/Niğde) İzmit İskelesine kurşun nakletmekteydiler. Fakat cemaat ileri gelenleri hak sahiplerine bir kuruş ödeme yapmamaktaydı. Yetmiyormuş gibi ahalden her gün onar-on beşer kişi haksız yere zincire vurularak cezalandırılmaktaydı. Bkz. Saydam, "Tanzimat İlkelerinin Aşiretlere Uygulanmasına Bir Örnek: Boynuinceli Aşireti", s. 17.

cevabı verilerek, böylece ahali devlete borçlu gösterilmekteydi. Bu nedenle Pirizâde Osman, Konya Valisi Aşfer Paşa zamanında Konya'ya getirilerek hapsedilmişti. Ancak valinin görev yerinin değişerek Konya'dan ayrılması akabinde Müdür Pirizâde Osman Bey serbest bırakılmıştı. Devam eden süreçte Osman Bey ve onun adamları olan aşiret muhtarlarından geçmişe dönük olarak 45.000 kuruşluk iki adet borç senedi alınmış, adı geçen Mehmed Ağa da yine kazaya kaymakam olarak tayin edilmişti. Kaza müdürü Osman Bey ile muhtarlara esaslı (muhkem) şekilde ikazlarda bulunularak kazanın idaresinde dikkatli olmaları hususu ifade edilmişti. Bununla birlikte muhtarlardan Yeşiloğlu adındaki kimse ve ona bağlı hâneler, hisselerine isabet eden akçeyi (borcu) reddetmiş olduklarından (muhtemel aşiretin diğer ileri gelenleri) üzerine varıp muharebeye tutuşmuşlardı. Muharebe esnasında Yeşiloğlu'nun kardeşi, birkaç gün sonra da küçük çocuğu obasında telef edilmiş halde ölü bulunmuştu. Üstelik öldürülenlerin haklarını, Boynuinceli Kazası idarecilerinden arayan soran olmamış, anlaşılan bir bakıma olayın üzeri kapatılmıştı. Bunlar yetmemiş gibi Boynuinceli Kazası müdürü Osman Bey, *ahaliye 132.000 kuruş borcu olmadığı* hususunda ahalinin beyanını içeren (ahaliden) bir senet almıştı¹⁷³. Bu senedin baskı yoluyla; zor ile alınmış olduğu tahmin edilebilir. Devletin bürokratları tarafından kaleme alınan ve 20 Eylül 1845 tarihli olan bahsi geçen bu raporda yer alan olayların ne derecede doğru olduğu bilinmese de hiçbir şeyin olmadığını, Boynuinceli Kazası'nı idare edenlerin her şeyi yollu yolunca (kanunlar dairesinde) idare ettiklerini, adalet terazisinden ayrılmadıklarını iddia etmek de zordur. Anlaşıldığı kadarıyla Boynuinceli Kazası, *kaza* statüsünü elde etmiş olmakla birlikte, yönetsel anlamda kötü idare edilmekteydi. Hâlen idarede aşiret gelenekleri icra ediliyor olmalıydı ve bu durum, yani *kazanın bir aşiret gibi eski geleneklere göre idare edilmesi*, Boynuinceli Kazası'nın *kaza* olma statüsünün lağvedilmesi için önemli bir sebep teşkil edecekti¹⁷⁴.

Nitekim 1845 tarihli olan yukarıdaki belgede yer alan diğer kayıtlara göre Seyyid Yahya Tefvik, Süleyman Nazım ve Mehmed Selim adındaki (üst düzey devlet memuru oldukları tahmin edilen) kimselerin hazırladığı bir raporda, Boynuinceli Aşireti'nin bir müdür ve muhtarlar ile idare edilmesine devam edilmesi, ancak *kaza* statüsünün, yani *kaymakamlık* uygulamasının lağvedilmesinin yanı sıra Boynuinceli Aşireti ahalisinin meskûn olduğu köyler kendilerine ait olmayıp,

¹⁷³ BOA. A. MKT, 30/60-1.

¹⁷⁴ Bu duruma, yani kaza idaresinde uygunsuz bazı olayların yaşanmasına, başka bir arşiv belgesinde temas edilmiştir. Bkz. BOA. A. MKT. UM, 70/61.

oturdukları veya ziraat ettikleri toprakların başka başka kazalarda yer almasından dolayı¹⁷⁵ anlaşmazlıklar devam edeceğinden, “*hâne ve mer’a ve mezra’aları ahar kazalarda olmak ve kendüleri Nevşehir’e merbut bulunmak mülabesesiyle oldukları mahall ahalisi ve müdürleriyle beyinlerinde sözleri ve münaza’a eksik olmayacağına binaen*”, aşiretin kaza olma durumunun kaldırılarak, çevredeki kazalara bağlanması gerektiği devlete tavsiye edilmekteydi. Bu tavsiyeler yapılırken en büyük memurundan (kaymakam, müdür vb.) ağa ve beylerine varıncaya değin Boynuinceli’ye tâbi cemaat ahaliilerinin haksız vergi talepleriyle sömürülmekte olduğu, Boynuinceli’nin kaza statüsünden çıkarılıp Aksaray ve Kırşehir gibi kazalara bağlanması durumunda ahalinin bu sömürüsünün de ortadan kalkacağı iddia edilmekteydi. Yine bu teklife göre, aşiret içerisinde etkinlikleri bulunan Boynuinceli Aşireti Müdürü Pirizâde Osman Bey, Sandıklı Hacı Osman, Karacakürd Sipahioğlu Hacı Mahmud ve Hereklili Mükremin’in-ki bu kimseler üyesi oldukları cemaatlerin kethüdaları görevindedirler-sürgüne tâbi tutulmaları¹⁷⁶ veya aileleriyle aşiret içinden çıkarılıp münasip bir mahalle yerleştirilmeleri durumunda geriye kalan; başsız kalan ahalinin rahatça Nevşehir’e bağlanabileceği belirtilmekteydi¹⁷⁷:

“Diğer ma’ruzat-ı acizanemizde keyfiyetleri tafsil ü beyan kılınan Boynuinceli ve Şerefli aşiretleri eğer ki lafzara aşair-i saire ile müşterek iseler de zıkr olunan Boynuinceli min-haysi’l-mecmu’ üçbin dörtyüz seksenbir (3481) ve Şerefli üçyüz (300) kadar hânedan ibaret olarak mezkûr Boynuincelinün ikiyüzelliüç hânesi nefsi Nevşehir ve otuzbir hânesi Kırşehir ve ondokuz hânesi Aksaray kasabaları derunlarında mine’l-kadim meskûn ve nüfusları ceridelerinde mukayyed olub ahali-i saire ile beraber memleketçe müretteb olan virgülerini virmede ve diğer üçbin yüzyetmişsekiz (3178) hânesi Nevşehir ve Kırşehir ve Aksaray ve Arabsun kazaları ve Şerefli dahi Aksaray’a tâbi Koçhisar Kazası toprağında mesken edüb bunlar bi’l-cümle hâne ve tarla ashabından olarak emri ziraat ve harasetle iştilal etmekte

¹⁷⁵ Boynuinceli Aşireti cemaatlerinin kaza merkezi Sarıkaraman Köyü’nde, yaylak ve kışlak sahaları ise Aksaray, Kırşehir ve Nevşehir kazalarında bulunmaktaydı. Bu dağınıklık ister istemez aşiret ile bu kaza idarecilerinin veya ahaliilerinin çeşitli sebeplerle karşı karşıya gelmelerine yol açabiliyordu.

¹⁷⁶ Bu ve benzeri raporlarda belirtilen telkinler Payitaht’ta dikkate alınmıştır. Buna göre 1845’te Boynuinceli Aşireti’nden sürülenler ve sürgün mahalleri şu şekildeydi: Müdür Osman Bey Alaiye’ye, Osman Beyin Yeğeni Yusuf Bey Antalya’ya, Hüseyin oğlu Hüseyin Bey Antalya’ya, Hacı Osman Kethüda Isparta’ya, Süleyman Kethüda İçel-Ermenek’e, Hacı Mahmud Kethüda İçel-Ermenek’e Köroğlu İbrahim Kethüda Burdur’a, İbiş Kethüda Alaiye-İbradi’ye, Mükremin Kethüda Teke-Elmalu’ya, Mehmed Kethüda Alaiye-Manavgat’a ve Hüseyin Kethüda Alaiye’ye. Bkz. BOA. BEO, Sadaret Evrakı Mektubî Mühimme Kalemi, I-A/94-I’den naklen Saydam, “Tanzimat İlkelerinin Aşiretlere Uygulanmasına Bir Örnek: Boynuinceli Aşireti”, s. 26.

¹⁷⁷ Bkz. BOA. A. MKT, 30/60-3.

ve içlerinde deve ve ağnam sahibi olanlar yine hânelerinde şenlik kalmak üzere familyalarından bazılarıyla yedlerinde bulunan hayvanları fakad eyyam-ı sayfda (yazın) bir iki mah müddet yaylaka gönderüb getürmekde ve bunlar başkaca kaimmakam ile idare olunmakda olarak ancak müstakıl toprakları olmayub sâkin oldukları ve ziraat eyledikleri mahall ve arazi salifu'z-zikr kazaların olmak¹⁷⁸ ve üzerlerinde bulunan iştirak lafz-ı beliiyesinden dolayı en büyük memurlarından muhtarlarına varıncaya kadar me'kel (geçim yeri-yemek) itihaz olunub mürettebat-ı miriyelerinden ma'ada şimdiye değin kendülerinden daha nice akçeler alınmakda ve sâkin oldukları kazalarda ra'y-i hayvanatdan (hayvan gütmekten) dolayı rencide olunmakda bulunmak mülabesesiyle (münasebetiyle) çekdikleri sefalet ve mazarrat canlarına binerek müdir ve muhtarlarının ibka ve kaimakamlıklarının lağvıyla fi'l-asl Nevşehir'e olan merbutiyetlerinin te'kid ve icrası sureti istid'a olunmuş ve eğer ki keyfiyet-i istid'aları başkaca mazbata-i resmiye ile ifade vü beyan kılınmış ise de aşiret-i merkumeden sekiz mahalle olarak her birinin müstakıl muhtarı ve cümlesinin bir müdiri olub ahalisinden dahi kimi el-hâle hazilhi müdirleri bulunan Osman Bey ve kimisi müdir-i sabık Hacı Hüseyin Beyin tarafdarı olmaktan naşı kankısı müdir bulunur ise diğeri aleyhinde olarak vuku'u beyan olunan fesad ânın azli ve kendüsünün nasbı garazından neşet eylediği vâreste kayd-ı irad olunduğuna ve salifu'z-zikr istid'alarına müsa'ade-i aliyye şayan buyurulduğu takdirde dahi fesad-ı mezkûr mündef' olmamış olacağından başka hâne ve mer'a ve mezra'aları ahar kazalarda olmak ve kendüleri Nevşehir'e merbut bulunmak mülabesesiyle oldukları mahall ahali ve müdirleriyle beyinlerinde sözleri ve münaza'a eksik olmayacağına binaen bu babda mülahaza olunan hüsn-i suret kaimmakamlık ve müdirlik ve muhtarlıkların lağvı ve Bereketlü Maden-i Hümayunundan me'mur oldukları kurşunu ke'l-evvel nakl etmek şartıyla mal-i mirî ve muhassat-ı mu'ayyenelerinin virgü tahsisiyle umur-ı şer'iyeye ve hususat-ı vakı'aları bulundukları mahaller nüvvab (naibler) ve müdirleri taraflarından ru'yet olunmak ve haklarında bir güne cevru ta'addi vuku'a gelmemesine Nevşehir kaimmakamı bulunanlar canibinden daima dikkat kılınmak üzere zikr olunan hânelerin bi't-tefrik (aynı olarak, alınarak) buldukları kazalara suret-i irtibatları icra ve hisselerine isabet edecek virgülerinin mezkûr kazalar tob virgülerine zamm ve ilave ile sal be-sal istifa olunması hem ahali-i aşiretin mübtela oldukları ta'addiyatdan korunulmasını ve hem saye-i ma'delet-vaye-i hazret-i mülukânede istihsal-i esbâb-ı kat'-ı varidatı demek

¹⁷⁸ Daha başka bir arşiv belgesinde de ifade edildiği gibi, aşiret ahalesinin tasarruf ettikleri araziler ile normal ahalinin arazileri birçok köyde karışık halde, yan yana, iç içe idi. Bkz. BOA. *Cevdet-Dahiliye*, 7620'den naklen Saydam, "Tanzimat İlkelerinin Aşiretlere Uygulanmasına Bir Örnek: Boynucelü Aşireti", s. 15.

binâberin (bundan dolayı) icrasında müşkilât gösterileceği bi-şekk (şüphesiz) olduğundan evvel-emirde müdir-i merkum Osman Beyin ve aşiretçe nüfuzu bulunan Sandıklı Hacı Osman ve Karacakürd Sipahioğlu Hacı Mahmud ve Herekli(li) Mükremin kethüdaların şimdilik birer mahalle nefyi ve def'i veyahut familyalarıyla aşiret-i merkume içinden çıkarılıb diğer münasib yerlere iskân etdirilmesi ve merkum Hacı Hüseyin Beyin dahi şu irtibat maddesi yoluna girince ve ahali-yi aşiret bu usule alışub evvelki idarelerinin îâdesinden ümidleri kesilinceye kadar müngasında tevkifi (alıkonulması-tutuklu tutulması) lazım geleceği muhat-ı ilm-i sami-i daveraneleri buyuruldukda ol-babda emr u ferman hazret-i veliyü'l-emrindir fi 18 Ramazan 1261" (20 Eylül 1845)¹⁷⁹.

Bu tarz telkinler veya etkenler neticesinde, 1845 yılının sonlarına doğru Boynuinceli Aşireti'nin *kaza* statüsü; yani kaymakamlık olma durumu ile kadı veya nâib bulundurma (niyabet) hakkı kaldırılmış, aşirete bağlı köyler de Aksaray, Nevşehir ve Kırşehir'e bağlanmaya başlanmıştı: "...işbu Boynuincelü ve Şereflü aşireti mukaddema (1841) kaimmakamlık vehile müstakillen idare olunmakda olduğu hâlde suret-i idarelerinde malum olan bazı uygunsuz hallerden dolayı 61 (hicrî 1261/miladî 1845) tarihinde kaimmakamlık ve niyabeti lağv olunarak zikr olunan kazalara ilhak olunmasına..."¹⁸⁰. Boynuinceli Aşireti'nin kaza olma durumunun kaldırılmasının aşiretten tahsil edilecek olan vergilerin tahsilinde soruna yol açmayacağı, aşiretin bağlanacağı kazalardaki müdürlerin vergi toplama meselesinin layıkıyla üstesinden gelebilecekleri, yine aşiretin üzerinde olan kurşun ve güherçile taşıma işini de Ankara Eyaleti'nde meskûn olan daha başka aşiretlerin rahatça yerine getirebileceği ileri sürülmekte ve böylece Boynuinceli Aşireti'nin kaza statüsünün kaldırılmasından endişe edilmemesi gerektiği, devlete telkin edilmekteydi:

"...eğer bakayalarının terakümü ve memur oldukları kurşun ve güherçilenin nakline adem-i iktidarları beyan olunmuş ise de saye-i şevket-vaye-i hazret-i şahanede bunların mülhak oldukları kazaların ekserisinde muvazaf müdirler olarak bakayalarının anlar marifetiyle hüsn-i istihsali mümkün olduğu misillü kurşun ve güherçilenin dahi yalnız gayret-i ma'lumeye mahsus olmayub Ankara Eyaleti dâhilinde iskân olunan aşair-i ma'lumenin dahi bu misillü hidmet-i mahsusaları olmasıyla anlar nakli tesviye olmakda ise bunun dahi ol-vechile yapılması lazım geleceğinden el-hâsil iskân-ı aşâir

¹⁷⁹ Zira aşiretler üzerinde bu şekilde idarî kararlar alınırken veya aşiretler iskâna tâbi tutulurken, aşiret beylerinin olumsuz davranışlarına engel olabilmek için ikna metodunun yanında bir müddet gözaltına alınmalarına veya sürgün yoluyla başka bir mahalle yerleştirilmelerine sıklıkla başvurulmuştur.

¹⁸⁰ BOA. A. MKT. UM, 70/61.

(aşiretlerin iskânı) maddesi bir taraftan bi'l-iltizam icra olunub durur iken emr-i iskânı takdir etmiş böyle bir aşiretin yine hey'et-i sabıkalarına irca' olunması (yani aşiretlerin iskân olunarak yerleşik düzene geçmeleri teşvik ediliyorken, diğer taraftan bu müdürlüğün yeniden tesisinin eskiye dönüş olacağı) tecviz olunmayub (caiz görülmeyip-uygun görülmeyip) mamafih bu def'a ber-minval-i muharrer inha vuku'balsa...¹⁸¹.

İlgili arşiv belgesinde ileri sürülen yaklaşımın, Meclis-i Vâlâ'da alınan Kırşehir, Hacı Bektaş, Aksaray, Nevşehir ve Arapsun kazalarındaki aşiretlerin normal idarî organlarca yönetilip denetlenmesi kararının¹⁸² çıkmasına öncülük ettiği söylenebilir. Boynuinceli Kazası'nın *kaymakamlık* olma durumu lağvedilince, kaza ileri gelenleri ile Şereflî Aşireti ileri gelenlerinin iki adet mahzar ile devlete başvurdukları görülmektedir. Başvuruda, Boynuinceli ve Şereflî aşiretlerinin idareleri ve vergilerinin layığıyla toplanabilmesi için bir *müdürlük* etrafında birleştirilmeleri; müdürlüğün başına da Aksaray Kazası Müdürü Kapıcıbaşı Tosun Ağa'nın tayin edilmesini talep etmişlerdi. Durum üzerine Anadolu Teftiş Memuru olan bir kimenin konu ile ilgili devlete sunmuş olduğu rapor Konya valisine iletilmiş, "aşiretlerden gelen müdürlük talebinin eski durumlarına (kaza durumuna) dönmek demek olacağından, bu talebin kabul edilmemesi" hususunda uyarılarda bulunulmuştu¹⁸³.

Devlet (devleti temsil eden Konya Eyaleti veya Niğde Sancağı idarecileri), kaza olma durumuna son verdiği aşiretin Aksaray'a bağlı sıradan köylerden veya köylülerden bir farkı kalmaması için aşiretin elindeki yarı özerklik taşıyan diğer yetkileri sonlandırmakta kararlıydı. 1845'te, idarî anlamda kaza olma durumu ortadan kaldırılan Boynuinceli Aşireti cemaatlerinin, 1845-1860 yılları aralığında zabt u rabt altına alınması için üzerine gidilmeye devam edildiği bir dönemdir. Arşiv belgelerinden takip edilebildiği kadarıyla 1845'te *kaza/kaymakamlık* olma konumu kaldırılan Boynuinceli cemaatleri ilkin aşiret/cemaat mensubu olan *kethüda* ve *kâhyalar*, daha sonra da yine aşiret/cemaat mensubu olan muhtarlar tarafından ser-muhtarlık adı verilen bir idare altında yönetilmeye başlanmışlardı.

Ancak bahsi geçen kethüda veya kâhyaların idarelerinden sorumlu oldukları aşiret/cemaat ahali ile olan ilişkileri bilhassa vergi ve benzeri meseleler yü-

¹⁸¹ BOA. A. MKT. UM, 70/61.

¹⁸² BOA. İrade, Meclis-i Vâlâ, 1268 (Arz tezkeresi)'nden naklen Saydam, "Tanzimat İlkelerinin Aşiretlere Uygulanmasına Bir Örnek: Boynuincelü Aşireti", s. 26.

¹⁸³ Bkz. BOA. A. MKT. UM, 70/61.

zünden hiç bitmemekte, ahalinin devlete olan şikâyetleri devam etmekteydi¹⁸⁴. Bu bağlamda Aksaray Kazası'nda meskûn Boynuinceli Aşireti cemaatlerine mensup ahali 1846'dan 1850'ye kadar geçen dört yıllık süreçte her yıl vergilerini toplayarak aşiretin ser-muhtar görevinde bulunan Halil Kethüda'ya teslim etmiş ve yıllık vergilerini teslim ettiklerine dair Halil Kethüda'nın mührü ile mühürlü makbuzlarını ellerine almış olmalarına, her bir mahalle muhtarında vergilerin ödendiğini gösteren ilmühaber kâğıtları bulunmasına rağmen, Ser-muhtar Halil'in toplanan vergileri *mal sandığına* teslim etmemesinden midir veya ahalden biraz daha akçe almak düşüncesinden midir, *efkâr-ı fasidesinden midir* her nasıl ise Kethüda Halil, yaklaşık yedi yük (700.000 kuruş) daha üzerlerinde vergi borcu olduğunu iddia ederek ahalden yılda iki kez olacak şekilde vergi toplamaya teşebbüs etmişti. Durum üzerine Boynuinceli Aşireti ahalipleri devlete başvurarak, bu şekilde yılda iki kez vergi ödemeye takatlerinin olmadığını, dolayısıyla kethüda Halil'in bu türde bir salahiyetinin olup olmadığını tetkiki ve muhasebesinin görülmesi için vilayet merkezi olan Konya'ya celb edilmesi hususunda Konya valisine hitaben bir emir yazılmasını/çıkarılmasını talep etmişlerdi¹⁸⁵. Ahalinin devlet merkezinden olan bu talebi karşılık bulmuş, İstanbul'dan Konya valiliğine ilgili konuda yazı yazılmış ve Konya valisi de gerekli olan incelemeleri yaptıktan sonra neticesini İstanbul'a; devlet merkezine bildirmişti.

Konya valisinin 4 Ocak 1850 tarihli bu yazısına göre, Boynuinceli Aşireti adını vergileri Halil, İbiş ve Veli adlarında üç kâhyanın toplamış olduğu, mal sandığında olması gereken vergilerden Halil Kâhya'nın zimmetinde 64.628 kuruş, İbiş Kâhya'nın zimmetinde 40.640 kuruş ve Veli Kâhya'nın zimmetinde de 7491,5 kuruş kaldığı tespit edilmişti. Ancak adı geçen kâhyalar *bu paraları Niğde ve Aksa-*

¹⁸⁴ Ahali ile cemaat/aşiret kethüdaları arasındaki problemler, uzun on yılların meselesidir. Nitekim 15-25 Şubat 1743 tarihli bir arşiv kaydı bu durumu ortaya koymaktadır. Buna göre Boynuinceli Mukataası'na bağlı Karacakürd ahali, kethüdaları olan Süleyman'dan kaynaklanan sıkıntılar nedeniyle derterine çare bulmak için soluğu devlet merkezine; payitahta gitmekte bulmuşlardı. Karacakürd ahalisinin ifadelerine göre, kethüdaları Süleyman daha önceleri kendilerine rencide edici hareketlerde, baskılarda bulunduğundan, bir daha bu şekilde davranmayacağı hususunda taahhütte bulunmuş, eskisi gibi zorbalığa teşebbüs ederse (devlete) 5000 kuruş vereceğini (nezre bağlanacağını) kadı ve ahali huzurunda belirtmiş ve bu durum mahkemede kayıt altına alınarak taraflara hüccet verilmişti. Bu hüccetin bir nüshası da Defterhâne'de Başmuhasebe Defterleri'ne gönderilerek kaydedilmişti. Ancak Kethüda Süleyman, "huyulu huyundan vazgeçmez misali" ahaliye (çeşitli sebepler ile) yeniden zulmetmeye başlayınca Karacakürd ahali, yukarıda belirtildiği gibi İstanbul'a giderek kethüdayı şikâyet etmek zorunda kalmıştı. Ahali, Kethüda Süleyman'dan söz verdiği 5000 kuruşun tahsil edilmesi ve kethüdanın bir daha işlerine karışmaması için mahallinde mahkeme görülmesi amacıyla bir emr-i şerif rica etmişler, nihayetinde emr-i şerif çıkartmayı da başarabilmişlerdi. Bkz. BOA. *Karaman Ahkâm Defterleri, Defter N: 1, s. 82/5.*

¹⁸⁵ BOA. MVL 177/7.

ray mal sandıklarına teslim ettikleri, ellerinde teslimi hâvî senetleri olduğu yönünde iddiada bulunmaya devam etmişlerdir. Olayın hakkı hakikati daha ayrıntılı tetkik edildiğinde Halil, İbiş ve Veli adındaki kâhyaların arkasında muînleri (yardımcıları) olan kimselerin olduğu anlaşılmıştır. Bunlar Kaderoğlu İbrahim, Ateşinoğlu Osman, Şabanlı Salih, Koca'nın oğlu Süleyman, Bekir'in Yakub ve Kurtlu Hasan adındaki kâhyalar idi. Bu kâhyaların sorgulanmak üzere Konya'ya çağrılması hususunda Konya'dan özel bir memur görevlendirilmiş olmasına rağmen, kâhyalar emre itaat etmemiş, Konya'ya; Konya Eyalet Meclisi'ne ifade vermeye/sorgulanmaya gitmemişlerdi. Bununla birlikte, adı geçen kâhyalar bahsi geçen paranın Halil, İbiş ve Veli üzerinde olduğunu; geri kalanının da kendileri üzerinde olduğunu ilgili memura şifahen ifade etmişlerdi¹⁸⁶. Görüldüğü gibi Boynuinceli Aşireti idarecileri konumunda olan kâhyalar ahaliden toplamış oldukları vergileri devlete teslim etmemişler, muhasebelerinin görülmesi için davete rağmen, Konya'ya gitmeme cesaretini dahi göstermişlerdir. Yine aynı belgede Konya valisi, (Aksaray Meclisi'nden temin edilen mazbataya; yazıya göre) *Boynuinceli ahalisinin Aksaray Kazası'na bağlı kalmaktan hoşnud olduklarını*, adı geçen kâhyaların idare ettikleri ahaliyi me'kel (yemek, yiyecek; geçim yeri yani sömürülecek bir kaynak) olarak kabul ettiklerinden normal bir ahali gibi meskûn olmalarına rıza göstermediklerini, aşiret olarak idare etmeye niyetli olduklarını belirterek¹⁸⁷ zimmetlerindeki paraların tahsil edilmesinden sonra aşiret kâhyalarının münasip birer mahalle sürgün edilmeleri durumunda asayişin sağlanmış olacağını ifade etmekte ve bu konuda padişahın/devletin iznini talep etmekteydi¹⁸⁸.

¹⁸⁶ BOA. MVL, 83/22.

¹⁸⁷ "...ahali-yi fukaranın kaza-i mezbure merbutiyetlerinden ve ahali-yi meskune hâkiminde bulunmalarından bi'l-vücûh hoşnud ve müteşekkir oldukları aşikâr ise de zikr olunan kâhyalar aşiret-i merkume ahalisini me'kel (yiyecek, geçinecek-sömürülecek kaynak) itihaz etmiş olduklarından ahali-yi saire misillü meskûn olmalarına ru'-yî rıza göstermeyerek aşâir hükmünde kullanırız efkâr-ı fasideleriyle aşiret-i merkume derununa ilga-yî fitne ve fesad ictisar etmekte oldukları melfuf Aksaray Meclisi mazbatasından dahi malum-ı ilm-i rahimaneleri olacağı bedihi ve bunların bu suretle adem-i itaat ve su'î hareketleri ileride aşiret-i merkume derununda ziyadece bir uygunsuzluğun vuku'u mülahazadan gayr-ı ba'id idüğü...". Bkz. BOA. MVL, 83/22.

¹⁸⁸ BOA. MVL, 83/22.

Tablo 3: Boynuinceli ve Şereflî Aşiretlerinin Yıllık Gelir-Giderleri (1845)

Boynuinceli	Şereflî
Mal-i mirî: 150.000	Mal-i mirî: 12.750
Masarf-ı kırtasiyye: 25.000	Masarf-ı kırtasiyye: 3450
Güherçile nakliyyesi bedeli: 10.000	Maaş-ı müdir: 4800
Maaş-ı kaimmakam: 30.000	Maaş-ı neferat-ı zabtiyye: 3600
Maaş-ı müdir: 30.000	Maaş-ı muhtaran: 800
Maaş-ı kâtib: 6000	-
Maaş-ı neferat-ı zabtiyye: 36.000	-
Maaş-ı emin-i sandık: 3000	-
(Toplam): 290.000 (kuruş)	(Toplam): 25.400 (kuruş)

İlerleyen yıllarda Boynuinceli Aşireti'nin Aksaray Kazası'na olan bağlılığının sağlanması ve asayişin temini ile ahalisinin rahata ermesi için Aksaray ve Niğde idarecilerinin gayretleri devam etmiştir. Ancak 1863 tarihli bir arşiv belgesinden¹⁸⁹ anlaşıldığı kadarıyla, 1850-60 yılları arasındaki 10 yılda Boynuinceli Aşireti'nin Kızılırmak'ın kuzey veya kuzeydoğusunda yer alan cemaatlerinin Kırşehir'e, diğer bir kısmının da Nevşehir'e bağlanarak iyice küçültüldüğü söylenebilir. Anlaşıldığı kadarıyla bu süreçte Şereflî Aşireti köyleri ile Kurutlu Cemaati köylerinin Aksaray Kazası'na¹⁹⁰; Herikli ve Dumanlı cemaatlerine mensup köylerin Arabsun ve Nevşehir'e; Savcı, Sıdıkl, Boynuinceli ve Karacakürd cemaatlerinin Kırşehir'e; Harbendeli, Kütüklü, Danişmendli, Camili ve Bekdik gibi cemaatlere mensup köylerin Hacıahmedli Cemaati ile birlikte *Hacıahmedli* adı altında Aksaray Kazası'na; Büyüksaları, Küçüksaları ve Kürdmahmadlı cemaatlerinin de *Salan* üst çatısı altında¹⁹¹ yine Aksaray Kazası'na bağlanarak Aksaray-Kırşehir-Nevşehir sahasındaki konar-göçer menşeli teşekküllerin müstakil olma durumları ortadan kaldırılıp günümüzdeki idarî yapılanmanın alt yapısı neredeyse oluşturulmuştur. Bu süreçte, Aksaray sahasında meskûn olan ancak Boynuinceli Aşireti cemaatlerinden olmayan Çemeli Aşireti köyleri ile Harbendeli Cemaati köylerinin de Aksaray'a bağlandığı tahmin edilmektedir.

¹⁸⁹ BOA. MVL, 409/34.

¹⁹⁰ Zira 1888'de Şereflî ve Kurutlu birer "nahiye" olarak Aksaray Kazası'na bağlıdır. Bkz. Mustafa Bay, *Salnamelerde Aksaray*, Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Aksaray 2013, s. 47.

¹⁹¹ Nitekim 1882 ve 1896'da Salan "nahiye" olarak Aksaray Kazası'na bağlıdır. Bkz. Bay, *Salnamelerde Aksaray*, s. 47.

1871 Vilayet Nizamnamesi ile birlikte nahiye idarî birimi XIX. yüzyılda ilk kez resmî bir hüviyet kazandığından¹⁹² yukarıdaki bahsi geçen oluşumların bu tarihten sonra nahiye adı altında Aksaray Kazası'na bağlanmaları söz konusudur¹⁹³. Bu süreçte Aksaray Kazası'na, Kızılırmak'ın güney veya güneybatısından başlayan ve günümüzdeki Yeşilova'ya kadar uzanan, geçmişten beri Aksaray sahasında en büyük nüfusu ve en çok köyü kapsayan Hacıahmedli Aşireti (Cemaati) ile Saları ve Kurutlu cemaatlerinin kaldığı anlaşılmaktadır. Bunlar içerisinde Hacıahmedli Aşireti'nin çok sayıda köy ile önemli bir nüfus yekûnuna sahip olması, bu sefer dikkatlerin bu aşiret üzerine toplanmasına yol açmıştır. Nitekim Hacıahmedli Aşireti adı, 1863 yılına ait bir belgede ilk kez Boynuinceli Aşireti'nden bağımsız olarak kayda girmiştir; *"Aksaray Kazası toprağında meskûn ve mutavattın bulunan Boynuinceli Aşireti kaza-i mezburâ rabt ve ilhak buyurulduğu o anda Hacıahmedlü Aşiretinin hey'et-i sabıkası (eski yapısı) tagyir olunduğundan..."*. Devlet anlaşılan Hacıahmedli Aşireti üzerinden Aksaray'daki konar-göçer menşeli yapıları sona erdirmeyi ve böylelikle onları devlet sistemine eklemeyi kat'i surette kararlaştırmıştır. Bu münasebetle, Niğde Kaymakamı Galip Abdülhalim'in 1863'te İstanbul'a; devlet merkezine sunduğu yazı önemlidir. Bu yazıya göre, Hacıahmedli Aşireti 54 köyden¹⁹⁴ ve bu köylerde meskûn 969 hânedan oluşmaktaydı. Yine Niğde kaymakamına göre, Boynuinceli Aşireti Aksaray Kazası'na bağlandığında, Hacıahmedli Aşireti'nin de aşiret veya cemaat olma durumu (yapısı) değişime uğramış; bozulmuştu. Yani artık Hacıahmedli Aşireti'nin aşiret olma ayrıcalığı sona ermiş bulunmaktaydı. Buna rağmen, ser-muhtarlık uygulaması devam etmekte; ser-muhtarlık adı altında görev yapan (veya daha önce görev yapmış) kimseler ki, bunlar Çakır Ağa, Mamaloğlu Mehmed Kâhya, Hacı Yusuf ve Kıl Hüseyin olup, ahaliye çeşitli nedenlerle zulmetmeye devam etmekteydiler. Bu nedenle ser-muhtarlığın kaldırılarak, bundan böyle ser-muhtar nasb ve tayin olunmaması, her bir köyün kendi muhtarını seçerek bu kimselerin muhtar olarak tayin edilmesi; aşirete ait vergilerin eskiden olduğu gibi

¹⁹² "1871 Nizâmname'si ile kaza ile köy arasında bir idarî birim olarak ilk kez nahiye oluşturulmuştu. Beş yüz kişiden fazla nüfuslu köy ve çiftlikler bir nahiye olarak düzenlenmiş bulunuyordu. Nahiyeler ayrıca, bir kaza içerisindeki köy ve çiftliklerin yakınlıkları ve ilişkileri göz önünde bulundurularak belirlenecekti. Nahiye müdürü kendisine bağlı köylerin ihtiyar meclislerinden seçilen dörder üyenin katılımıyla oluşan nahiye meclisi ile birlikte karar alarak yönetimi yürütecekti". Bkz. Mehmet Seyitdanhoğlu, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~mehmets/yerelyonetimmetinleri6.pdf>.

¹⁹³ 1882-1888 yılları arasında Aksaray Kazası'na bağlı nahiyeler: Dağüstü, Suüstü, Ekecik, Hacıahmedli, Şerefli, Kurutlu, Saları. Bkz. Bay, *Salnamelerde Aksaray*, s. 47.

¹⁹⁴ Aradan geçen yaklaşık on yılda Hacıahmedli Cemaati ile komşu diğer cemaatlerin (bir köy ile Harbendeli, bir köy ile Kütüklü, iki köy ile Danişmendli, bir köy ile Camili ve bir köy ile Bekdik) Hacıahmedli Cemaati'ne katılmış olmaları mümkündür.

toplucu değil de köy be-köy hisselerine göre ayrılarak tahsil edilmesi gerektiği tavsiye edilmekteydi¹⁹⁵. Mahallindeki bürokratların devlet merkezine yapmış oldukları yukarıdaki idarî değişiklikleri içeren tavsiyelerin yerine getirilmiş olduğu açıktır. Çünkü 1860'lardan sonra bahsi geçen Boynuinceli ve Şerefli aşiretlerine mensup cemaatlerin meskûn oldukları sahada artık birer *nahiye* olan ve Aksaray Kazası'na bağlı olan Hacıahmedli, Saları, Kurutlu, Şerefli ve Ekecik adları mevcuttur. Böylelikle *Boynuinceli* adı ile birlikte eskiden her biri *cemaat* veya *aşiret* adı taşıyan bahsi geçen tarihî topluluk adları da tarihe karışmıştır.

Sonuç

1841'de kaza statüsü elde ederek Aksaray, Koçhisar, Nevşehir ve Arapsun gibi önemli bir yapıya erişip Niğde Sancağı'na bağlanan Boynuinceli Aşireti, aşiret

¹⁹⁵ “Pişgâh-ı merahim-destgâh-ı hazret-i vekâletpenahiye:

Maruz-ı çaker-i kemineleridir ki, Hak-i pay-ı rahima-yı cenab-ı vekâletpenahilerine müstefi arz ve beyan olduğu vechile Aksaray Kazası toprağında meskûn ve mutavattın bulunan Boynuinceli Aşireti kaza-i mezbura rabt ve ilhak buyurulduğu o anda Hacıahmedlü Aşiretinin hey'et-i sabıkası tağyir olunduğundan ser-muhtarlık tarafından ahali-yi fukara gûna-gûn zülm ü taaddi görmüş ve iki de bir de bunların azl ve nasblarını müdiran-ı kaza me'kel ittihaz eylemiş olduklarından ser-muhtarlığın külliye lağvıyla karye be-karye muhtar nasb ve tayin olunması iktiza-yı irade-i aliyeden bulunmuş ise de şimdiye değin bunun icrasına her ne-vechile ise ma-selefde güzeran eden kaimmakamlık taraflarından muvafik olunamamış ve bu def'a vali-yi vâlâ-şân-ı eyalet-i canib-i âlisinden vuku'bulan irade ve iş'ar üzerine icra-yı salahat ve te'minat zımında mezkûr Hacıahmedlü Aşiretine muvasalat-ı çakeranem vuku'bularak saye-i asayiş-vaye-i hazret-i şahanede yaveri-yi nev-çıhan-ı ehass-âyât-ı cenab-ı fahamet-penahilerine aşiret-i merkume derununda ceireyan eden uygunsuzluk ve rabatsızlığın külliye def' ve izalesiyle huzur ve istirahat-ı daime-i sekenenin istihsalı hakkında olunan tedabir ve teşebbüsât sırasında ser-muhtarlık hizmetinde kullanılmakta olan Çakır Ağa ve Mamaloğlu Mehmed Kâhya ve Hacı Yusuf ve Kıl Hüseyin nam kimesnelerin yüzünden aşiret-i merkume ahâlisinin bu vechile zulm ü taaddi gördüğü ve hatta buraca mertebe-i sübut ve tevatürde bulunduğu vechile bundan evvelce merhum Mamaluoğlundan 2500 guruş alınarak ser-muhtar nasb ve tayin olunub on iki günden sonra azl edilerek yerine merhum Hacı Yusuf'un tayin olduğu misillü bunlar öteden berü Aksaray Kazasının müdir ve hey'et-i meclisini bir-takrib ile itham ederek birisi azl olundukda derhal diğeri tevarüs suretiyle ser-muhtarlığı yakalayub ifade-i hâl için karyesinden ve belki hânesinden dışarıya çıkamayacak bunca aceze-i fukara hakkında mütecasir oldukları enva'i zulm ü taaddilerinin önu kesdirilmesi hey'et-i sabıkalarının tağyiriyle ser-muhtarlık nâmının ortadan kaldırılmasına mütevakıf bulunmuş ve ol-vechile ahali-yi kaza tarafından mahzar-ı umumî takdimiyle ba-söz-güdâz istid'a ve niyaz dahi vuku'bulmuş ve mezkûr Hacıahmedlü Aşireti 969 hânedan ve 54 pare karyeden ibaret bulunmuş olduklarından fi'ma-ba'de ser-muhtar nasb ve tayin olunmamak üzere bir karyeye ahali-yi kadime-i meskûne misillü intihab-ı ahali ile (ahâlinin seçmesiyle) birer muhtar nasb ve tayin olunarak ve emval-i virgü ve mürettebat-ı saireleri dahi kayd-ı sabıkasına tatbikan karye be-karye tefrik kılınarak ol-suretle dahi emniyet-i kâmile istihaliyle cümleden zat-ı şevket-simat-ı hazret-i hilafet-penahi ve cenab-ı hidiva-fehimleri için dava-yı hayriye isticlab kılınmış idüğünün beyanıyla arzuhal-ı memlûkânem takdimine cür'et kıldını ol-babda ve her halde emr u ferman hazret-i men lehü'l-emr ve'l-ihsan efendimizindir, Fi 19 Receb sene 1279 (10 Ocak 1863) ve fi 29 Kânun-ı evvel sene 1278, Kaimmakam-ı Liva-i Niğde, Galib Abdülhalim". 10 Ocak 1863 tarihli bir mektup ile Niğde'den İstanbul'a giden bu yazı, 26 Ocak 1863'te görüşülmek üzere Meclis-i Vâlâ'ya sunulmuştur. Buradan çıkan cevap (karar) yazısı ise padişah tarafından görüldükten sonra 23 Şubat 1863'te mahalline (Konya-Niğde-Aksaray) yollanmıştır. Bkz. BOA. MVL, 409/34.

idaresinden kaza idaresine geçerken gerekli olan zihniyet değişimini yapamadığından; yani kazayı idare edenler onu aşiret gelenekleri dairesinde idare etmeye devam ettiklerinden, 1845'te aşiretin kaza olma statüsü elinden alınarak, kazadan geriye kalan köyler ise çevredeki kazalara (Kırşehir, Aksaray, Nevşehir) bağlanmıştır. Bu sefer Boynuinceli Kazası ileri gelenleri ile Şereflî Aşireti ileri gelenleri iki adet dilekçe (mahzar) ile devlete başvurmuşlardır. Başvuruda, Boynuinceli ve Şereflî aşiretlerinin idareleri ve vergilerinin lâyıkiyla toplanabilmesi için bir müdürlük etrafında birleştirilmelerini talep etmişlerdir. Ancak, bu talep karşılık bulunmamıştır¹⁹⁶. Talepleri artık vilayet (Konya) idaresince dikkate alınmayan aşiret, bu tarihten 1860'lara kadar *ser-muhtarlık* adı altında, eskiden kethüdalık veya kâhyalık görevinde bulunan kimseler tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Bu süreçte aşiretin meskûn olduğu köyler peyder pey Kırşehir, Nevşehir, Koçhisar ve Aksaray kazalarına bağlanarak iyice ufalanmıştır. Boynuinceli Aşireti'ne mensup cemaatlerden Aksaray Kazası'na ise Kızılırmak'ın güneyinde kalan kısmı düşmüştür. Bu kısım, şimdiki Kızılırmak'tan Yeşilova İlçesi'ne kadar uzanan sahadan ibaret olup, burada Hacıahmedli Aşireti ile Saları ve Kurutlu cemaatleri meskûndur.

Aksaray sahasındaki aşiret veya cemaatlerin gerek kaza ve gerekse *ser-muhtarlık* olarak idare edildiği zamanlarda *kötü idare edilmeleri*, idare edilen halkın idare edenlere dönük şikâyetlerinin eksik olmamasına; dolayısıyla da Aksaray ve Niğde idarecilerinin devlete başvurarak kaza ve ser-muhtarlık idarelerinin kaldırılmasını talep etmelerine yol açmıştır. Böylelikle bir zamanlar Orta Anadolu'nun en büyük nüfuslu aşiretlerinden biri olan Boynuinceli Aşireti'nin idarî anlamda müstakil olma durumuna ait ne varsa kaldırılmış; aşirete mensup köyler en yakınındaki kazalara bağlanarak, yüzü aşkın köyün sıradan köylere dönüşme süreci tamamlanmıştır. Bu durum, yani devletin 1691'de başladığı konar-göçer menşeli aşiretleri iskân ettirerek yerleşik hayata, ziraata alıştırmaya ve devamında aşiret mensuplarının diğer yerleşik ahali gibi makbul vatandaş olma sürecinin 1870'lere doğru tamamlanması anlamı taşımaktadır. Yaklaşık 200 yılı alan bu gayretin, hiç şüphesiz ahalinin memnuniyetine; yüzyıllardır aşireti idare eden hanedanların ise memnuniyetsizliklerine yol açmış olduğunu tahmin etmek güç değildir. Zira onların yüzyıllarca eskiye giden *aşiret miri*, *kethüda* ve *kâhya* olma konumları ortadan kalkmış; eğer kendilerini seçtirebilmişlerse, 1860'lardan sonra meskûn oldukları köylerde muhtarlık göreviyle yetinmek zorunda kalmışlardır. Böylelikle onlar, vergi ve askerlik gibi devlete karşı olan yükümlülüklerde, yüzyıllarca idarecisi oldukları ahali ile ilk kez eşit olmaya ve onlarla aynı muameleyi görmeye başlamışlardır.

¹⁹⁶ BOA. A. MKT. UM, 70/61.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):

NFS.d (Nüfus Defterleri) Nr. 3392, NFS.d 3489, NFS.d 3490, NFS.d 3499, NFS.d 3518, NFS.d 3520, NFS.d 3691.

Karaman Ahkâm Defterleri, Defter Nr. I, Sayfa ve Hükmü Nr: 27/3, 48/4, 82/5.

D. BŞM, 9113; Cevdet-Askeriye, 346/14329; Cevdet-Maliye, 621/25569; Cevdet-Dâhiliye, 84/4154; C. DH, 109/5402; C. DH, 298/14854; MVL, 83/22; MVL, 177/7; MVL, 409/34; A. MKT 30/60; A. MKT. UM, 70/61.

Araştırma-İncelemeler

Adıyeye, Nuri, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, *OTAM* (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi), Sayı 11, Ankara 2000, s.769-823.

Ak, Mehmet, *Teke Yörükleri 1800-1900*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

Akdağ, Mustafa, *Celâlî İsyancıları*, Cem Yayınları, İstanbul 1995.

Aydın, Bilgin, “Salnâme”, *DİA*, Cilt 36, İstanbul 2000, s.51-54.

Aydın, Mahir, “Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri* (28-30 Haziran 1989), İstanbul 1990, s.81-106.

Aygün, Necmettin, *Karadeniz'den Osmanlı Ekonomisine Bakış*, Cilt I, Trabzon Ticaret Ve Sanayi Odası Yayınları, Ankara 2016.

_____, *Nüfus Defterleri'nde Aksaray'ın Sosyal Ve Ekonomik Tarihi*, Cilt I, Aksaray Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016.

Bay, Mustafa, *Salnamelerde Aksaray*, Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Aksaray 2013.

Beydilli, Kemal, “Yeniçeri”, *DİA*, Cilt 43, İstanbul 2013, s.450-462.

Birinci, A. M-Çakıcı M-Topal Z, *Akçaabat Vakfikebir Nüfus Kütüğü (1835-1845)*, İstanbul Vakfikebir Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul 2012.

Çetin, Altan, “Memlûklar Devrinde Türkmenlere Dair”, *Ortaçağ Anadolu'sunda Bir Türkmen Şeyhi Dede Garkın* (Ed. A. Taşgın ve diğerleri), İstanbul 2014, s.222-227.

Danışmend Gazi Destanı, (Haz. N. Demir), Hece Yayınları, Ankara 2006.

Emecen, F- Yüksel, A, *Giresun Kazası Nüfus Defteri (1835-1845)*, Serander Yayınları,

Trabzon 2016.

Emecen, Feridun, *Tavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010.

Erdoğan, Emine, “Ankara Yörükleri (1463, 1523/30 ve 1571 Tahrirlerine Göre)”, *OTAM*, Sayı 18, 2005, s.119-135.

_____, “Göç Olgusunun 16. Yüzyıl Osmanlı Kırsal Yaşamına Etkisi Üzerine Bazı Tespitler”, *38. ICANAS*, Cilt I, Ankara 2011, s.341-351.

Faroqhi, Suraiya, “XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Devecilik ve Anadolu Göçbeleri (Danışmendli Mukataası)”, *IX. Türk Tarih Kongresi (21-25 Eylül 1981-Ankara)*, Cilt II, Ankara 1988, s.923-932.

Fleischer, Cornel H, *Tarihçi Mustafa Âli*, (Çev. A. Ortaç), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Gökhan, İlyas-Bal, Kasım, *Dulkadirli ve Bayezidli İdareciler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013.

Griswold, William J, *Anadolu’da Büyük İsyan 1591-1611*, (Çev. Ü. Tansel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

Gül, Muammer, *Orta Çağlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010.

Gül, Mustafa F, “Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın İskân Faaliyetleri: Lâle Devri’nin Şanslı Şehri Nevşehir”, *Tarihin Peşinde*, Sayı 10, Konya 2010, s.237-253.

Gündüz, Tufan, *Anadolu’da Türkmen Aşiretleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

_____, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danışmendli Türkmenleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

Hacıgökmen, Mehmet Ali, “Selçuklu-Danışmendli İlişkileri Çerçevesinde Kadınhanı’na Adını Veren Raziye Devlet Hatun”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı 44, Ankara 2015, s.37-45.

Halaçoğlu, Yusuf, *Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar*, Cilt I-VI, Togan Yayınevi, İstanbul 2011.

_____, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991.

Hathaway, Jane, *Osmanlı Mısır’ında Hane Politikaları*, (Çev. N. Özsoy), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.

İnalçık, Halil, “Centralization and Decentralization in the Ottoman Administration”,

- Studies in Eighteenth Century Islamic History, (Ed. T. Naff and R. Owen), London-Amsterdam 1977, pp.27-52.
- _____, “Osmanlı Devleti'nin Doğuşu Meselesi”, *Söğüt'ten İstanbul'a* (Der. O. Özel-M. Öz), Ankara 2000, s.225-240.
- _____, “Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri” *Tanzimat*, (Ed. H. İncalcık-M. Seyitdanlıoğlu), Ankara 2006, s.110-124.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt I, Eren Yayınları, İstanbul 2004.
- Kılıç, Dündar Ali, *Sürmene Nüfus Defteri*, Alioğlu Yayınevi, İstanbul 2013.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Niğde Aksaray Tarihi*, Cilt I-II-III, Fatih Yayınevi, İstanbul 1974.
- Korkmaz, Zeynep, *Neveşhir ve Yöresi Ağzları*, I. Cilt, Ankara Üniversitesi DTCTF Yayınları, Ankara 1977.
- Küçük Asya'nın Bin Yüzü Ankara* (Haz. S. Aydın-K. Emiroğlu-Ö. Türkoğlu-E. D. Özsoy), Dost Kitabevi, Ankara 2005.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Öz, Mehmet, “Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler”, *Vakaflar Dergisi*, Sayı 22, Ankara 1991, s.429-439.
- Öz, Mehmet, *Kanun-ı Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2010.
- Özaydın, Abdülkerim, “Danişmendliler”, *DİA*, Cilt 8, İstanbul 1993, s.469-474.
- Özcan, Abdülkadir, “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye”, *DİA*, Cilt 3, İstanbul 1991, s.457-458.
- Özel, Oktay, “Cizye ve Avarız Defterleri”, Halil İncalcık-Şevket Pamuk (Ed.), *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000, s.35-50.
- Öztürk, Gülin Erdem, “19 ve 20. Yüzyıllarda Niğde Sancağının İdarî Taksimatı”, *Niğde, Aksaray ve Neveşhir Tarihi Üzerine*, İstanbul 2008, s.69-81.
- Özvar, Erol, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulanması*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003.
- Sakin, Orhan, *Bozok Sancağı ve Yözege*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2012.
- Saydam, Abdullah, “Tanzimat İlkelerinin Aşiretlere Uygulanmasına Bir Örnek: Boy-

- nuinclü Aşireti”, *Türk Kültürü*, Sayı 503-504, Ankara 2005, s.78-92.
- Saydam, Abdullah, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Aşiretlerin İskânına Dair Gözlemler”, *Anadolu’da ve Rumeli’de Yörükler ve Türkmenler* (Sempozyumu Bildirileri, Tarsus, 14 Mayıs 2000), Ankara 2000, s.217-229.
- Sümer, Faruk, “Akkoyunlular”, *DİA*, Cilt 2, İstanbul 1989, s.270-274.
- Şahin, İlhan, *Osmanlı Döneminde Konar-Göçerler*, Eren Yayınları, İstanbul 2006.
- _____, *Tarih İçinde Kırşehir*, Eren Yayınları, İstanbul 2011.
- Tabakoğlu, Ahmet, “Tekâlif”, *DİA*, Cilt 40, İstanbul 2011, s.336-37.
- Tellioğlu, İbrahim, “Doğu Karadeniz Bölgesinde Komnenos Hâkimiyeti ve Türkler”, *Pontus Sorunu*, Ankara 2007, s.109-124.
- _____, *Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler*, Serander Yayınları, Trabzon 2004.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009.
- Türkay, Cevdet, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İşaret Yayınları, İstanbul 2012.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kapıkulu Ocakları I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Yıldırım, Fahri, *Seyyahların Gözünden Aksaray Ve Çevresi*, Aksaray Valiliği Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Aksaray 2012.
- Yinanç, Refet, “Dulkadiroğulları”, *DİA*, Cilt 9, İstanbul 1994, s.553-557.
- Yörük, Doğan, “II. Mahmud Döneminde Konya Çevresindeki Derbendlerle İlgili Yapılan Düzenlemeler”, *İkinci İktisat Tarihi Kongresi (24-25 Haziran 2010, Elazığ)*, Elazığ 2013, s.197-212.
- _____, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı*, Tablet Kitabevi, Konya 2005.

